

افغانستان اوزبیکلری

خلق قوشیقلری

(علمی، تدقیقی اثر)

چاپ نوبتی: (۲)

مؤلف:

داکتر فیض الله ایماق

تيله گینگ بولسه گر، الله دن تيله
بالاخص هر عمل سونگيدير، فهميم
هر ايش نى باشله گين الله ناميدن

کتاب بیلگیلری

کتاب آتی: افغانستان اوزبیکلری خلق قوشیقلىرى

مؤلف: داکتر فیض الله ایماق

ناشر و حامی: «غضنفر بنیادی»

چاپ بؤلگن جایی: کابل - افغانستان

چاپ بؤلگن ییلی: ۱۳۹۳ - ییل

صحیفه لاووچی و دیزاینر: علیشیر ایماق

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ حقى ناشر اوچون محفوظ دیر

منتدار چىلىك

خلق آغزه كى ايجادى، معنوى ميراثىمىز نمونه لرىدن بىرىدۇر.
شونىنگ اچون هم بونده ى دُر دانه اثر لرنى تۇپلش و اونى
خلقه يىتكزىش، علمى جهتدن تدقيق ايتىش، خىرلى عمللردن
حسابله نه دى.

مىن «افغانستان اۇزبىكلرى خلق قۇشيقلىرى» كتابى نى
نشردن چىقه رىلىشده، ماددى جهتدن قۇللە ب - قووتله گن
«غضنفر بنىادى» گه، اۇز منتدار چىلىگىم نى اظهار ايتنه من .

داكتر فيض الله ايماق

بى بى مفتوحه ايماق

اوشبو رسمنى

ع . شهراى چىزدى .

هديه :

مىن «افغانستان اۇزبىكلرى خلق قۇشيقلىرى» كتابىنى، دل سۇزلىرى و آنه لىك محبتى نى
نظمى سطرلر ارقه لى بيان ايتگن آنه جانىم مرحومه بى بى مفتوحه ايماق پاك روحىگه هديه و
تارتىق ايتىپ، ياتگن جايىنى ايسه، جنت مكان بۇلىشى نى تىنگرى تعالى درگاهىدن سۇره يمن.
آنم نىنگ قىسقىچه ترجمه حالى و فولكلور اسلوييده ايجاد ايتگن نظمى بيتىكلرى نى، كتاب نىنگ
سۇنگيده اۇقى آله سىز.

- ۷۱ ..... افغانستانلىك اۆزبېكلر خلاق قۇشيقلىرى نېنگ قافيه خصوصيتلىرى
- ۷۴ ..... افغانستانلىك اۆزبېكلر خلاق قۇشيقلىرىدە، بدىعى تصوير واسطه لرى
- ۸۷ ..... خلاصه.....
- ۸۹ ..... فايدە له نېلگن ادبياتلر رۇيخطى.....
- ۹۱ ..... مفتوحه ايماق نېنگ ترجمه ھالى.....
- ۹۸ ..... مۇلف نېنگ بيوگرافىسى.....

فهرست مندرجه

صحيفه

عنوان

- * ..... تېنگرى تعالى نامى بېلن.....
- ب ..... كتاب ھديه سى.....
- ج ..... منتدار چيليك.....
- ۷ ..... مقدمه.....
- ۱۵ ..... افغانستان اۆزبېكلرى خلاق قۇشيقلىرى نېنگ موضوعلىرى و تصنيفى.....
- ۲۷ ..... اۆلېم مراسىمى بېلن باغلىق قۇشيقلىر.....
- ۳۰ ..... عرف ، عادت ، موسم و مراسم بېلن باغلىق بۆلمه گن قۇشيقلىر.....
- ۳۱ ..... محنت قۇشيقلىرى.....
- ۳۹ ..... لېرىك قۇشيقلىر.....
- ۴۶ ..... تاريخى قۇشيقلىر.....
- ۴۹ ..... جواز ياووى.....
- ۵۱ ..... آقچه نېنگ كوره شى.....
- ۵۳ ..... باله لر قۇشيقلىرى.....
- ۵۹ ..... افغانستانلىك اۆزبېكلر خلاق قۇشيقلىرى نېنگ پايتىك خصوصيتلىرى.....
- ۶۵ ..... افغانستان اۆزبېكلرى خلاق قۇشيقلىرى نېنگ كمپوزيتسىيە سى و بند توزيلىشى..

تفكر طرزىدە اۆزىگە خاص عنصرلر كۆزگە چە لىنىب بارماقده. بواؤزىگە خاصلىك فولكلورده هم سىزىلە دى. قۇلىمىزده گى رساله ده امو دريانىنگ ايكي ساحليده يشب كيلياتگن اۆزىبىكىستان و افغانستان اۆزىبىكلىرى خلق آغزه كى ايجادى ده گى عمومى ليك و اۆزىگە خاص ليك خلق قۇشيقلىرى مثالده تحقيق ايتيله دى. رساله نىنگ اساسىنى افغانستان ليك اۆزىبىكلىرى خلق قۇشيقلىرى تحقيقاى تشكىل ايتە دى. شونىنگ بىلن بيرگە، تحقيقاىچى موضوع نى اۆزىبىكىستانلىك اۆزىبىكلىرى خلق آغزه كى ايجادى بىلن قىياسى طرزده تحليل ايتگن. بو جهتدن خصوصاً “يار- يار” و “ال له” قۇشيقلىرى تحقيقى، دقتگه سزاوردىر.

تحليلدن شو نرسه عيان كۆرىنه ديكە، هر ايكي تامان قۇشيقلىرى عمومى ليكى سقلب قالگنى حالده، اولر آره سيدة معلوم درجه ده اۆزىگە خاصلىك هم موجود، افغانستانلىك اۆزىبىكلىرى فولكلورى عنعنوى عنصرلرنى اۆزىدە كۆپراق سه قله ب قالگن كۆرىنه دى.

داكتر فيض الله ايماق اۆز رساله سيدة افغانستانلىك اۆزىبىكلىرى خلق قۇشيقلىرىنى يخلت حالده، هر تمانله تحقيق ايتيشگه سعى كۆرستگن. مولف منطقاً اساسلى روشده گپنى قۇشيقلىرىنىنگ تصنىفى دن باشله ب، سۇنگره قۇشيقلىرىنى فولكلورشناسلىك عنعنه لريگه سويىنگن حالده، مراسم قۇشيقلىرى و مراسمگه عايد بۇلمه گن قۇشيقلىرى دىگن ايكي كتته توركوم گه بۇله دى. كيىن ايسه، اولرنى موضوع بۇيىچە محنت قۇشيقلىرى، لبريك قۇشيقلىرى كىي گروه لرگه اجره تيب، قۇشيق لرنىنگ ژانر خصوصيتلىرى، مضمونى و مندرىجه سى حقيده سۇز يورپته دى. افغانستانلىك اۆزىبىكلىرى خلق قۇشيقلىرى نىنگ ايچكى تويىلىشى، بديعى خصوصيتلىرى هم رساله ده عليحده - عليحده عنوان لر آستيده تحقيق قىلىنگن. قۇشيقلىرگه عائد مساله لر نىنگ بونده ي بتفصيل قمر ب آلپنىشى مذكور رساله نى اوقىگن كيشى ده افغانستانلىك اۆزىبىكلىرى خلق قۇشيقلىرى حقيده بير بوتون تصور حاصل قيله دى.

شونى هم ذكر ايتيش لازم كه، اوشبو تحقيقات نىنگ نظرى پايدىوارى اۆزىبىكىستان و روسيه فولكلورشناسلىگى اثرلرى اساسىگه قوريلگن. بو خصوصيت بير تاماندىن فايدة له نيلگن منبع لرده، رساله ده قۇل له نيلگن اصطلاح لرده اۆز افاده سىنى تاپگن بۇلسه، ايكيكىچى تاماندىن، رساله ده معلوم درجه ده شورالر دورى فولكلورشناسلىگىگه خاص صنفى يانده شونىنگ سىزىلپ توريشيده كۆرىنه دى. باشقه تاماندىن قره گنده، مذكور نظرى اساس تحقيقات نىنگ يخلتلىگىنى، علمى

تقرىظ

داكتر رحمن خواجه انعام خواجه يف

خلق حياتى كۆزگوسى

فولكلور خلق حياتى نىنگ كۆزگوسى دىگن گپ بار. بونىنگ معناسى شوكه ملت نىنگ تاريخى تقدىرى، اونىنگ باسىب اۆتگن يۇلى، شادلىكلىرى و اندوهى، كيله جككه بۇلگن آرزو و اميدلىرى، روحى، قيسقه سى، بوتون بارلىغى فولكلورده نمايان بۇله دى. بونى سىزىش، ادراك ايتيش اوچون خلق آغزه كى اثرلرنى اوقىي بىلىش، اولرده افاده لنگن مضمون نى توغرى تلقين قيله بىلىش لازم. داكتر فيض الله ايماق نىنگ اوشبو رساله سى انه شوندى مركب و خىرلى ايشنى كۆزلب ييتىلگن.

داكتر فيض الله ايماق علمى دائره لرده خلق آغزه كى ايجادى نىنگ توپلاوويچىسى و فولكلور شناس عالم صفتيده تىلىگن. اونىنگ افغانستانلىك اۆزىبىكلىرى خلق آغزه كى ايجادى اثرلرنى تۇپلپ نشر قىلىش و اولرنى علمى تحقيق ايتيش گه عائد ايشلرى تحسینگه لايىق دىر.

حاضرگى دورده اۆرتە آسياده يشاووچى كۆپگينه خلقلر كىي اۆزىبىكلىرىم تاريخ تقاضاسى بىلن بير نيچه مملكت حدوديده بۇلىنىپ يشه ماقده لر. دولتلر آره سيدة گى چيگره لرنىنگ قىتئيله شيب بارگه نى، باشقه باشقه مملكتلر حدودى ده يشه ياتگن اۆزىبىك لر آره سيدة گى رابطه لرنىنگ سۇست له شيب بارگه نى سه يىن، بير زمانلر عمومى مدنيت گه ايگه بۇلگن اۆزىبىكلىرى تىلى، مدنيتى،

صلاحيتىنى تامينلەگن. بو ايسه ايجابى حالدير.

رساله ده افغانستانلىك اوزبيكلر خلق قۇشيقلىرىنىڭ پائيتىك تۈزۈلۈشى، بند، قافىه، ردیف، بدیعی صنعتلرنىڭ قۇللە نیشی مسأله لریگه هم تۇختە لیب اۇتیلگن. فکریمیز چه بو مساله لرینه ده کینگرارق یاریتیلسه رساله نینگ قیمتی بوندن هم ائشگن بۇلر ایدی، چونکه فولکلور اثرلری فقط مضمونی بیلن ایمس بلکه بدیعی بیتوکلیگی بیلن هم جاذبه لی دور. رساله ده قۇشيقلردن کیلتیریلگن پرچه لرده بو نرسه یققال نمایان بۇله دی. مثال صفتیده قوییده گی بیت نی کۇریب چیقە یلیک :

كۆچه دن اوتر ایدیم، چارله دی قیز،

چرخیم نی طنابیگه باغله دی قیز.

عاشق – معشوقلرنىڭ مناسبتى نى تصويرلاووجى بو بیت نىڭ ايککینچى مصراع سیده ابرزلی قیلیب ایتیلیشیچه، قیز عاشقنىڭ چرخینی اۇز طنابیگه باغلب آلگن، یعنی بیگیت نىڭ اراده سینی طناب بیلن باغلب اۇز اختیاریگه بۇیسوندیرگن. اما معلومکه، اصلیده چرخ طنابگه ایمس، بلکه طناب چرخگه باغله نه دی، یعنی بو جریان ترتیبی اته یله ب اۇز گرتیریلگن. باشقه چه قیلیب ایتگنده، مصراع ده تجاهل عارف صنعتی اۇرینلی ایشله تیلیب، اۇزیگه خاص گوزه ل افاده یره تیلگن.

نورۇزگه بغشلنگن منه بو بیتده هم گوزه ل ومعنادار رمزنى كۇرىش ممكن:

هوكوزینگنى باقه ميز، شاخېگه گل تاقه ميز.

بیتده گی هوكوزینگنىڭ شاخېگه گل تاقیش تصويرى بىر قره شده غلطى توبولیشى ممكن، اما اصلیده بو نورۇز كونلریده شادلیک و طنطنه بیلن دهقانچیلیک ایشلری نىڭ باشله نیشی گه اشاره قیلووجى رمزدير. فولکلور اثرلریده بو کبی گوزه ل صنعتلر، رمزلكۇیل ب اوچره یدی. اولر علمى اساسده تحلیل ایتیلسه، رمزلرنىڭ تاریخی ایلدیزلری اچیب بیریلسه، خلق آغزه کی ايجادی نىڭ جاذبه دارلیگی سرلری ینه هم انیق نمایان بۇله دی. رساله ده بوندی تحلیل لریۇق ایمس، اما

کیلتیریلگن نمونه لریو موضوع نی رواج لنتیریش اوچون جوده باى امکانیت لرگه ایگه. عین پیئده، رساله نىڭ اهمیتی اونده عملگه ائشیریلگن تحقیقات، ایریشیلگن یوتوقلر بیلن اۇلچه نه دی. بو جهتدن رساله، شېبهه سیز، تحسینگه سزاواردير.

رساله نىڭ مقدمه سیده تاکید له نیشی چه، اونده ۱۹۸۰ ییلگه چه نشر ایتیلگن خلق قۇشيقلىرى تحقیق ایتیلگن. آره دن قریب اوتتیز ییل وقت اۇتدی. بو دور افغانستان خلقلری، اولر جمله سیده افغانستان اۇزبیکلری اوچون هم، مرکب و مشقتلی زمان بۇلدى. بو دور نىڭ واقعه - حادثه لری هم خلق آغزه کی ايجادی نىڭ ینگى نمونه لریده اۇز افاده سینی تاپگن بۇلیشى طبیعی دور. بو اثر لر هم اۇز توپلاووچیسى و تحقیقاتچی سی نی کوتماقده. داکتر فیض الله ایماق نىڭ اوشبو رساله سی، ینه بىر دانشمند نی مذکور دور فولکلورینی تحقیق ایتیشگه رغبت لنتیرسه عجب ایمس.

داکتر رحمن خواجه انعام خواجه یف

تاشکند دولت شرقشناسلیک انستیتوتی،

امریکا قۇشمه ایالت لری اندیانا

یونیورسیتیتی پروفیسری

افغانستان اۆزبېكلرى خلق قۇشيقلىرى

(مقدمه)

افغانستان نېنگ شمالي ولايتلاردا استقامت قىلووچى اۆزبېكلر، باشقى خلكلر قاتارى اۆزى نېنگ جوده باي و رنگ به رنگ اغزه كى ايجادى بيلن اجره لېب توره دى. مذكور ميراث نى تۆپله ش و نشر ايتيش، اۆرگه نيش و عامه لشتيريش ايشلرى سۇنگى يىللر دواميده يۆلگه قوييله باشلدى. اينىقسه، افغانستان اۆزبېكلرى خلق اغزه كى ايجادى نمونه لرى نېنگ «خلق در دانه لرى» نامى بيلن ۱۳۵۹=۱۹۸۰ يىلده كابل ده عليحده كتاب حاليده نشر ايتيليشى، افغانستان خلكلرى نېنگ ادبى-مدنى حياتيده كتته واقعه بۇلېب قالدى.^۱

مذكور كتاب نېنگ نشر ايتيليشى، بير تاماندىن، افغانستان اۆزبېكلرى نېنگ اغزه كى ايجادىنى عامه لشتيريش ساحه سيدة دستله بكي ده دل قدم بۇلسه، ايكي انچى تاماندىن، اوشبو مدنى ميراثنى چقور علمى اساسده تدقيق ايتيشده، اونىنگ باشقى خلكلر فولكلورى بيلن، خصوصاً اۆزبېكستان اۆزبېكلرى خلق اغزه كى ايجادى بيلن علاقه لرېنى كينگراق اۆرگه نيشده مهم منبع بۇلېب خدمت قيله دى.

افغانستان اۆزبېكلرى خلق اغزه كى ايجادىنى مكممل تدقيق ايتيش، اونىنگ بدىعى خصوصيتلرى و تاريخىنى اۆرگه نيش، بوگونكى ياش اولادنى تربيه لشد، اولر نېنگ دنيا قره شىنى شكلىنتيريشده، مدنى ميراث نېنگ اۆرنى ورولى نى بيلگيله ش كى، قطار مساله لر افغانستان فولكلور شناسلىگى نى و عوموماً، افغانستانده فيلالوژى فنى آلدیده تورگن مهم و دالضرب وظيفه لردن حساب له نه دى. شونىنگ اوچون هم افغانستان اۆزبېكلرى خلق قۇشيقلىرىنى مونوگرافيك شكله تدقيق ايتيش كتته اهميت كسب ايتيه دى.

معلوم كه ، اۆزبېكستان فولكلور شناس ليگى نېنگ تجربه و يوتوق لرېگه سوينمىسدىن توريب افغانستان اۆزبېكلرى فولكلورى بيلن اۆزبېكستان اۆزبېكلرى خلق اغزه كى ايجادى اۆرته

^۱ خلق دردانه لرى. توپلاوچى، نشرگه تيارلاوچى، درى تېليگه ترجمه قىلووچى و ايضاحلر مؤلفى داکتر فيض الله ايماق، كابل، ۱۳۵۹ نچى يىل.

سيدة گى مشترک و فرقى تامانلرنى اۆرگنمىسدىن توريب، بونده ي ايشنى عملگه آشپريش جوده قيين. شونى عليحده تاكيد له ب اوتيش جايزكى بيز بو تدقيقا تيميزده ۱۳۵۹=۱۹۸۰- انچى يىل گچه اعلان قىلېنگن خلق قۇشيقلىرىدىن فايده لنگنمىز، خلاص .

افغانستان اۆزبېكلرى خلق قۇشيقلىرىنى اۆرگه نيشده گى دستلېكى اورينيشلر «خلق دردانه لرى» كتاب نېنگ باسېلېب چيقيشى بيلن باغلىق.

افغانستان اۆزبېكلرى تاريخى، ادبياتى و فولكلورى باره سيدة چيت ايل عالملىرى نېنگ بو ساحه ده گى معلوم يوتوقلرنى قيد ايتيش ممكن. جمله دن، سويدن ليك تركشناس عالم گوناريانگ اۆز مقاله سيدة غربى اروپا ده بيرينچى بۇلېب، افغانستان نېنگ شمالي ولايتلاردا يسه يديگن و تركى تيلده سۆزله شه ديگن اهالى نېنگ يه شش شرايطلرى، سانى، مدنيتى، تىلى، عرف - عادتلىرى، فولكلورى، اتناگرافيه سيگه عايد ايريم معلوماتلرنى كىلتيرگن.^۲

امريكا نېنگ تركشناس عالمى پروفيسر ايليزه لاوده سيراوستس افغانستان اۆزبېكلرى فولكلوريگه عايد مقاله سىنى «اۆزبېكلر اره سيدة اسلامدىن آلدېن دورده ترقلگن عرف- عادتلىر»، ديب اته دى. بوندن باشقى داکتر محمد يعقوب واحدى جوزجانى، پروفيسر داکتر عبدالحكيم شرعى جوزجانى، پروفيسر داکتر عنایت الله شېهرانى، رحمتلى ابوالخير خېرى، نظر محمد نوا، حاجى ايرگش اوچقون، استاد محمد امين متين اندخويى، پوهنمل استاد عالم لېيب، پويافاريابى، داکتر شفيقه يارقين، حلېم يارقين، داکتر اسدالله شعور، استاد هدايت الله هدايت، داکتر حسن بانو غضنفر، شېهر بانو غضنفر، عزيزالله آرال، فوزيه آرال، نور الله آلتاي، ذکرا الله ايشانچ، محمد کاظم امينى، س.ع. الفتى، عنایت الله فرهمند، صالح محمد راسخ، حاجى اشرف عظيمى، عالم کوھکن، حبيب الله همىنوا چغتايى، عبدالله روهين، منان تاشقېن، انتظار جوزجانى، ملا تاج محمد سرپلى، الېم بيات، محمد رفيق عنبر، مرحوم رضوانقل تمنا، يورتدانش، صالح محمد حساس، دققاق، آيخان بيانى، رحمتلى عبدالغفار بيانى، مقدم، انجنير رحيم عابدى، حاجى فدا محمد اۆزبېك، م. اسحاق ثنا، داکتر عزيز الله فاريابى، امان معاشر، محرم زيبا ايوبى، امان الله خليليار، فروزان خليليار، جليله جان، حاجى محمد ايوب خېرى، يوسف روانيار، مرحوم حاجى ميرمحمد الياسى،

^۲ خلق دردانه لرى، ۱۳۵۹ نچى يىل، كابل، ۱۸ نچى بيت.

برهان الدین نامق، فیض الله قرداش، عالیہ قرداش، رحمتی عبدالجلیل کاروان، فضلحق یولچی، عبد الله تاشقین، حبیب الله قویاش، الماس بیانی، انابت ایماق و باشقه تدقیقاچیلر و آغزه کی ادبیاتیمیز شیدالری، افغانستان اوزبیکلری خلق آغزه کی ایجادینی تۆپله ش و عامه لشتیریش ساحه سیده ایش آلیب بارگنلر. اوزبیکستان عالمی عارف عثمانوف، توره میرزایوف، عبدالله یوف، محمد علی قوشماقوف، عبدالرحیم منانوف، رحمن خواجه انعام خواجه اوف، س. اسدالله یوف، ن. معصومی، و م. خالوف، انور اسماعیل اوف، ا.ش. شاه منصوروف، ع. هیت متوف، شاه میرزا توردموف و باشقه لرنینگ ایشلری ارزیکولکدیر.

بو ایشلرده افغانستان اوزبیکلری نینگ بعضی فولکلور نمونه لریدن کیلتیریلگن بۆلیم، اولر خصوصیده معلوم فکر لرایتیلگن بۆلسه ده، بیواسطه بو کتابده بیز کیلتیرگن قوشیقلرگه تیگیشلی فکرلرنی اوچره تمه یمیز.

کیینگی ییللرده افغانستان اوزبیکلری خلق آغزه کی ایجادی نمونه لرنی، خصوصاً، قوشیقلرنی ترغیب قیلیش و عامه لشتیریشده امریکا قوشمه ایالاتلریده باسیلیب چیقده دینگن “پیمان” و “چاپانداز” مجله لری، کانادا نینگ تورنتو شهریده باسیله دینگن “اندیشه نو” و “آشیان” آینامه لری، ترکیه جمهوریتی نینگ استانبول شهریده بیر نیچه ییلدن بویان باسیلیب چیقده دینگن “بیدلستان” و “گلدسته” (ایکی کتاب بیر جلد ده)، آلمانده چاپ بۆله دینگن “جهش” مجله سی، افغانستانده باسیلیب چیققن “برادرمیلتر” مجله سی، “یولدوز” و “اولوس” جریده لری، افغانستان فنلر اکادیمی قاشیده گی اوزبیک – ترکمن بۆلیمی، معارف وزیرلیگی قاشیده گی اوزبیک – ترکمن دیپارتمنتی، کابل دارالفنونی ادبیات فاکولته سی نینگ اوزبیک بۆلیمی، افغانستان رادیوسی قاشیده گی اوزبیک پروگرامی، تاشکند رادیوسی قاشیده گی وطنداش و افغانستان اوچون نشر بۆله دینگن دری تیلیده گی رادیو ایشیتتیریشلر بۆلیم لری، آیینه تلویزیونی، امریکاده گی نور تلویزیونی قاشیده گی “ایپک یولی” و آریانا افغانستان قاشیده گی “نوید” تلویزیون کۆرسه تولری بۆلیملری، افغانستان ملی تلویزیونی، اوزبیک دستوریده گی (فولکلور) خلق قلبیده گی دینگیزدیر) پروگرامی، آریانا تلویزیونی کورسه تولری، پیام افغان خلق ارا تلویزیونی نینگ کانادا مملکتی تورنتو شهریدن نشر بۆله دینگن سیما شوق چوکاتیده گی (آیدین) کورسه تولری، شبرغان شهریده گی “جهانی همکارلیکلر” اداره سی، مزارشریف شهریده مدنی فعالیت آلیب باره یاتگن «اولغییک» نشریاتی نینگ فعالیتی دقتگه سزاواردیر. اینیقسه، تینمس نینگ «سوزوان

قوشیقلریده اوزبیک خلقی نینگ توغولری»^۳، حلیم یارقین نینگ «خاتین- قیزلر مساله سی خلق مقاللری کۆزگوسیده»^۴ ناملی مقاله لرنی علیحده قید قیلیش ممکن. اوشبو تدقیقاتده افغانستان اوزبیکلری خلق قوشیقلری اۆزی نینگ برچه کۆرینیشلری بیلن (موسم- مراسم قوشیقلری، محنت قوشیقلری، تاریخی قوشیقلر، لیریک قوشیقلر، باله لرقوشیقلری) همده اساسی بدیعی خصوصیتلری بیلن (بند، قافیہ، وزن، بدیعی افاده، واسطه لری و باشقه لر) بیرینچی اوله راق تدقیق ایتیلگن.

افغانستان اوزبیکلری خلق قوشیقلرنی کۆپگینه مساله لرده، اوزبیکستان اوزبیکلری خلق آغزه کی ایجادی بیلن قیاسی اۆرگه نیش تدقیقات نینگ سلماغینی ینه هم آشیره دی. تدقیقات نینگ علمی ینگ لیگی، ینه شو بیلن بیلگیله نه دی که، اونگه دیبرلی آلدینراق تدقیق قیلینمه گن، حتی بیر قطار اعلان قیلینمه گن مواد جلب ایتیلگن.

مذکور تدقیقات اۆز اساسی تیزسلری و علمی- نظری خلاصه لری بیلن افغانستان اوزبیکلری خلق آغزه کی ایجادی نینگ باشقه ژانرلرنی اۆرگه نیشده مهم منبع بۆلیم خدمت قیله دی. دنیاده گی برچه خلقلری قطاری افغانستان اوزبیکلری هم کۆپ عصرلیک بای آغزه کی ایجادیکه ایگه. اۆتگن دور مابینده اوزبیکستانده اوزبیکلر خلق آغزه کی ایجادینی اۆرگه نیش و عامه لشتیریش ساحه سیده کتته یوتوققه ایریشیلدی. بونی اینیقسه، ه. ظریف، م. افضل اوف، ب. کریم اوف، م. علویه، ج. قابل نیازوف، م. سیدوف، ت. میرزایوف، م. مرادوف، ک. امام اوف، ب. سریمساقوف کیی تورلی بوغینگه منسوب تبقلی فولکلور شناس عالم لرنینگ قطار تدقیقاتلری مثالیده کۆریش ممکن. بو تدقیقات لرده، اینگ اول اۆرته گه اوزبیک فولکلور شناسلیگی نینگ اینگ مهم پرابلملری قوییلدی و بو مساله لرنینگ کۆپ چیلیگی اساساً موفقیت بیلن حل قیلیندی. اوزبیک فولکلورینی تۆپله ش و نشر ایتیش نینگ علمی پرنسیپلری ایشله ب چیقیلدی. اوزبیک فولکلور شناس لیگی نینگ علمی میتودالوژی سی شکلندی، عاقبتده اۆز تدقیقات اصولی، نظری سویه سی، عملی تجربه سی بیلن مستقل فن ساحه سی بۆلیم شکلنگن اوزبیک فولکلور شناسلیگی ینگ باسقیچگه - اوزبیک فولکلوری بدیعی نی چقور و هر تمانله مه یاریتیش باسقیچگه قدم قۆیدی.

^۳ تینمس. سوزوان قوشیقلریده اوزبیک اولوسی نینگ توغولری «یولدوز» ۳۷- سان، ۴- دسیمبر، ۱۹۸۴ نچی ییل.
^۴ حلیم یارقین. خاتین- قیزلر مساله سی خلق مقاللری کۆزگوسیده، «یولدوز» ۱۷- سان، ۱۶ نچی اپریل، ۱۹۸۶ نچی ییل.

«قۇشۇق» ئۆزبېك فولكلور شىناسى لىگىدە پايىتېك ژانرنى افادە لاووجى اصطلاح صفتىدە قوبۇل قىلىنغان. ادىيات شىناسلىق تېرمىنلىرى ايضاحلىنغان لغتلەردە قۇشۇق، اساساً تۇرتلىكلەردىن تەشكىل تاپقان، توگل فېكرى بىدئى افادە لاووجى، ايل ارە سىدە كىنگ ترقلكن وكويگە ساليب ايتىلە دىگن خلق شىعرى نمونە لرى، دىب تعریفله نه دى. شو بىلن بىرگە اونىنگ :يار- يار، اولن، كىلین سلام، آله وهكذالر كىي ناملرى بارلىگى قىد ايتىلگن. «قۇشۇق» افغانستان ئۆزبېكلرى ئۆرتە سىدە پايىتېك ژانرنى بىلدىرووجى اصطلاح صفتىدە قۇللە نیله دى. شو بىلن بىرگە «قۇشۇق» بىلن يانمە - يان غزل، سرود، نقش، بیت، اصطلاح لرى هم كىنگ ترقلكن. بىز بو ایشىمىزدە اساساً «قۇشۇق» اصطلاحى دن فايده له نىشگه قرار قىلدىك. ئۆز نوبىدە، افغانستان ئۆزبېكلرى قۇشۇقلىرى اىچىدە هم يار- يار، اولن «اولنگ»، آله، كىلین سلام كىي اىچكى بۆلنمە لر موجود. عین پىتدە، ئۆزبېكستان ئۆزبېكلرى فولكلورىدە موجود بۆلمە گن نای- نای، تۇره كىي كۆرىنىشلى قۇشۇقلر هم اوچره ىدى.

ئۆزبېك فولكلور شىناسلىگىدە خلق قۇشۇقلىرىنى يازىب آلىش، تۇپله ش، اولرنىنگ بىدئى وغازىوى يىتوك نمونە لرىنى نشر ايتىش ایشلىرى ۱۹۳۰نچى يىللردن سۇنگ باشلنگن اىدى. شوندىن كىين مخصوص علمى تىدقیقاتلر يوزه گه كىلدى. بو ساحه ده م. علویه نىنگ خذمتلرى دىقتگه سزاوار. عالمة «ئۆزبېك خلق قۇشۇقلىرى» موضوعىدە گى تىدقیقاتلرىدە قۇشۇقلرنىنگ خلق چىللىگى، جمعیتدە، تارىخده خلق معنوى حیاتىدە توتنگن ئورنى حقیده قىمتلى ملاحظه لر بىلدىرگن. قۇشۇق نىنگ ژانر خصوصیتلىرى و بىدئى تصویر واسطه لرىنى كىنگ يارىتگن.

م.علویه قۇشۇق نىنگ ژانر خصوصیتلىرىنى اساساً تۇغرى بىلگىله ىدى. يعنى، قۇشۇق نىنگ شكلاً قىسقه لىگى، تیره ن تشبیه و استعاره لرگه باى لىگى، مخصوص كويگە ساليب كويله نىشى، تورموش نىنگ برچه قىرره لرىنى قمر اووچى كىنگ مندرجه لى اىكن لىگى، قۇشۇق تورلرى- آله، يار- يار، اولن، يىغى لرگه هم علىحده تۇخته لىب، اولرگه خاص يىتكچى خصوصیتلر بيان قىلینگن.^۵

۱۹۷۴ - انچى يىل چاپ ايتىلگن «ئۆزبېك خلق مراسم قۇشۇقلىرى ناملى مونوگرافىك تىدقیقاتدە» م. علویه نىنگ خلق قۇشۇقلىرى بويىچە يىتكچى علمى خلاصه لرنى ئۆز اىچىگه جمعله گنلىگى بىلن اعتبارلى. مونوگرافیه نىنگ «قۇشۇقلرنىنگ تارىخى ایلدىزى و اولرنىنگ تورلى عرف

^۵ علویه مزىينه. ئۆزبېك خلق قۇشۇقلىرى، تاشكند، فن، ۱۹۵۹ نچى يىل.

^۶ علویه مزىينه. ئۆزبېك خلق مراسم قۇشۇقلىرى، تاشكند، فن، ۱۹۷۴ نچى يىل.

- عادتلىرى بىلن باغله نىشى» دىب ناملنگن بىرىنچى بابىدە قۇشۇق لرنىنگ صنفى خصلتگه اىگه اىكن لىگى، خلق يره تگن قۇشۇقلر نىنگ تریبوى اهمیتى كىتته لىگى، اودوملرنىنگ خلق شىعریتىدە نىچاغلى عكس ایتىگنلىگى حقیده كىنگ توخته لىب اۇتىلگن. «مراسم قۇشۇق» لرىنىنگ ئۆزىگه خاص خصوصیتلىرىنى انىقله ش، كلاسسىفىكیشن قىلىش اوچون عموماً قۇشۇق ژانرىگه خاص بىلگىلرنى كۆرىب چىقىش كیره ك بۆله دى. شونىنگ اوچون هم بو باب قۇشۇقلر اصطلاحى و اولرنىنگ اساسى خصوصیتلىرىنى تىللىل قىلىشدىن باشله نه دى. بونده فقط مراسم قۇشۇقلىرى گىنه اىمس، عموماً قۇشۇق نظردە توتىله دى»^۷، دىب يازه دى عالمة. و اىنگ اول قۇشۇق تىرمىنى نىنگ تارىخى منبعلرده كلاسسىك شاعرلر اثرلرىدە قىسى معنا ده ایشله تىلگنلىگى و فولكلور شىناسلىكدە «قۇشۇق» تىرمىنى قىسى بىرى تعلقلى اىكن لىگىنى انىقلشگه حرکت قىله دى، قۇشۇقلرنى عموماً تصنیف ایتە دى.

«توى مراسم قۇشۇقلىرى» دىب ناملنگن اوچىنچى باب، يار- يار، له پر، بیت - غزل، كىلین سلام بۆلیملىرىدن عبارت بۆلىب، اولرده مراسم قۇشۇقلىرى حقیده قىمتلى معلوماتلر بۆلىشى بىلن بىرگه بىرقنچه مناظره لى اۇرىنلرهم موجود. جمله دن، توى مراسم قۇشۇقلىرى تورىگه «بیت- غزل» دىگن يه سه مه تىرمىن و ژانر نىنگ آلیب كرىلگنلىگىنى كىلتىرىش ممکن. بىز نىنگچه، عالمة تامانىدن بو بۆلنمە ده كىلتىرىلگن قۇشۇقلر اساساً لىرىك قۇشۇقلردىر. بىرگىنه مثال:

آق گل بۆلسم، باغىنگده بىتسم،

قىزىل گل بۆلسم، چكىنگده تورسم،

اۇقىگن بۆلسم، دفترگه بىتسم،

نه مشكلدىر سىنىنگ آهىنگده اۇتسم.

قىز:

آق گل نوده سىدىر ارغوانى،

قىزىل گل نوده سى عاشق نىنگ قانى.

^۷ علویه م. كۆرسه تىلگن اثر، ۲۷ نچى بىت.

ع. صفر اوف نىنگ «باله لرنى ايركە لاووجى اۋزىبىك خلق قۇشۇقلار» كىتابى، كىيىنگى و قتلردە چىققن يىرىك علمى ايشلردن بۇلىب، بوانر معلوم قۇشۇق تورى اساساً باله لرنى ايركە لىش بىلن باغلىق خلق قۇشۇقلار نىنگ تارىخى اثرلار، تصنىفى و غايوى- بديعى خصوصيتلرنى اطرافلىچە يارىتكنلىكى بىلن دقتگە سزاوار.^{۱۲}

ھرىبىر خلق نىنگ شىكل و مضمون جھتدن نھايىتدە رنگ بە رنگ و باى آغزە كى ايجادى دە خلق قۇشۇقلارى عليحدە اۋرىن ايگللە شى بىچىز ايمس. چونكە قۇشۇق سۇزى صنعت نىنگ اينىگ قديمى كۇرىنىشلردن بىرى بۇلىش بىلن بىرگە، اۋزىدە خلق حياتى نىنگ بوتون منظرە سىنى، برچە قىررە لرنى، قلبى نىنگ اينىگ نازك تويغو و تىبىرە نىشلرنى، يورە گى نىنگ اينىگ عالى و مصفا اىستكلرنى عكس ايتتىرە دى، او عصرلردن بويان محنتكش خلق نىنگ باشىدىن اۋتگن فاجعە لرى، ظالم و قانخورلر دستىدىن تۇكىلگن كۇز ياشلرى، جھالت و ظلم پنچە سىدە خوارلنگن خاتىن- قىزلر فرىادىنى تصدىقلاووجى گواه نامە لردىر. اونىنگ سىرمعنا سۇزلرى و تاثيرچن مصراعلىدە خلق نىنگ ابرك و استقبال يۇلى دە گى آرزو اىستكلرى، الملى اۋتمىشى نىنگ ارمان و حسرتلرى مھرلنگن.

«دكتور اىماق»

قىزىل گل تگىگە بارسىم كولرمن،
سىزنى جان و تىم بىلە سىورمن،
اگر مىندن اۋزگە گە بىرسىنگىز كونگل،
بىلىب قوينىگ يۇلىنگىزدە اۋلرمن.^۸

بو قۇشۇقلردە يازمە ادبيات نىنگ معلوم تاثيرى سىزىلىب تورىدى. لىكن سىمالر، قىياس و افادە، خلق قۇشۇقلارىگە خاص. فولكلور شناس ج. قابل نيازوف نىنگ «اۋزىبىك فولكلورنىنگ رواجلە نىش يۇللىرى» مونوگرافىە سى اۋزىبىك خلق قۇشۇقلار نىنگ غايوى جھتدن تلقتن ايتىشىگە قرە تىلگن.^۹

س. روزىم باى اوف نىنگ خوارزم منطقه سىدە كىنگ ترقلگن قۇشۇقلارگە بغيشلنگن علمى ايشىدە خلق قۇشۇقلارنى ايككى تور گە: تۇرتلىك شىكلدە گى قۇشۇقلر و واقعه بند قۇشۇقلارگە بۇلىب تدقيق ايتىشى دقتگە سزاوار.^{۱۰}

ك. اچىل اوف نىنگ «اۋزىبىك خلق قۇشۇقلار» دىب ناملنگن مونوگرافىە سى معلوم بىر ژانر دايرە سىدە گى قۇشۇقلارنىنگ ژانر خصوصيتلرى تصنىفىگە بغيشلنگن.

عالم چارواچىلىك، دھقانچىلىك، كسب - ھنر بىلن باغلىق بۇلگن محنت قۇشۇقلار نىنگ تحلىلى، اولرنىنگ تارىخى اساسلرى، ترقياتى و غايوى بديعى خصوصيتلرى حقىدە كىنگ معلومات بىرگن.

غ. جھانگىروف نىنگ «اۋزىبىك باله لر فولكلورى» كىتابىدە «بىشىك» قۇشۇقلار و «باله لرقۇشۇقلار» بابلىرىدە باله لرگە مولجىلنگن خلق قۇشۇقلار نىنگ تصنىفى، غايوى- بديعى خصوصيتلرى حقىدە اطرافلىچە فكر يوريتىلگن.^{۱۱}

^۸ علويه م. كۇرسە تىلگن اثر، ۲۰۴ نچى بىت.

^۹ قابل نيازوف، ج. «اۋزىبىك فولكلورى نىنگ رواجلە نىشى يۇللىرى». تاشكند، فن، ۱۹۸۶ نچى بىل، ۶۰ - ۱۰۲ بىتلر.

^{۱۰} روزىم بايوف، س. «خوارزم واهه سى اۋزىبىك خلق قۇشۇقلار نىنگ غايوى- بديعى خصوصيتلر» تاشكند، ۱۹۷۱ نچى بىل.

^{۱۱} جھانگىروف غ. «اۋزىبىك باله لر فولكلورى»، ت. «اوقوتوچى»، ۱۹۱۸ نچى بىل، ۱۳- ۲۸ ص.

^{۱۲} صفرو ف. آ. «باله لرنى ايركە لاووجى اۋزىبىك خلق قۇشۇقلار»، «فن»، ۱۹۸۱ نچى بىل.

افغانستان اوزبیکلری خلاق قوشیقلری نینگ موضوعلری و تصنیفی

فولکلورشناسلیکده قوشیقلر، خلاق اغزه کی ایجادی نینگ لیریکی توری صفتیده تحلیل ایتیله دی. لیکن ادبی تور توشینچه سی اوز حالچه موهوم بولیب، اولر ژانرلر مثالیده گینه انیق معنا گه ایگه بوله دی.

هر قنده ی بدیعی اثر نینگ قیسی ژانرگه منسوبلیگینی انیقله ش ادبیات شناسلیک و فولکلور شناسلیکده علمی تدقیقات نینگ دستله بکی باسقیچی حسابله نه دی.

روس فولکلور شناسلیگیده فولکلور ژانرلرینی تصنیف قیلیش پرنسیپلری، ژانر نینگ تاریخی ترقیاتی و کورینیشی، ایچکی تورلری حقیده چقور علمی - نظری مونوگرافیه لر، مقاله لر یره تیلگن.^{۱۳}

بو تدقیقاتلر ده فولکلور شناسلر نینگ ژانر پرنسیپلری حقیده گی کینگ قمراولی قره شلری هم اوز افاده سینی تاپگن. عالمر فولکلور ژانرلری تصنیفگه اجتماعی، ایستیتیک کبی تورلچه نقطه ی نظر دن یانداشگنلر. بولر آره سیده تنیقلی فولکلور شناس و. ی. پروف قره شلری کؤپچیلیک تامانیدن جزئی اؤزگرتیریشلر بیلن قبول قیلینگن. و. ی. پروپ فولکلور ژانرلرینی انیقلاشده گی پرنسیپلر حقیده شونده ی یازه دی:

«... ژانر اونینگ پاییتیکه سی، تورموش ده گی اؤرنی و قول له نیلیشی، اجرا شکلی، موسیقه بیلن مناسبتی آرقه لی انیقله نه دی. بو خصوصیتلر علیحده-علیحده نمایان بولگنده ایمس، بلکه فقط جمعلنگن تقدیرده گینه ژانر حقیده توشینچه حاصل قیلینه دی.^{۱۴} اوزبیکستان فولکلورشناسلیگیده فولکلور ژانر لرینی انیقلاشده و. ی. پروف نینگ انه شو نظریه سی گه ته یه نیب ایش کوریلماقده.

^{۱۳} Kollektiv. Problemi folklor. M., 1975; Kollektiv. Russkiy folklor. M., Kh. T.; Kollektiv. Spesifika folklor. M., 1973; Bogatov P.G. Woprosi teorii narodnogo iskusstva. M., 1971; Propp B. Ya. Folklor i deystvitelnost. M., 1976; Kononeva N.P. Pesni i lyudi; D.N. Sokolov Yu. M. Russkiy folklor. M., 1941.

^{۱۴} پروپ و. ی. فولکلور ای دیسیت ویتیلنوست. م. ۱۹۷۶ نچی ییل.

بو تجربه بیز نینگ علمی کوزه تیشلریمیز اوچون هم اساس بوله دی. اوزبیکستانده قوشیق تدقیقاتچیلری بو ژانر تصنیفگه بیرنیچه بار قول اوریشگن. جمله دن، عالمه م. علویه قوشیقلر بویچه اوزاق ییللیک کوزه تیشلری اساسیده اولرنی قویده گیچه تصنیف ایتنه دی:

۱- لیریکی قوشیقلر.

۲- مهر بیتلری.

۳- تیرمه لر.

۴- محنت قوشیقلری.

۵- موسم - مراسم قوشیقلری.^{۱۵}

فولکلورشناس آ. صابروف تصنیفیده موسم - مراسم و عرف - عادت قوشیقلری، محنت قوشیقلری، لیریکی قوشیقلر و تیرمه لر صفتیده تورت عمومی گروهگه اجره تیله دی.^{۱۶}

کورنیب توریبیدیکه، قوشیقلرنی تصنیف ایتیشی نینگ یگانه پرنسیپی هلی ایشله ب چیقلمه گن. بیز نینگچه، قوشیقلرنی فولکلور نینگ باشقه تور و ژانرلری قطاریده خلاق حیاتیده توتگن اؤرنیگه کوره اجره تیش مقصدگه موافق دیر. معلومکه، فولکلور اساسلری خلاق معیشتی حیاتیده توتگن اؤرنیگه کوره، ایکی کتته گروهگه: الف - موسم و مراسم؛ ب - موسم و مراسمگه علاقه سیز قوشیقلر بولینه دی. اؤز نوبتیده قوشیق هم: الف- تورلی عرف - عادت و موسم - مراسم بیلن باغلیق؛ ب - عرف - عادت و موسم - مراسم بیلن باغلیق بولمه گن قوشیقلرگه اجره تیله دی.

شو اساس ده افغانستان اوزبیکلری قوشیق فولکلورینی قویده گی طرزده تصنیف ایتیش ممکن:

۱- تورلی عرف - عادت، موسم و مراسم بیلن باغلیق قوشیقلر. بو گروه اؤز نوبتیده ایکی تورگه اجره له دی:

الف- توی مراسم قوشیقلری.

ب- عزا قوشیقلری.

^{۱۵} علویه م. کورسه تیلگن اثر ۴۹۰ نچی بیت.

^{۱۶} آ. قوشیقلر. اوزبیک خلاق اغزه کی پاییتیک ایجادی، ت. اوقوتوچی، ۱۹۸۰ نچی ییل ۷۵ نچی بیت.

موسم - مراسم قۇشلىقلىرى

موسم - مراسم و عرف - عادتلر بىلن باغلىق قۇشلىقلار دىيادە گى برچە خلىقلار آغزە كى پايىتېك ايجادياتيدە فولكلور نىنگ اينگ قديمى نمونە لرى صفتيدە قرە لە دى. معلومكە، مراسم بىواسطە محنت جريانى اساسيدە پيدا بۇلگن. ابتدائى ادملر اۇرتە سبيدە تورموش منبعى بۇلگن اۇنىنگ هر تامانلە مە موفقيتلى اۇتېشىنى تامينلە ش مقصديدە عينا اۇ جريانىنى عكس ايتتېروچى مراسم اويىنى تشكىل ايتىلگن. بو مراسم و اويىنلر دايرە سى كىنگە ييب اولردە تورلى ابدە لرگە اتلگن قۇشلىقلر هم وجودگە كىلدى. بو گونگى مراسملردە گى قۇشلىقلرنىنگ توب اساسى ، عينا اوشە قديمى محنت جريانى بىلن باغلىق مراسم قۇشلىقلرگە بارىب تقة لە دى.

اۇزبېك فولكلور شناسلىگيدە مراسم فولكلورىگە بغيشلنگن قطار ايشلر موجود. م. علويه نىنگ «اۇزبېك خلق مراسم قۇشلىقلىرى»^{۱۷} مونوگرافىە سى حجم جھتدن هم موادلرنى قمرە ش كوله مى بىلن هم سلماقلى ايشلردن بىرىدىر. عالمە نىنگ تۇى و مراسم، اۇلىم مراسم قۇشلىقلىرى بۇيىچە كوزە تيشلرى دقتگە سزاوار.

اۇزبېك خلق موسم - مراسم قۇشلىقلىرى نىنگ قىسقىچە و ايزچىل تصنيفىنى ح. حاتم اوف، ب. سرىمساقوف لرنىنگ «ادبيات شناسلىك تېرمىنلرى نىنگ روسچە - اۇزبېكچە اىضاحلى لغتى» دە اوچرە تە مېز. مۇلغلر يازىشلىرىگە كۆرە مراسم قۇشلىقلىرى اساساً اىككى تور كومگە بۇلىنە دى.^{۱۸}

قۇشلىقلر. بولرگە يار - يار، اولن، كىلىن سلام، يىغى - يوقلاوو، رمضان كىيلر كىرە دى.

تورلى موسملر بىلن باغلىق مراسملردە ايتىلە دىگن قۇشلىقلر. بولرنىنگ جمعىگە نوروز بىرە ملریدە، بهار كىلىشى، ياز كىلىشى ياكە بىرىنچى قارىباغىشى مناسبتى بىلن ايتىلە دىگن قۇشلىقلر مناسبىدىر.

۲- عرف - عادتلر موسم و مراسم بىلن باغلىق بۇلمە گن قۇشلىقلر. بو گروه گە ايد اثرلر قويدە گى اىچكى تورلرگە بۇلىنە دى:

الف - محنت قۇشلىقلىرى.

ب - لىرىك قۇشلىقلر.

ج - تاريخى قۇشلىقلر.

د - بالە لر قۇشلىقلىرى .

^{۱۷} علويه م. اۇزبېك خلق مراسم قۇشلىقلىرى. تاشكند، فن، ۱۹۷۴ نچى يىل.
^{۱۸} م اوف ن. سرىمساقوف ب. ادبياتشناسلىك تېرمىنلرى روسچە - اۇزبېكچە اىضاحلىحات لغتى. ت. اوقىتوچى ۱۹۸۳ نچى يىل ۲۲۳ - ۲۲۴ بىتلر.

بیز نینگ قۇلیمیزده موجود بۇلگن افغانستان اۇزبیکلری مراسم قوشیقلری کۇپراق بیرینچی تورکومگه منسوب، یعنی تۇی - حشم و اۆلیم مراسملریده ایتیلوویچیلردن عبارت. ایککینچی تورکومگه منسوب قوشیقلر یازیب آلینگن ایمس، لیکن افغانستان اۇزبیکلری اۇرته سیده، بو تورده گی قوشیقلر نینگ موجودلیگی انیق. چونکه «نوروز» بیره می جانہ جان اولکه میز افغانستانده ینگ ییل بیره می صفتیده رسمی نشانله نه دی. بو بیره مگه خلق علیحده تیارگر لیک کۆره دی. عاموی خلق سیللیری اۇتکه زیله دی. سیللرده یاشلر تامانیدن اجرا ایتیلوویچ قوشیقلر نینگ معلوم قسمی بیواسطه مراسم بیلن باغلیق. لیکن بیز بو موادنی سیستیمه لی، تۆله یازیب الالمه گه نیمیز سببلی بو ایشیمیزده اولردن فایده له نیشیمیز امکائیتیهگه ایگه ایمسیمیز. خصوصاً، اوشبو لیریک قوشیق مضمونیهگه اعتبار بیره یلیک:

هوکوزینگنی باقه میز، شاخیهگه گل تاقه میز.
 تماغینگ نینگ تگیگه، اۇن بیرته شمع یاقه میز.
 اقره شیرین تیلیمنی، آلیبکی بلبلیمنی.
 امان بۇلسه کۆره میز، باغده گی باغ گلیمنی.
 یوقاریدن کیله من، نوروز گلی تیره من.
 تیرگن نوروز گلیمنی، دوگانمگه بیره من.
 اقره شیرین تیلیمنی، آلیبکی بلبلیمنی.
 امان بۇلسه کۆره میز، باغده گی باغ گلیمنی...^{۱۹}

قوشیقده افاده لنگن نوروز مراسمی تصویری افغانستانده گی نوروز بیره می واوندہ ایتیلوویچ قوشیقلرنی علیحده، هرتمانله مه، تدقیق ایتیش کیره کلیگینی کۆرسه ته دی.

افغانستانلیک اۇزبیکلر تۇی مراسمی قوشیقلری:

تۇی انسان حیاتیده گی مهم واقعه لردن حسابله نه دی. اوزاق عصرلر دوامیده پیدا بۇلیب،

^{۱۹} خلق در دانه لری. غ. غلام نامیده گی ادبیات وصعت نشریاتی، ۱۹۸۶ نچی ییل. ۳۷ نچی بیت.

شکلہ نیب تورغون عنعنه توسیگه کیرگن بو مراسم و اولرده اجرا ایتیلوویچ قوشیقلر تۇی نینگ انسان حیاتیده گی اۇرنی نینگ نه قدر مهم لیگینی ایضاحله یدی. هر بیر خلقدہ بۇلگه نی کیی اۇزبیکلر اۇرته سیده هم بای فولکلور اثریهگه ایگه تۇیلردن بیرن نکاح تۇیدیر. عالمه م. علویه نکاح تۇییده اجرا ایتیلوویچ قوشیقلرنی قوییده گی ژانرلردن عبارت دیب کۆرسه ته دی:

- ۱- اولن «اولنگ»
- ۲- یار- یار.
- ۳- له پر.
- ۴- بیت- غزل.
- ۵- کیلین سلام.
- ۶- خۇش کیلیبسیز.^{۲۰}

بیز بو تصنیفگه اساسلنگن حالده، قۇلیمیزده موجود مواد لرنینگ خصوصیتلریدن کیلیب چیقیب، افغانستانلیک اۇزبیکلر نکاح تۇییده ایتیلوویچ قوشیقلرنی قوییده گیچه تصنیف ایتدیک:

- الف. یار- یار،
- ب. نای- نای،
- ج. اولنگ،
- د. کیلین سلام.

م. علویه تاکیدله گه نیدیک «یار- یار»، قیز اوزه تیش کیچه سی ایتیله دېگن اساسی قوشیق توریدیر.^{۲۱} یار- یار افغانستانده اساساً عیاللر تامانیدن اجرا ایتیله دی. افغانستانلیک اۇزبیکلر یار- یارلری مضموناً و شکللاً اۇزبیکستان منطقه سیده ایتیلوویچ یار- یارلرگه جوده یقین توره دی.

^{۲۰} علویه م. اۇزبیک خلق قوشیقلری، ۱۵۳ - ۲۱۵ - انچی بیتلر.

^{۲۱} علویه م. اۇزبیک خلق قوشیقلری، ۱۸۴ نچی بیت.

بو طبعىي حالدير. چونكه يار- يار اۇزبېك فولكلورى نىنگ نسبتاً قديمى ژانرلرېدن بۇلىپ، اۇز وقتىده امير عليشيرنوايى حضرتلرى هم خلق شعريتى نىنگ بوتوريگه اعتبار بيرگن ايدىلر. ۲۲ عين بيتده بو ايكى منطقه ده موجود يار- يار معلوم تفاوتلرگه هم ايگه.

افغانستان ليك اۇزبېكلرنىنگ «يار- يار» لرى اۇزبېگه خاص باشلنمه بيلن كويله نه دى :

ايلده يده گى يىگىتلر، يۇلنى باشلنگ يار- يار،
كېكسه - كېكسه خاتىنلر، تۇينى باشلنگ يار- يار.
كېكسه - كېكسه خاتىنلر بارىپ كېلىنگ يار- يار،
ايكى يارنى كۇندىرىپ، تۇينى قىلىنگ يار- يار.
كوشش قىلىنگ جۇچىلر، تۇى ارتىلسين يار- يار
آغه گىنم بختلرى تىز، آچىلسين يار- يار. ۲۳

«يار- يار» دوامىده «جوچى» (ساووچى) لرنىنگ بارىشى، تۇيگه راضىلىك آلىشى، تۇيگه آتلنگن نرسه يوكلرنىنگ يوبارلىشى تصوير له نه دى. بىز مثال طريقه سىده كىلتيره ياتگن بو يار- يارلر مضمون جھتدن نكاح تۇيى نىنگ بوتون تفصيلاتى نى قمره يدى :

قطار- قطار تيوه گه تۇى آرتىنگلر يار- يار،
تاغده بورگن سورو دن قۇى آرتىنگلر يار- يار.
اۇلنگ ايتىب باره ميز، تۇيخانگه گه يار- يار،
تۇيدى قوتلىغ ايتنه ميز، دوگانگه گه يار- يار.
تۇيدى ايشى كۇپ بۇلر آدم كيره ك يار- يار،
خوشلىك قىلىپ چاقماققه، بادام كيره ك يار- يار.

۲۲ مله يوف ن. عليشيرنوايى وخلق آغزه كى ايجادياتى.

۲۳ خلق در دانه لرى. تاشكند، ۲۰۰۷ نچى بيت .

اوزون - اوزون ارغمچى كۇككه يىتر يار- يار،
آغم بيرگن تۇيلرى ايلگه يىتر يار- يار. ۲۴

«يار- يار» ده گى تصوير كىلىن طرفيگه اۇته دى و قىزنىنگ ترددله نىب كياو اويىگه جۇنه شى تعريف ايتيله دى:

يىغله مه قىز، يىغله مه، اۇى سنىكى يار- يار،
پنجره ليك، آيينه ليك، تام سىنىكى يار- يار،
پنجره ليك آيينه ليك، تام مبارك يار- يار،
اۇز بۇيىنگه مناسب، يار مبارك يار- يار. ۲۵

اۇزبېكستانده كىنگ ترفلگن يار- يارلر عين شو اۇرىندن، يعنى كىلىن نىنگ كياو اويىگه جونه تىشدىن باشله نه دى. م. علويه يار- يار ده گى بو اۇرىن نى قويدده گىچه تلقين ايتنه دى: «اولرده (يار- يار لرده) آنه نىنگ اق سوتىگه راضى بۇلىشى، آته نىنگ قاضى بۇلىپ اهميت ليك بۇلىشىدن تارتىپ، تۇى جريانى، مثلاً تۇيىده قتله مه لر قتله نىشى، ينگه لرنىنگ تۇيىده قىزنى آلىپ اتله نىشى اۇز افاده سىنى تاپگن» ۲۶

موجود يار- يارلرنى اۇز ارا قىاسله ب افغانستان اۇزبېكلرى اۇرتنه سىده يشه ياتگن واريانت، نسبتاً تۇله ليگىنى حسابگه آلىپ، اۇزبېكستان ده گى يار- يارلرده بيرىنچى قسم اونىتيلگن بۇلسه كيره ك، ديگن خلاصه گه كىلىش ممكن.

افغانستانلىك اۇزبېكلر يار- يارلرى نىنگ باشله نىشى قسمىدن ينه بير مثال كىلتيره يلىك:

زرگر قىلگن زنجيرنى اوزىپ بۇلمس يار- يار،
ايكى يوره ك قۇشيلسه، بوزىپ بۇلمس يار- يار.

۲۴ خلق دردانه لرى. ۷۱ نچى بيت.

۲۵ خلق دردانه لرى. تاشكند، ۱۹۸۶ نچى يىل، ۷۲ نچى بيت.

۲۶ علويه م. كۇرسه تىلگن اثر.

آق تىپە دن اۇتتىز قۇي سوردى كياو يار- يار،

ايپك سىللە قىسم تۇن، كىيدى كياو يار- يار... ۲۷

معلوم كە، مضمونلى مىصراعلىر توگە گندىن كىين، يار- يار عمومى تىلك بىلدىروچى قىسم بىلن تمام بۇلە دى.

نكاح تۇيىدە قىزىلر تامانىدىن ايتىلووچى علىحدە قۇشلىق تۇرىدىن بىرى ناي- ناي لردىر. اولر:

ناي - ناي ايتىگىم كىلە دى، طلا تاققىم كىلە دى.

تختە مۇترگە مېنىب، كاويل ۲۸ كىتگىم كىلە دى.

ناي- ناي گە نايچى بۇلە دى، قىزىلرگە جۇچى بۇلە دى.

آغە جانىم تۇيىگە، اۇزىم ناي- ناي- نايچى بۇلە دى. ۲۹

كىبى عنعنوى باشلە نمە گە اىگە. ناي- نايلىرىنىڭ كىينىگى تۇرتلىكلىرى اساساً مضموناً عشق- محبت موضوع سىدە گى لىرىك پرچە لردىن تشكىل تاپە دى. ناي- ناي نىنگ يار- يار كىبى قافىە لە نووچى كۆرىنىشلىرى ھىم يۇق ايمس:

ناي- ناي ايتىگىم كىلە دى، ناي- ناي،

طلا تاققىم كىلە دى، ناي- ناي.

زىيا جانىم اويىگە يە، ناي- ناي،

مېھمان بۇلگىم كىلە دى، ناي- ناي. ۳۰

حجماً ناي- ناي ۲۰- ۳۰ مىصراع اطرافىدە بۇلىب، عنعنوى باشلنمە دن كىين كىلووچى تۇرتلىكلىردىن عبارتدېر. بو تۇرتلىكلىر تورغون ايمس. كۆپچىلىك لىرىك تۇرتلىكلىرىم ناي- ناي آھنگىگە سالىب ايتىلىشى و ناي- ناي كىموزىگە سىنگىدىرىب يوبارلىشى مېمكىن. شو جھتدىن ناي- ناي، لىرىك قۇشلىقلرگە يقىن تورە دى.

۲۷ خلق دردانه لرى. تاشكند، ۷۴ نچى بىت.

۲۸ كابل

۲۹ اوشه اثر.

۳۰ خلق دردانه لرى. تاشكند، ۶۷ نچى بىت.

اۇزبېكىستاندە عاموى «اولن» دىب ناملە لە نوچى قۇشلىق، عادتدە «قىزلىرى تامان، يىگىتلر بىر تامان بۇلىب، دىالوك شىكلىدە ايتىلە دى» ۳۱ افغانىستان اۇزبېكلىرى تۇي قۇشلىقلىرىدىن بىرى بۇلمىش، «اۇلنگ» بو تىرىدە اجرا ايتىلمە دى. اۇلنگ تولىشى، اجرا اصولى و مضمونىگە كۆرە اۇزبېكىستان نىنگ بىر قىچە جايلرىدە ترقلنگ خصوصاً (فرغانە وادىسىدە گى) يار- يارلرگە يقىن تورە دى. مثلاً بىز فارىاب ولايتىدىن يازىب الگن اۇلنگ، قويدە گىچە كۆرىنىشگە اىگە:

قىزىل- قىزىل خورازلر، خرمان ساچر، ھاي اۇلنگ

قىز كۆرمە گن يىگىتلر، تنگە ساچر، ھاي اۇلنگ.

اۇلنگ-اۇلنگ جان اۇلنگ، اۇلنگ كۆپتىر، جان اۇلنگ

اۇلنگ بىلگن تىلىنگدىن، مېنگە اوپتىر، ھاي اۇلنگ. ۳۲

عين شو مىصراعلىرىنىڭ وارىانتىنى اۇزبېكىستاندە ايتىلووچى «يار- يار» لردە اوچرە تە مېز:

ھاي- ھاي اولن، جان اولن، اولن كۆپتىر يار- يار، اولنكۆپتىر.

اولن ايتگن تىلىنگدىن، مېنگە اوپتىر، يار- يار. ۳۳

شو بىلن بىرگە لىكدە اۇلنگ تىرىكىدە كىلگن كۆپچىلىك بندلرنى «يار- يار» لردە ھىم اوچرە تە مېز:

چىمىلدىغىنگ چىپ چنار، بۇيىنگ چنار، ھاي اۇلنگ،

بۇيىنگە كۆز تىگمە سىن، الى طومار، ھاي اۇلنگ.

اله قاپگە سوينگن آننگ مېدى، ھاي اۇلنگ،

كۆزىدىن ياش آقمە دى، اۇگە يمېدى، ھاي اۇلنگ. ۳۴

كىلتىرىلە ياتگن يار- يار تىرىكىدە ايتىلگندە «ھاي اۇلنگ» ردىفى اۇرنىگە يار- يار قۇشلىلە

۳۱ علويه م. كۆرسە تىلگن اثر.

۳۲ خلق در دانه لرى. تاشكند، ۶۸ نچى بىت.

۳۳ آق آلمە، قىزىل آلمە، غ. غلام نىشرياتى، ۱۹۷۲ نچى بىل، ۱۵۸ نچى بىت.

۳۴ خلق دردانه لرى. تاشكند، ۶۹ نچى بىت.

دى. فولكلور شىناس م. علويە «اولن» حقيده يازر ايكن، يار- يار دىفلى اولنلر موجودليگىنى، ليكن ايتيشوچىلر يار- يار ايتىدىك ديمە ي اولن ايتىدىك، ديب ايتيشلىرىنى يازە دى.^{۳۵}

موجود قارىشىق حالتلر اولن و يار- يارلر نىنگ تارىخاً بىر ژانر بۇلىپ، سۇنگرە ايكنى مستقل ژانرگە اجرە لگن بۇلىشى احتمالىنى اۇرتە گە قۇبە دى. خصوصاً، افغانستانلىك اۇزبىكلر اۇرتە سىدە اولن و يار- يار نىنگ دىيرلى بىر - بىرلىدە بو حالت ايزلرى نىنگ موجود ليگى فكريمىزنى معلوم مقدارده تصدىقلە يدى.

بوندىن تشقىرى «اولن» بىلن «يار-يار» لرنىنگ تارىخى جەتدىن بىر ايلدىزگە باغلىقلىگىنى، عمومأ، «اولن» لرنىنگ قديمىن «يار-يار» دىفلى بىلن ايتىلگنلىگىنى ايرىم ايشانچلى تارىخى منبعلرهم تصدىقلە ب تور بىدى. ظەيرالدين محمد بابر اۇزى نىنگ عروض نظريە سىگە بغيشلنگن «مختصر» ناملى اثرىدە بىر شعريى اهننگە مناسبت بىلدىرىپ يازە دى: «نيچونكىم، عجم شعراسى رباعى وزنغە حدى معين مقرر قىلىيتورلر، تورك فصحاسى هم بو وزنغە حدى معين مقرر قىلىپ ايكنى بيت ايتىپ دورلر. انداق كىم، مذكور بۇلدى تورك ارە سىدە بىر اهنك بار كىم «اۇلنگ» دىرلر. بو وزن انچه مخصوص تور اولە اهننگە تقسيم قىلورده هر مصراعدن اهنك يار- يار لفظين كىلتورور».^{۳۶}

«كىلىن سلام» خوددى «يار-يار» كىبى تۇى مراسىمدىن قطعى اۇرىن الگن مراسىم قوشىقلىرىدىن بىرى حسابلە نە دى. «كىلىن سلام» كىلىن كىباو اويىگە كىلتىرىلىپ، گلخن اطرافىدىن ايلنتىرىلگىچ، مخصوص چىنگىراققە گل اسيب ايتىلە دى.

كىلىن كىباوگە مناسب،

كىلىن كىباوگە بىر سلام.

گردنى اش تخته ده ي،

ساققالى اق پخته ده ي،

گرنگ بايگە بىر سلام^{۳۷}

هر بىر سلام ايتىلگندە، كىلىن و ينگە لر يىغىلگنلر الدىدە تعظيم ايتىشە دى. كىلىن سلاملردە كتنە لرگە، كىاونىنگ اته - انه سىگە حرمت سۇزلرى بىلدىرىلسە، ياشلرگە، بعضى بىر كىشىلرگە نسبتاً ھزل - مطايبە طريقە سىدە شخصاً ياعومى طرز دە كولگىلى سلاملر ايتىلە دى.

الە قاپنىنگ بورچى دە ي،

شلپنگ قولاق گورچى دە ي،

دايە سىگە بىر سلام.

ھنگرە دە گى پخالده ي،

يوگورىب يورگن شغالده ي،

خان صاحب گە بىر سلام.

اوتلە ب يورگن پادە دە ي،

بىردن چىققن خادە دە ي،

اويلاو سىزگە بىر سلام.^{۳۸}

مطايبە لى روح سىنگدىرىلگن كىلىن سلاملر، تۇى نىنگ قىزغىن، كۇتە رىنگى اوتىشى اوچون خدمت قىلە دى. كىلىن سلام مضمونى وضعيت و شرايطگە قرە ب اۇزگە رىب تورىشى ممكن. بو اۇرىندە ايتووچى نىنگ مھارتى شاعر صفتىدە گى استعدادى كتنە رول اۇينە يدى. استعدادلى بدىپھە گوى ايتووچى كىلىن سلامنى عنعنوى شكل دە اىستلگنچە دوام ايتىرىشى ممكن.

^{۳۸} خلاق دردانه لرى. ت. ۷۷ نچى بيت.

^{۳۵} علويە م. كورسە تىلگن اثر، ۱۶۴-۱۶۵ بيتلر.

^{۳۶} بابر ظ. م. مختصر. تاشكند، فن، ۱۹۷۱ نچى يىل، ۸۹ بيت.

^{۳۷} خلاق دردانه لرى. ۷۷ بيت.

اۆلیم مراسمی بیلن باغلیق قوشیقلر

افغانستان اۆزبیکلری اؤرتنه سیده اۆلیم مراسمی قوشیقلری «بیغی» یاکه «ای شاه حسن- ای شاه حسین» دیب، یوریتیله دی. قوشیق، علیحده تیارگرلیک کورگن پروفیشنل بیغی چی گوینده عیال تامانیدن بلند آوازده ایتیله دی. عزاگه کیلگن باشقه خاتینلر ایسه، «ای شاه حسن، ای شاه حسین» دیب، مۇستلرینی کورکه کلریگه اوریب، اونگه جۇر بۇلیب، قۇشیله دی:

قنی همراه دیگن اتلیک، قنی کورینگ همراه اتلیک.

اولو^{۳۹} کیتدی همراه اتلیک ای شاه حسن، ای شاه حسین.

قنی بۇلسه، اۇغیل قیزی، بیران وقتده قیلسه بیغی.

انه شونداغ همراه اؤزی، ای شاه حسن، ای شاه حسین.^{۴۰}

بیز بو قوشیق نی فاریاب ولایتیگه تیگیشلی اندخوی منطقه سی قورغان شهیری باغبوستان قیشلاغیده استقامت قیلووجی «همراه» اسملی دهقان نینگ وفاتی کونی یازیب الگنمیز. قوشیقنی معراج کمپیردیگن بیغی چی خاتین ایتگن. (۱۳۳۷نچی ییل) قوشیق نینگ عمومی مضمونی، همراه نینگ حیاتی، ایرته خزان بۇلگنی حقیده ایدی. بو خیلده گی مرثیه تورلرینی اۆزبیکستان اۆزبیکلری اؤرتنه سیده هم اوچره ته میز. بو اؤرینده «امینه خان» حقیده گی قوشیق نی ایسله ش کفایه.^{۴۱}

عموماً مرثیه نینگ بو کورینیشی تاریخی ایلدیزگه ایگه بۇلیب، اونینگ یارقین نمونه لرینی قدیمگی تورکی یادگارلیکلرده اوچره ته میز. جمله دن، «کول تگین»، «تانیوکوک»، «بیلکه قا آن» آتیگه بیتلگن ایپیگرافیه لر (قبرستان اوستی یازولر) بیواسطه انه شو خیل مرثیه لر اساسی ده یره تیلگن.^{۴۲}

^{۳۹} اولیب.

^{۴۰} خلق دردانه لری، کابل، ۱۳۵۹ نچی ییل، ۱۹۹ بیت.

^{۴۱} آق آلمه، قیزیل آلمه، ۸۱ - بیت

^{۴۲} قیوم اوف ا. قدرتیت ابدله لری. تاشکند، غ. غلام، ۱۹۷۲ نچی ییل.

افغانستان اۆزبیکلری اؤرتنه سیده، ینه بیر خیل بیغی قوشیقلری «سوزوان» لرهیم بارکه، اولرنینگ مضمونی عموماً اۆلیم، اۆلیم نینگ دهشتی نی، الیمینی بیان قیلیشگه بیغیشلنگن.

مثلاً:

آسماندن ینغاق توشیب، چاقیلمه سین،
قوی اۆلیب، قوی سی منگره ب قالمه سین.
قوی اۆلیب، قوی سی منگره ب قالمه گر،
بیگیت اۆلیب، یاری جوره ب قالمه سین.

یاکه:

قلدیرغاچ کیلدی قلعه نی الگه نی،
عزراییل کیلدی جانیم نی الگه نی.
عزراییل، آتنگ اۆلسین، آنگ اۆلسین،
قویمه دینگ آته - آنمنی کورگه نی.^{۴۳}

دیبا یرته وفات ایتگن نوجوان تیلیدن ایتیلسه، باشقه بیر تور تلیکده:

آه اورسم آهیم ملامت دور منگه،
بیغله سم کونلر قیامتدور منگه.
تیریکلیکده آته - آنمدن ایریلدیم،
بو نیچوک قیامت دور منگه،^{۴۴}

^{۴۳} خلق دردانه لری، ت. ۴۵ - بیت.

^{۴۴} خلق دردانه لری، ۴۵ - بیت.

عرف - عادت، موسم و مراسم بيلن باغلىق

بۇلمه گن قۇشيقلىرى

تورلى عرف - عادت و موسم - مراسم بيلن باغلىق بۇلمه گن قۇشيقلىرى افغانستانلىك اۇزبېكلر قۇشيق فولكلورى نىنگ اساسى قسىمى نى تشكيل ايتنه دى و خلق حياتى نىنگ برچه جهتلر نى اۇزیده بديعى عكس ايتتيريش بيلن اجره لىب توره دى. بو قۇشيقلىرى شىرطلى روشده قويده گى گروه لرگه اجره تيب، تدقيق ايتيش ممكن.

۱- محنت قۇشيقلىرى.

۲- لىرىك قۇشيقلىرى.

۳- تاريخى قۇشيقلىرى.

۴- باله لر قۇشيقلىرى.

ديب، وفات ايتگن اته - انه سىنى قومسه ب يىغله یدی.

عموماً افغانستان اۇزبېكلرى مرثيه لرى خلق نىنگ تورموش طرزى و روحى بيلن باغلىق حالده اونىنگ حياتى نى اينگ حل قىلووچى انلریده كىچىرگن حس - توغولر نى عكس ايتتيره دى. خوددى شو معناده مرثيه خلق پاييتىك تفكرى نىنگ معين بىر كورينيشى صفتیده معلوم اىستىتیک قيمتگه اىگه.

***

محنت قوشیقلری

اؤزبیک فولکلور شناسلیغیده محنت قوشیقلری دییرلی برچه قوشیق تۇپلملریدن جای الگن. ک. اچیلوف ایسه «اؤزبیک خلق محنت قوشیقلری»^{۴۵} موضوع سیده نامزاد لیک رساله سینیی یاقله دی. ک. اچیلوف محنت قوشیقلری خلق شعریتی نینگ قدیمی تورلریدن بیرى بۇلیب، بیواسطه کیشی لرنینگ محنت قیلیشگه اؤرگه نیش جریانی بیلن باغلیق لیگینی تۇغری کۆرسه ته دی. بو فکرنی آ. صابروف نینگ اؤزبیک آغزه کی پاییتیک ایجادیاتی درسلیگیدن جای الگن «محنت قوشیقلری» بۇلیمیده گی فکرلریده هم اوچره ته میز.

ک. اچیلوف محنت قوشیقلرینی:

۱- دهقانچیلیک قوشیقلری.

۲- باغ - باغدارچیلیک قوشیقلری.

۳- چارواچیلیک قوشیقلری.

۴ - کسب - هنر قوشیقلری تورلریگه بۇلیش ممکن لیگینی تاکید له ب، اؤز نوبتیده بوگروه لرنی محنت نینگ معین توریگه کۆره هم تصنیف ایتیش ممکن دیب کۆرسه ته دی.^{۴۶} آ. صابروف ایسه، محنت قوشیقلری مضموناً دهقانچیلیک، باغ و باغدارچیلیک، چارواچیلیک، اؤچیلیک، معمارچیلیک و باشقه کسبلرگه خاص خصوصیتلرنی عکس ایتتیره دی، دیب دهقانچیلیک بیلن باغلیق قوشیقلرنی:

الف- قوشچی قوشیغی؛

ب- اؤریم قوشیغی؛

ج - خوب میده؛

د- یارغیچاق؛

^{۴۵} اچیلوف ک. اؤزبیک خلق قوشیقلری. تاشکند، ۱۹۶۷.

^{۴۶} اچیلوف ک. محنت قوشیقلری حقیده، ت، غ. غلام، نشریاتی ۱۹۸۴- ییل، ۳۲۸ بیت.

(یاورچاق) قوشیغی استیده، باشقه نمونه لرنی عمومی معمارچیلیک قوشیقلری بۇلیمیده بیان قیله دی. هر ایککی یازووچی هم اساس اعتبارنی قوشیقلرده خلق حیاتی نینگ، تورموش طرزى نینگ نیچاغلی عکس ایتیشیگه قره تیشگن.

افغانستانلیک اؤزبیکلر محنت قوشیقلری هم بیواسطه محنت جریانی نینگ پاییتیک محصولیدیر. بیز نینگ قۇلمیزده موجود قوشیقلر اساساً قیيله سالارلیک دوریده یره تیلگن بۇلیب، اولرده مذکور جمعیتده گی محنت و محنتکشلرنینگ حیاتی، آرزو- ایتتیلیشلی عکس ایتتیرله دی. شو سببلی بو نمونه لر محنت قوشیقلری نینگ ابتدایی کۆرینیشینى قنده ی بۇلگنلیگی حقیده انیق تصور بیره آله دی. لیکن شونی ایتیش کیره ک که، برچه خلقلر فولکلوریده بۇلگه نی کی افغانستانلیک اؤزبیکلر محنت قوشیقلری هم کیشیلرنینگ جماعه بۇلیب محنت قیلیشی اساسیده کیلیب چیقن اونداه و هیجان خطابلردن تشکیل تاپگن بۇلیشی کیره ک.

بو اونداه و خطابلر محنت جریانیگه ماس ریتمیک تکرارلرنی تشکیل ایتگن بۇلیشی ممکن. عین پیته «ساغیم» قوشیقلریده گی «هوش» -

هوش»، ینجیق قوشیقلرده گی «آلهو» تکرار لری انه شو قدیمی اونداهلرنینگ بوگونگی قوشیقلر ترکیبیده سقله نیب قالگن عنصرلری بۇلیشی کیره ک.

افغانستانلیک اؤزبیکلر محنت قوشیقلری قویده گی موضوعلرگه بۇلینه دی:

۱ - محنت تورى و جریانی بیلن باغلیق تورلی محنت قوراللى، و واسطه لریگه مراجعت.

۲- اجتماعى تینگسیز لیک، آغیر محنتدن شکایت.

۳- لیریک قهرمان نینگ عشقی و آرزو- ایستکلری.

عین پیته محنت قوشیقلری تورلی محنت تورلری بیلن باغلیق حالده قطار ژانرلردن تشکیل تاپه دی. بو ژانرلرنی معین گروه لرگه اجره تیب، علمی تصنیف ایتیب، تحلیل قیلیش لازم.

^{۴۷} صابروف آ. اؤزبیک خلق آغزه کی پاییتیک ایجادیاتی، ت.

بىز قۇلىمىزده گى موجود مواد اساسيده افغانستانلىك اۆزبىكلر محنت قۇشيقلىرىنى اۆزبىك فولكلور شناسلىگيده موجود تصنيفلر اساسيده قويدده گى گروه لرگه اجره تيشىنى مقصدگه موافق دىب حسابله يمىز:

۱ - دهقانچىلىك بىلن باغلىق قۇشيقلر.

۲ - چارواچىلىك بىلن باغلىق قۇشيقلر.

۳ - كسب - هنر بىلن باغلىق قۇشيقلر.

دهقانچىلىك افغانستان خلقلرى نىنگ ازلى مشغولاتيدن بىرى حسابله نه دى. افغانستان دهقانلرى نىنگ محنتى اغىر بۇلىپ، اساسى ايش ، قۇلده بجرىلگن. تخنىك نىنگ يۇقلىگىدن دهقان ، عادى ابتدايى ايش قوراللىرىدن فايده له نىشىگه مجبور ايدى . بو حال قۇشيقلرده هم اۆز عكسىنى تاپگن.

دهقان ، قىشدين امانت گينه چىققن هوگىز ياردميده بىرنى اماچ بىلن هيده ايدى. ناچار احوالى دردىنى ، هوگىزىگه قۇشيق ارقه لى بيان قىله دى.

شاخلىرىنگ قولاچ - قولاچ ، يۇق مدارىنگ قارنىنگ اچ .

تىپىنگه قۇنر قلدبرغاچ ، سىن قنده ى قۇشىگه يره يسن! ^{۴۸}

كۇپ زحمت عوضىگه يىتشتىرىلگن حاصل ، اۇراق بىلن اۇرىلگن. دهقان اۇزى نىنگ بىر كفت بىرىدن چىققن حاصلنى اۇرىشگه اولگورمى باله - چقه سىنى باقىش اميدده ، باى نىنگ بىرىده ايشله شگه مجبور بۇلگن. كتنه بىر اىگه لرى و بايلر بىرىده يالنه نىب ايشله گن اۇراقچىلر حياتيدن حكايه قىلووچى « اۇراق قۇشىغى » چقور اجتماعى مضموندارلىگى بىلن علىحده اجره لىب توره دى.

تعريفى نى ايله بىن بىرنىچه موزى باى نى ،
گردنىمگه الده ب اوردى ، بىر بىكال بوغدايىنى .
هيچ بنده نكنى خدا ، اۇراققه دوچار ايله مه . ^{۴۹}

قۇشيق ، باى توزاغىگه توشگن ناچار دهقان حالتى نىنگ بيانيدن باشله نه دى. دهقان بو عدالت سىزلىكنى كۇرىب بىلىپ توره دى اما اجتماعى شرايط اونىنگ كىسكىن تدبىرلر كۇرىشىگه يۇل قۇيمه ايدى .

د مگىنم اىچىمگه توشدى ، كىمگه ايتنه ى واينى .

اننه كىين چۇتله مه سنگ ، چۇتله گىن اوچ اىنى .

هيچ بىر بنده نكنى خدا ، اۇراققه دوچار ايله مه . ^{۵۱}

عدالت سىزلىك كىلىك قىلگندىك ، دهقان اوچون بىرىله دىگن غذا نىنگ صفتى هم جوده يامان ايدى . كىشى نىنگ قدرى بىرچقه دن پست تورگن چىركىن آدملىر بشره سى قۇشيق نىنگ اوشبو مصراعلىرىده ينه ده يارقىنراق عكس ايتنه دى :

بوزىدن قورىتىب قانى نى ، عذابگه قۇيىب جانى نى .

چاشگاه ده بىررايدى ، چارتىككه گىنه نانى نى ،

هيچ بىر بنده نكنى خدا ، اۇراققه دوچار ايله مه . ^{۵۲}

قۇشيق قهرمانى ، اۇز دردى نى گىنه كويله ب قالمه ايدى . او اطرافيده اۇزى كىي مىنگله ب اۇراقچىلرنى كۇره دى ، اولرنىنگ اغىر حياتيده اۇز فاجعه سىنى كۇره دى ، اولر بىلن همدرد لىگىنى انگله ايدى :

^{۴۹} خلق دردانه لرى. كابل ، ۱۷۵ - بيت

^{۵۰} خلق دردانه لرى. ت. ۱۰۰ - بيت

^{۵۱} اوشه اثر .

^{۴۸} خلق دردانه لرى. تاشكند ، ۱۵ - بيت .

كۆچمەن جايىدىن كۆچە دى، قاناتلى قوشىدە ى اوچە دى.

ھربىر اۇراقچى نى كۆرسىنگ، تۇرت كۆزە سوو ايچە دى.

ھربىر بىندە نىكى خىدا، اۇراققە دوچار ايله مه. ۵۲

اغير محنت، دايمى تحقير آدمنى بىرىنچى نوبىتدە معنوى جەھتدىن اۆلىمىگە دوچار قىلدى. باى و بايانلر اوچون ايسە فايدە، مال دنيا آلدېدە آدم نىنگ چىوېنچە لېك قدردى يوق.

اۆلتىرىپ چۆت، ايتە دى، چار طرفدىن اۆتە دى.

بو اۇراققە اۆلگن آدم، بى جنازە كىتە دى.

ھېچ بىندە نىكى خىدا، اۇراققە دوچار ايله مه. ۵۳

شونچە قىيىناق يىتمە گىدىك، اۇراقچى اوچون بىرىلە دىگن حق ھم چىگىرلىپ، ارزىمە گن چقە - صدقە طرزىدە ترقە تىلە دى:

مېدە گللىرى تىرە دى، يار و دوستلرنى كۆرە دى.

بايلرى بى انصاف اېكن، حقىنى كم بىرە دى.

ھېچ بىندە نىكى خىدا، اۇراققە دوچار ايله مه. ۵۴

«اۇراقچى» قۇشلىغى افغانستان لېك اۆزبېكلىرى فولكلورى نىنگ تىپىك محنت قۇشلىقلىرى قىتارىگە كىرە دى. عىن پىتدە بىواسطە اۆرىم بىلن باغلىق، اۆرىم قوراللىرىنى مدح اىتېپ ىرە تىلگن قۇشلىقلىرىم يوق اېمس:

اۇراقچى الماس، اۆرىمدن قالمس،

سىرە ھم تالمس، اۆرمە سىم بۆلمس. ۵۵

۵۲ بىز اۇراقچى قۇشلىغىنى خلق خوانىدە سى خىدايقل اندخويى تىلىدىن يازىپ اېلىپ، خلق در دانە لرى كىتابىگە كىرىتىدىك.

۵۳ خلق در دانە لرى. ت. ۱۱۰- بىت.

۵۴ اوشە اثر.

۵۵ خلق در دانە لرى. ت. ۱۴۰- بىت.

ياكە:

اۇراقچى چققان، سىن مىنگە ياققن،

لگىنم چققان محنتدە باققن. ۵۶

بو قۇشلىقلىر اھنگ و مضموناً بىواسطە ايش جربانى بىلن ھماھنگ حالدە اۇراقچى نىنگ اغير محنتى نى يىنگىللە تىش اوچون معنوى مدد بىرووچى نمونە لردن دىر.

اۆزبېكىستان اۆزبېكلىرى قۇشلىقلىرى اړە سېدە ھم بو قۇشلىقلىر عىنا اوچرە دى. بو فقط يوقارىدە كىلتىرىلگن دھقانلر رىبىرتوارىدە اولاد دن اولادگە اوزاق يىللر دوامىدە اۆتېپ كىلە ياتگە نىنى كۆرسە تە دى. معلوم كە، يىغىپ الگن حاصل بىر جايگە يىغىلىپ ىنچىلە دى. غلله نى ىنچىشىدە اساساً ھوكىزدن فايدە لىگن. يىغىن قۇشلىقلىرى انە شو محنت جربانىدە اىتلىگن:

شاخلىرى بار ماكى دە ى، توياغلىرى پاككى دە ى

الاھى، الاھى. ۵۷

دھقان اۆزى نىنگ صادق ياردىمچى ھوكىزىنى مقتە دى. اونى ايشگە اوندە دى:

بازار بارىنگ چنگ باسر، قىصاب لىنگىنگدن اسر.

الاھى، الاھى. ۵۸

دىب، يالغاندىن تھىدىد قىلىپ قۇيە دى. ىنچىق قۇشلىقلىرىدە اساساً ىنچىشىدە اشتراك اىتگن جىوان تعرىفى، دھقان نىنگ حاصلنى كۆپ اېلىشى كىبى اۆز-اىستىكلىرى اۆز عكسىنى تاپگن.

اۆزبېكىستان اۆزبېكلىرى محنت قۇشلىقلىرى نىنگ قىتار نمونە لرى جاي الگن «باى چىچىك» تۆپلە مېدە چارواچىلىك بىلن باغلىق «قۇي باقىش»، «تۆرە ى- تۆرە ى»، «چۆرە ى- چۆرە ى» (قۇي ساغىش) «ھوش - ھوش» (سىگىر ساغىش) و «ات» حقىدە بىر قنچە قۇشلىقلىر اۆرىن الگن. بو حال

۵۶ اوشە اثر

۵۷ خلق در دانە لرى. ت. ۱۵- بىت.

۵۸ خلق در دانە لرى. ت. ۱۵- بىت. بىز بوقۇشلىقنى ۱۹۸۴ نچى يىلى سىرېل شىھرىدە استقامت قىلووچى ۸۴ ياشر ارتىق اوغلى خوشوقت عمكى دن

يازىپ الگن مېز.

بوکبی قوشیقلردە، بیر تماندن تۆقیمە چیلر محنتی نینگ اغیرلیگی، محنت شرایطی و جریانی نینگ مشققتلری تصویرلنسه، ایکیکی نچی تاماندن، عامه نینگ اؤز حلال محنتیگه مهر و محبتی اونینگ قیین چیلیکلرینی یینگیش یۆلیدە گی آرزو اینتیلیش لری عکس اینته دی .

اؤره له شیب تیوه باقر، سلسله زلفیگه تاقیر،
 آدم بارسه ایچین یاقیر، ترکمن بیکلرنینگ قیزلری.
 آله قویلرینی سویر، برچه سی گوستیدن تویر.
 شقیرله تیب قالین توقیر، چارشنغی اؤزبیک قیزلری.^{۶۱}

شوندە ی قیلیب، افغانستان لیک اؤزبیکلرنینگ محنت قوشیقلری تورلی کسب و هنر ایگه لری نینگ - دهقان لرنینگ، چارواچیلرنینگ، تۆقیمچیلرنینگ و باشقه کسبه کارلرنینگ محنت شرایطی و جریانی تصویرلش بیلن بیرگه، محنت کش خلق عامه سی نینگ اعتراضی هم افاده له نه دی.

^{۶۱} خلق در دانه لری، ت، ۱۴ - بیت.

قدیمدن چارواچیلیک بیلن شغلله نیب کیله یاتگن اؤزبیک خلقی محنت نینگ بو توریگه عاید قوشیق یرە تیشگه موافق بۆلگه نینی کۆرسه ته دی.

بیز ییقن موادلر آره سیده هم سیگیر ساغیش وقتی ایتیلووجی قوشیقلر بار.

سرە لب ییدینگ اؤتینگنی، هوش-هوش،
 ایه ب بیرگین سوتینگنی، هوش-هوش.
 آلمه زار بولاق اؤتینگ بار، هوش-هوش،
 آقر بولاق سوتینگ بار، هوش-هوش،
 تۆیه قالگین جانور، اییه قالگین جانور.^{۵۹}

«بایچیچک» تۆپله میده کیلتیرگن ساغیم قوشیقلری کبی بو قوشیقلده هم سیگیر ایرکه لب مقتلاماقده. هر بیر مصراع سؤنگیده کیله یاتگن ایرکه لاووجی «هوش،هوش» ردیفی ساغووچی حرکتیگه ماس تکرارله نه دی. بو قوشیق سیگیرنی ساغیشگه تیارلش بیلن بیرگه، ساغوچیگه هم روحی دلده بیریلیشی بیلن اؤزیکه خاص دیر.

افغانستان اؤزبیکلری محنت قوشیقلری نینگ معلوم قسمی نی هنرمندچیلیک بیلن باغلیق قوشیقلر تشکیل اینته دی. مذکور قوشیقلرده قدیم زمانلردن بویان محنتکش عامه نینگ مادی-معیشی حیاتیده مهم اؤرین ایگلله گن بۆزچیلیک، تۆقیمه چیلیک کبی هنرلر بیلن باغلیق محنت جریانی اؤز عکسینی تاپگن:

شقر-شقر ماکی اوتر، دوگانه سیگه اؤرگه تر
 بۆز قیلیب بازارگه ساتر، آقچه شهر نینگ قیزلری.
 تپیه گه چقیب اؤیین قیلر، آلتی قۆینی سویین قیلر.
 «کیلینگ، قیزلر»، دیب ایقیرر، اؤن ییکال اؤی نینگ قیزلری.^{۶۰}

^{۵۹} خلق در دانه لری، ت، ۱۵ - بیت.

^{۶۰} اوشه اثر ۱۳ - بیت.

ليرىك قۇشيقلىرى

اۋزىيىك فولكلور شىناسلىقىدا لىرىك قۇشيقلىرى مەخسۇس مونوگرافىك پىلاندا تەتقىق قىلىنغان بولسا، قۇشيقلىرى بويىچە ئەمەلگە ئاشىرىلغان كۆپچىلىك ايشىلاردا لىرىك قۇشيقلىرى مەخسۇسدا ئەنچە - مونچە فېرلر بىيان ايتىلغان. فولكلور شىناس م. علويە «اۋزىيىك خلاق مەراسىم قۇشيقلىرى» كىتابىدا لىرىك قۇشيقلىرى تەلپىنىگە ايلخىدە اعتبار بېرگن. عالمە اساسى دقتنى لىرىك قۇشيقلىرىدا خلاق حياتى نىنگ قەي طرزىدە بديعى عكس ايتىلگىگە قرە تەدى. عاموى ژانربۇلگن لىرىك تېرمە قۇشيقلىرى مضموناً آدم نىنگ روحي عالمى، بوتون اىچكى كىچىنمە لىرىنى تىشكىل ايتەدى. «قۇشيق خلاق نىنگ جانلى اوازىدە حقيقى حياتىنى عكس ايتىرىپ قهرمان كىچىنمە لىرى بىلن اونىنگ ابرزلرى بىرلەشەدى، عمومەلەشەدى.»^{۶۲} دىب كۆرسەتەدى.

«اۋزىيىك خلاق اغزە كى پايىتېك ايجادى» درسلىگى دە. آ. صابروف ايسە لىرىك قۇشيقلىرىگە «خلاق نىنگ اىنگ يىخشى اروزولرىنى عھدە لەگن، يوكسك انسانى فضىلتلرنى باى و چقور روحي كىچىنمە لىرىدە عكس ايتىرىگن، يككە حالده، و جماعە بۇلىپ، معلوم كوى بىلن اجرا قىلىنەدىگن قۇشيقلىرىگە لىرىك قۇشيقلىرى دىب ايتىلەدى.»^{۶۳} دىب تعريف بىرگن.

روس فولكلور شىناسى ن. پ. كالىپاكوۋە ايسە، «مەخسۇسلر عادتدە عصرلر دوامىدە دەقانلرگە فېرلرى، خاطرە لىرى، شىخسى تويغولرى، حس-هيجانلرى نى افادە لىشكە خذمت قىلىپ كىلگن عنعنوى قۇشيقلىرىنى «لىرىك قۇشيقلىرى» نامى بىلن يورىتەدىلر، دىيدى. بوندى نى نمونە لىر يارقىن، اعتراضلى، قوانچلى بۇلىشى بىلن بىرگە تىتېكلىك نى، كىلە جككە امىد نى هم افادە لەدى. شو سىبىلى اولر «شوخ»، «قووناق»، «رقصلى»، «هزل» تورلرگە بۇلىنەدىلر»- دىب يازەدى روس فولكلور شىناسى ن. پ. كالىپاكوۋە. او، لىرىك قۇشيقلىرى نىنگ باشقە قۇشيقلىرىدىن فرقى حقيقە شوندىكى دىيدى: «شوخ، غمگىن، هجوى كىبى حس- تويغوگە عايد بىلگىلردن قطع نظر همە لىرىك قۇشيقلىرى خلاق ايجادى داىرە سىدە ايلە نىب يورەدى. اىستلگن پىتدە تورلى مشغولاتلر دوامىدە، دم الىشدا، بىرە م و سىل لردە اجرا ايتىلىشى مەخسۇس بىلن هىچ قندە نى رسم-رسم، مەراسىم عرف-عادت لرىگە باغلىنمەدى.»^{۶۴} - دىب يازەدى و بىواسطە لىرىك قۇشيقلىرى نىنگ باشقە تىپدە كى

^{۶۲} علويە مزىنە. اۋزىيىك خلاق مەراسىم قۇشيقلىرى، ۵۳- بىت.

^{۶۳} اۋزىيىك خلاق اغزە كى پايىتېك ايجادى، ۹۶- بىت.

^{۶۴} كالىپاكوۋە ن. پ. بىسىنى اى لىدى، ل. ۱۹۷۷، ۱۱۲- بىت.

قۇشيقلىرىدىن فرقى قىلەدى.

م. علويە و آ. صابروف لىرىك فېرلرى لىرىك قۇشيقلىرىنى ژانر صفتىدە نمايان قىلىپ تورووچى مېزان نى تۇلە لىگىچە قمرە نى ائمەدى. شو سىبىلى بىز افغانستان لىك اۋزىيىكلر لىرىك قۇشيقلىرى حقيقە فېر يورىتر اىكن مېز، بىواسطە ن. پ. كالىپاكوۋە نىنگ يوقارىدە قىد ايتىلگن فېرلرگە سوبە نە مېز.

حقيقاً هم، افغانستان اۋزىيىكلرى قۇشيق فولكلورى نىنگ كىتە قىسمىنى تىشكىل ايتووچى لىرىك قۇشيقلىرى نىنگ مەهم مەخسۇس بىرى اولر نىنگ مەخسۇس اجرا اۋزىيىگە اىگە اىمىلىگىدېر. بو قۇشيقلىرى بوتون خلاق تەمانىدىن يالغىز لىكدە هم، توى- يىغىنىدە هم ايش وقتىدە هم اجرا ايتىلە وىرەدى. اولر مەخسۇس بىرار بىر مەراسىمگە بىرىككن اىمس. لىرىك قۇشيقلىرىدە كوندە لىك تورموش و آدملر اۋرتە سىدە كى اۋز ارا مەناسىتلر اساسىدە كىلىپ چىقووچى انسان تويغولرى، اىچكى كىچىنمە لىرى اۋز عكسىنى تاپەدى. شىكل جەھتدىن لىرىك قۇشيقلىرى اساساً، تۇرتلىك لردن عبارت بۇلىپ، هر بىر تۇرتلىك اۋز حالچە مەستقل بىر توگل فېرنى، تويغو و كىچىنمە لىرى بديعى افادە لەدى. بو تۇرتلىكلر اجرا ايتىلىشدا معلوم بۇل و اھنگىنى تامىنلاووچى تورلى كۆرىنىش دە كى نقاتر لىر ارقە لى بىر- بىرىگە باغلى نىب تورەدى. بو اۋزىندە تۇرتلىك لىرى نىنگ مضموناً يقىن بۇلىشىگە همە وقت هم اعتبار بىرىلە وىرمەدى. مثلاً:

گلىارە جان، بۇلىرىنگدن،	گلىارە جان، گلىارە.
بىر نشانە بىرگىنىگ،	قۇللىرىنگدن گلىارە،
گلىارە جان بۇلىرىنگدن	گلىارە جان گلىارە.
خطنى بىتېب يۇباردى،	مىمنە لىك ممانگە،
راست قۇلىدىن توتىب،	اىلب بارسىم چىمگە،
گلىارە جان بۇلىرىنگدن	گلىارە جان گلىارە.
سىر كابل سىرىنى،	ساعتلىرى تىرىنى،
اكە جان جىگى- جىكى،	جگرلرېم اىرىدى،

گلياره جان بۇيلرنىڭدىن گلياره جان گلياره. ۶۵

نوبتدە گى ھەر بىر تۇرتلىكدىن كىين:

گلياره جان بۇيلرنىڭدىن گلياره جان گلياره.

نقارتى تىكرارلە نىب كىلە دى. بو كىي اهنىگى تامىنلاوچى يۇللر ھەر بىر مصراع سۇنكىگە قۇشيلوچى معلوم سۇزلردن ھم عبارت بۇلىشى مەكەن.

مثال:

برماغىنگ مىدە ابرور، بىللرىنگ مورچە ميان، تە لە لىلى.

كويلىك ايچرە بدە نىنگ، صاف ابروراب حيات، تە لە لىلى.

اى بارە دى باتگە نى، يار كىلە دى ياتگە نى، تە لە لىلى.

زمانە دن قۇرقە مىز، قۇل سالىب اويغتكە نى، تە لە لىلى. ۶۶

لىرىك قۇشيقلىرى اجراسىدە بو كىي يۇللرنى تامىنلاوچى بيت و سۇزلر اۇزىيىكىستان خلقى لىرىك قۇشيقلىرىدە ھم موجود لىگىنى فولكلور شناس آ. صابروف «كلىناي قۇشيقلىرى» تۇپلە مىگە يازگن سۇزباشى سىدە ايتىپ اۇتكەن. قۇشيقلىردە نقارت ھرىبىر تۇرت لىكىنى بىرىبىرىگە اولە يدىگن يىتكىچى واسطە حسابلە نە دى و او قۇشيق لرنىنگ دواملى اىكن لىگىنى بىلدىرىپ توره دى. اىپىك دىك مە يىن، دلگە آرام بغيشلە يدىگن نقارتلر تۇرتلىكدە گى مضمون بىلن ھماھنگ بۇلە دى. بعضى قۇشيقلىر نقارتدن باشلە نە دى:

«يۇل بۇلسىنا، يۇل بۇلسىنا، باسگن ايزلرنىڭىز گل بۇلسىن.

۶۵ خلق دردانه لرى. ت. ۳۱۰ بيت.

۶۶ اوشه اثر، ۳۹- بيت. بىرىنچى بۇلىپ بوقوشىقنى سبزه گل اندخويى اجرا ايتگن.

ياكە:

گلياره خان، بۇيلرنىڭدىن گلياره.

ياكە:

ترللىها، ترللىها، ترللىها، ترللىها، ترللىها - لاي» ۶۷

افغانستان لىك اۇزىيىكلر قۇشيقلىرى تركىبىدە ھم «كىلىنگلر يار اۋىنە يلىك» كىي نقارتلر كۇپ. افغانستانلىك اۇزىيىكلر لىرىك قۇشيقلىرى ارە سىدە يەنە بىر قۇشيق موجود كە، اولردە گى تۇرتلىكلرنى بىرگىنە نقارت ايمس، بلكە تۇرتلىك لرنىنگ مضمونى ھم بىر بوتون حالدە بىرلشتىرىپ توره دى. بو توره دى گى قۇشيقلىرگە «اندخوى نىنگ قالىنلرى»، «حويلى سى بار قلعه دى» كىي نمونه لرنى كىرىتىش مەكەن.

افغانستانلىك اۇزىيىكلر لىرىك قۇشيقلىرى نىنگ ايرىملرى اجراچىلرگە كۇرە ايركك لر و عيال لر قۇشيق لرىگە بۇلىنە دى. «سوزوان» قۇشيقلىرى، عموماً خاتىن قىزلر تمانىدن ياورچاق تارتىش، چوخ اىگىرىش، قالىن-گىلم تۇقىش، سومە لك پىشبرىش پىتلرى ايتىلە دى، البتە موسىقە سىز.

ايرككلر قۇشيقلىرى اساساً دمبوره بىلن اجرا ايتىلە دى و «تۇرە»، «بيت»، «نخش»، «قۇشيق»، «غزل» دىگن ناملر بىلن ھم يورىتىلە دى. لىكن ايرككلر قۇشىغى دىب ايتىلووچى قۇشيق ارە سىدە بىواسطە عيال (قىز) لر حياتىگە تعلق لى بيت لرھم تىز- تىز اوچرە ب توره دى.

دنيا دە گى برچە خلقلر لىرىك قۇشيقلىرىدە بۇلگە نى كىي افغانستانلىك اۇزىيىكلر قۇشيقلىرىدە ھم اساسى موضوع عشق- محبت دىر. عاشق- معشوق نىنگ سىوگى اضطرابلرى، اولرنىنگ آرزو- اميدلرى، بخت و فاجعە لرى قۇشيقلىردن كىنگ اۋرىن الگن. قۇشيقلىردە معشوقە اۋز عاشقىگە «آغە»، «آغە جان»، دىب مراجعت قىلىشى تىز- تىز اوچرە ب توره دى.

تام اوستىگە ناغاره تۇنتىر دىلر،
 آغە جانىم ايتدى دىب اختر دىلر.
 آغە جانىم ايتگە نى يالغان ايكن،
 خاتىنى نىنگ قۇينىدە ياتگن ايكن.^{۶۸}

عاشق ايسە، معشوقە سىگە «پرى» «پرى جان» دىب ابركە لاووجى سۇزلر بىلن مراجعت قىلە دى:

سوو كىلە دى اۇيناغله ب، اىللى(اىللىك) روات (رباط)نى چاغله ب،
 پرى جان اۇتیب كىتدى، يوره ك بغرىمنى داغله ب.^{۶۹}

قۇشبقلردە انسان روحيتى نىنگ تورلى- تومن حالتلرىنى كۆره ميز و قۇشبق خلق قلبى نىنگ كۆزگۇسى ايكن لىگىگە ينه بىر بارگواه بۇله ميز.

قېقرا دور ككلىگىم دى كۆزلرى،
 نمايشگە اۇلتىرىب دور اۇزلرى.
 بىرگىيم بار يوزمه - يوز ايتالمه يمن،
 عقلى بۇلسه انگله ب السين اۇزلرى.^{۷۰}

بو تۇر تلىكدە معشوقه نىنگ ارداقلى سىوگى سرى، آرزوسى، عاشق نى سىومه ياتگنى آغرى نىشى اۇز عكسىنى تاپگن.

^{۶۸} خلق در دانه لرى. ت. ۵۰ - بيت.

^{۶۹} اوشه اثر

^{۷۰} خلق در دانه لرى. ت. ۴۱ - بيت.

قۇلىمدە گى اوزىگىم بىتر مىنگه،
 دۇست دن هم دشمن سۇزى اۇتر مىنگه.
 ساغ بو لىنگ امان بۇلىنگ، اى دۇستلرىم،
 هر بىردە اوازه نكيز بىتر مىنگه.^{۷۱}

فداىى قلب نىنگ قىناق نفسى بۇلگن بو مصراع لر هر قنده ى يوره كنى جنبشگه كىلتىره دى.
 غم توشىنچه سى افغانستانلىك اۇزبىكلر لىرىك قۇشبقلرىدە بىتكچى اۇرىن نى تشكىل ايتە دى.

آق گل اىدىم، قىزىل گل گه چىتدىلر،
 غرىب باشىم بندى قىلىب ساتدىلر.
 بارىب ايتىنگ انم بىلن اتمگه،
 مىنى ساتىب، نى مرادگه بىتدىلر.^{۷۲}

لىرىك قهرمان تىنگ سىز نكاح قربانى بۇلگن، اته- انه كون كىچىرىش، اچدن اۇلمسلىك اوچون اوز فرزندلرىنى نامناسب كىشى گه ساتىشگه مجبور بۇلگنلر. بو تر تىبدە گى عدالت سىزلىك هر دايم تورلى جامعە لردە اوچره ب تورە دى.

يار دىدىم، يار ادا قىلدى منى،
 عقىق اىدىم كهربا قىلدى منى.
 قطىدە گى عطارى اىپك اىدىم،
 بىرگه تشله ب كمبها قىلدى منى،^{۷۳}

دىب لىرىك قهرمان پايمال بۇلگن محبتى، قدر- قىمتى حقىدە اوكىنچ بىلن كوبله ىدى.

^{۷۱} اوشه اثر، ۴۱ - بيت.

^{۷۲} اوشه اثر

^{۷۳} خلق در دانه لرى. ت. ۴۷ - بيت .

تاریخی قوشیقلر

اؤزبیکستان اؤزبیک فولکلور شناسلیغیده تاریخی قوشیقلر نظری جهتدن دستله ب فولکلوریست ب. سریمساقوف نینگ «خلاق داستانلری تصنیفی و آره لیک شکلر مساله سی»^{۷۴} مقاله سیده مستقل ژانر صفتیده اساس له ب بیریلدی. عالم اؤزبیک تاریخی قوشیقلری نینگ ژانر خصوصیت لری، سوژیت و کمپوزیسیون جهت گه کؤره خیللرنی کؤرسه ته دی.

و. جمعه نظروف «خلاق آغزه کی ایجادیده تاریخی قوشیق ژانری» دیب نامله ننگ نامزادلیک رساله سیده اؤزبیک فولکلوریده گی تاریخی قوشیقلرنی مونوگراف پلانیده مخصوص تدقیق ایتدی.^{۷۷} بو رساله ده اؤزبیک تاریخی قوشیقلرنینگ ژانر خصوصیتلری، تصنیفی، اساسی خیللری، تورلری و پایتیکه سی خصوصیده قیمتلی فکرلر ایتلگن. تدقیقاتچی نینگ فکرچیه، تاریخی قوشیق دیگنده، تاریخی - سیاسی واقعه - حادثه لر یاکه معین تاریخی شخصلر فعالیتی بیلن بیواسطه علاقه دار قوشیقلر کؤزگه توتیله دی. کیلیب چیقیش اعتباری بیلن اؤزبیک تاریخی قوشیقلری ایپیک خصلتگه ایگه بؤلیب، کیینجه لیک دور اؤتیشی بیلن بیرگه، اولرده اجتماعی - تاریخی واقعه - حادثه لردن تاثیرله نیش نتیجه سیده اوغانگن حس - توغوغو، ایچکی کیچینمه لر، فکر- اؤیلر، آرزو- امیدلر بیانی کینگ اؤرین آله باشله گن. ایپیک تصویر بیلن لبریک کیچینمه لرنینگ اؤز ارا اوغونله شوی نتیجه سیده لیرا- ایپیک خصلتلی تاریخی قوشیقلر میدانگه کیلگن. بوفکر لرنی افغانستان اؤزبیکلری تاریخی قوشیقلری مثالیده هم کؤریش ممکن.

معلوم که، تاریخی قوشیق ژانری نینگ اینگ مهم خصوصیت لریدن بیرى اونینگ مندرجه سی و اونده اشتراک ایتگن شخصلر فعالیتی نینگ معین تاریخیگه اساسله نیش دیر. فولکلور شناس ب. ن. پوتیلوف ایتگه نیدیک: «... ژانرنینگ معین تاریخی خصلتی مطلقا اونده ریال فکتلر ایزی نینگ موجودلیغیده ایمس، بلکه قوشیقلرده معین تاریخی سوژیتلر طرزیده مذکور تاریخی واقعه لر، خلق اوچون مهم بؤلگن ریال سیاسی قره مه قرشیلک نینگ عکس ایتیشیدیر. معین تاریخی خصلت بو قوشیقلر پرابلملرنی بیلگیله ب بیره دی. قهرمانلر ایسه اولرنینگ حیاتیده قنده ی بؤلگن

افغانستان اؤزبیکلری قوشیقلریلریده کؤپ اوچراووجی اجتماعی تینگسزلیکدن، ظلم و ستمدن شکایتیدیر. بو حال طبیعیدیر، چونکه انسان قلبی نینگ کؤزگوسی بؤلمیش قوشیقده ایجادکار خلق نینگ حیاتی روی- راست عکس ایته دی.

ایشیگیمنی کؤزیگه توت بیشیددی،
دشمنیم نینگ کؤزیگه گل توشیددی.
اویینگ کویگور بای قیزی قؤلیدن،
حیدرآباد کؤچه سیگه خون توشیددی.^{۷۴}

یاکه:

شرشره دن سوو آقر،
قؤیلر قولاغین قافر.
باى حقینی بیرمه سه
چوبان قچان قوی باقر.^{۷۵}

بو خیلده گی قوشیقلر ده محتککس خلق نینگ بایلرگه مناسبتی انیق افاده ایتیلماقده.

خلاصه شوکبی لبریک قوشیقلر تورلی دورلرده، تورلی اجتماعی سیاسی شرایطلر بیلن باغلیق حالده اؤز موضوع کؤله مینی کینگه یتیریشی آرقه لی خلق آرزو- ایستکلری نینگ، ایتیلیشلری نینگ، مرکب حس - توغولری نینگ بدیعی افاده سی اوله راق کینگ ترقلدی.

^{۷۴} سریمساقوف. خلاق داستانلری تصنیفی وآره لیک شکلر. اؤزبیک تیلی وادیاتی. ۱۹۸۱، ۳- سان. ۳۷۰، ۴۷۰ ص.

^{۷۷} جمعه نظروف و. اؤزبیکسکی نرودنی سیتیرجیسکی بیسنی اک د. ت. ۱۹۸۳، ییل.

^{۷۴} اؤشه اثر

^{۷۵} اؤشه اثر، ۲۶- بیت.

لىكلىرىدىن قطع نظر تارىخىدە اشتراك ايتووچى شىخى صفتىدە نمايان بۇلە دىلر. معين تارىخى خىللىگە بناء تارىخى قۇشيقلىرىدە تارىخى حرىكت جريانى، اونىنگ خلق تمانىدىن قندە ى بهالنگە نى عكس ايتە دى». ليكن هر قندە ى اؤتمىش حقىدە گى قۇشيق تارىخى بۇلە ويرمە ىدى. تارىخى قۇشيق معين تارىخى واقعه - حادثه لر و شىخىلر فعالىتى نى عكس ايتتىروچى اثرلر دىر. تارىخى قۇشيقلىرىدە معلوم تارىخى واقعه اثر اوچون اساس بۇلىپ خىدمت قىلە دى. مثلاً، اندخوى شىهرى و اونىنگ اطرافىدە معلوم و موجود بۇلگن «جواز ياولى» قۇشيقىنى آله يلىك. قۇشيق افغانستان نىنگ «ظاهر شاه» حكمرانلىك قىلگن دورىدە بير عسكىر باله نىنگ قىرچىغى جواز آتى بىلن باشىدىن كىچىرگن قىيىن چىلىكلىرىنى حكايه قىلە دى. قۇشيق حىمى ۲۲۴ مصراعدن عبارت بولىپ، ۷ بۇغىن لىك تۇرتلىكلردن تشكىل تاپگن. ليكن عسكىر لىك، لىرىك قۇشيقلىرىدىن فرقلى اوله راق، بو قۇشيقلىر مضموناً بىر- بىرى نىنگ دوامى صفتىدە كىلە دى.

زاوود چىغە رر پختە، قالىن مىدانى تخته.

عسكىر ايدىم «وندى» يە،^{۷۸} ايناغە لر بىر وقتدە.

عسكىرمن پادشاهىه، اىككى كۇزىم بايىه.

سه ويل بىر جواز ياولى، چهره بۇلدى بايىم يه.

در غه له، يىندى كاندىن، بايدى ايمله دوكاندىن

ايرته ى^{۷۹} مېنن جۇنە دىم دوستله قلعه شىرخاندىن.^{۸۰}

«جواز ياولى» و بو خىلدە گى اثرلرنىنگ خلق آره سىدە مخصوص بىر عمومى اته مه سى يۇق. اولرنىنگ هر بىرى اۇز نامى بىلن يورىتىلە دى. بىز «خلق دردانه لرى» تۇپلە مىدە اولرنى حىجماً كىتتە لىگى و معلوم واقعه نىنگ به تفصىل اىيىك تصوىرىنى بىرگىلىگىنى اعتبار گه آلىپ شىرطلى روشدە «داستان» دىب اته گن ايدىك. ليكن كىيىنگى ايزلە نىشلىر بو اثر لرنىنگ داستان اىمس، «تارىخى قۇشيق» ژانرىگە مناسب لىگىنى كۇرسە تە دى. چونكه داستانلرگه خاص سوژىت نىنگ سىر ترماقلىگى، اىيىك كۇلە م كىنگ لىگى بو اثرلردە موجود اىمس. اولردە بىرواقى يونه لىش

^{۷۸} يە - گە

^{۷۹} ايرته ى - ايرته سى

^{۸۰} خلق در دانه لرى، ت، ۸۷ - بىت.

اساسى موجو، خلاص. فولكلور شناس ب. سرىمساقوف داستان و تارىخى قۇشيق اۇرتە سىدە فرقلى خصوصىدە شوندى ى يازە دى:

«سوژىت نىنگ ... همه وقت بىر واقعه اساسىگە قوربلىشى فقط تارىخى قۇشيقلىرگه خاص خصوصىتلردن بىرى حسابلە نە دى. اولردە خلق اىپاسىگە خاص كىنگ كولم، كوچلى ايدىاللىشتىرىش، مونومىنتلە لىك، شىرطلى تصوىر نىنگ دامىنتلىگى كۇزگە تشلىمە ىدى. تارىخى قۇشيق فقط شىعرى شىكلگە اىگە بۇلىپ، حىمى جىهتدىن قىسقه، اما واقعه نى اۇتە دىنامىك ترنگ لىكدە عكس ايتتىرىش بىلن فرقلە نە دى. اوندە خلق اىپاسى نىنگ پايتىكە سى اوچون خره كتىرلى نثر و نظم نىنگ المە شىنىب كىلىشى، واقعه لر دىنامىكە سىدىن تره دىتسىون اصولى همده واسطه لر قوللە نىلمە ىدى، يعنى واقعه لر اۇز رىيال حىاتى اىزچىلىگىدە عكس ايتە دى».^{۸۱} «جواز ياولى»، «آقچە نىنگ كوره شى» «بايجوره» كى قۇشيقلىردە عىناً شو حالنى كۇرىشىمىز ممكىن. افغانستانلىك اۇزبىكلر تارىخى قۇشيقلىرىدە پايتىكە سى معلوم درجه ده لىرىك قۇشيقلىر پايتىكە سىگە يقىن تورسە ده، قويدە گى خصوصىت لرىگە كۇرە فرقلە نە دى.

۱- تارىخى قۇشيق معلوم بىر تارىخى شىخى و واقعه اساسىدە وجودگە كىلە دى. لىرىك قۇشيقلىردە بو حال كۇزگە تشلىمە ىدى.

۲- تارىخى قۇشيقلىر قىرمانى كۇيىنچە انىق بىر تارىخى شىخى بۇلە دى. لىرىك قۇشيقلىر قىرمانىنى بو طرزده انىق بىلگىلە ب بۇلمە ىدى.

۳- تارىخى قۇشيقلىردە معلوم بىر واقعه حكايه قىلىنە دى و يخلىت سوژىت موجود. لىرىك قۇشيقلىردە موجود واقعه نىنگ قىرمان قلىبىدە توغدىرگن عكس صداسى كويلە نە دى.

۴ - تارىخى قۇشيقلىر حىم جىهتدىن هم لىرىك قۇشيقلىر دن فرقلە نە دى. جملة دن بىز يازىب آلگن افغانستان اۇزبىكلرى نىنگ قۇشيقلىرى هر بىرى ۱۵۰ مصراعدن ۲۵۰ مصراع آره لىغىنى تشكىل ايتە دى.

۵- تارىخى قۇشيق مىتنى لىرىك قۇشيقلىرگە نسبتاً تورغون بۇلە دى.

^{۸۱} سرىمساقوف ب. كۇرسە تىلگن اثر ۴۲۰ - بىت.

جواز ياووى

جواز ياوى قۇشلىغى نىنگ قهرمانى، پادشاھلىك قشونىدە خىزمەت مەدەنىيىتىنى اوتە گن عادى عىسكەر. قۇشلىقىدە انە شو عىسكەرنىنگ پادشاھ لىك تامانىدىن بىرىلگن بىر قىرچىنغى آتدە كىچىرگن سر گزىشتلىرى حكاىە قىلىنە دى. پادشاھلىك تۇزىمى، اونىنگ اردوسىدە گى آغىر حىيات، بىدادلىكلر آچىپ تىشلە نە دى.

عىسكەرنى پادشاھىيە،^{۸۲} اىككى كۆزىم پايىيە.

سە ويل بىر جواز ياوى، چەرە بۇلدى پايىمىيە.^{۸۳}

قۇشلىق بىواسطە عىسكەر بالە نىنگ تىلىدىن ايتىلگن.

آتنى راست لە دىم يۇل يە، سوونى ھىدە دىم كۇل يە

بىر كىچە يۇلدە ياتوو آشىردىم قرە مقۇل^{۸۴} يە.^{۸۵}

آتدە يۇلگە چىققن عىسكەر بىر منزل يورگىچ، آت نىنگ درمان سىز اىكن لىگىدىن يۇلدە قالىب كىتدى. او اوچ قرانلىك بىدە آلىب آتگە بىرە دى.

لىكن قىرچىنغى، بىدە گە ھەم قرە ي آلمە ىدى. انە شونىدە:

سوتدىن آق اىكن تىشى، سىرە ىدى مېنە قوشى .

تىيى يە خادە سالو تورغىزدى اوچ - تۇرت كىشى.

آتنى تىشلە ب كىتىپ بۇلمىس اىدى. شو سىز ھەم خىزمەت مەدەنىيىتى دىن آرتىق عىسكەرلىكدە يورگن بالە، آتنى اۇلدىرسە، ىنە قرىزگە باتر و آرتىقچە عذاب تارتە دى.

^{۸۲} پادشاھىيەگە

^{۸۳} خلق دردانە لرى .ت. ۸۷-بىت.

^{۸۴} اندخوى اطرافىدە گى شەر نامى.

^{۸۵} خلق دردانە لرى .ت. ۸۸۰-بىت.

قۇى اىدە سىن پىادە، عمرىنگ بۇلسىن زىادە.

«سرامت»^{۸۶} يە جۇنە دىم، آت اۇنگىمدە، پىادە.^{۸۷}

لىكن:

قۇلتىغىمدە، ىرىم نان، بۇلدى يورە ي،^{۸۸} باشىم قان.

سە ويل مورگىلاو تاختاو، عقىلمىنى قىلدى حىران.^{۸۹}

ناعلاج لىكدن عىسكەر يىلقى نى جىدوغينى آلىب اۇز بۇلىمىگە بارە دى و بىش اىدىن سۇنگ قە ىتىپ، آتنى جاىگە اىلتە دى.

قۇشلىق:

بلاىنى آله ي سنى، سوتدىن آق اىكن تنى.

قىرق اولو قىرق تىرىلدىم، حاللىم بۇلسىن منى.

اندە باغله ي ھەم پلاس، سوودن تۇلە مى گىلاس

منى دربە در قىلگن، بار جواز ياوونىگ خلاص^{۹۰}

^{۸۶} جاى نىنگ نامى

^{۷۸} جاى نىنگ نامى

^{۸۸} «يورە ك»

^{۸۹} اوشە اثر.

^{۹۰} اوشە اثر.

أجو^{۹۶} أوری^{۹۷} نى آلدی،

اندخوی نى پالوانلىرى.

قىزىل المە نى نقشى،

تامدە سىپرە یدى بخشى.

قۇى - قۇییه ىلى ایناغە

افسانە دن گپ یخشى. ^{۹۸}

تۇرتلىكلرى بىلن تمام بۇلە دى. برچە پالوانلر تاریخی شىخصلر بۇلىب اۇز اۇرىغى، ایلاتى، عارىتى اوچون كوره ش توشگن خلق نینگ سىویملى قهرمانلریدیر. خلق انه شو نینگ اوچون اولر شانیکه اوشبو قۇشلىقنى تۇقىگن.

^{۹۶} عجب

^{۹۷} أبروی

^{۹۸} خلق دردانه لری، ت، ۱۰۳ - بیت .

آقچە نینگ كوره شى

«آقچە نینگ كوره شى» قۇشلىغى انىق بۇلىب اۇتگن واقعه اساسیدە یرە تىلگن بۇلىب، اوندە اندخوی پالوانلرى نینگ آقچە گە بارىب شان - شەهرت تاپىب كىلگنلىگى حكایه قىلىنە دى. قۇشلىق نینگ عمومى حجمى ۱۶۴ مصراع بۇلىب a-a-b-a,b-b-c-b,c-c-d-c طرزیدە قافیە لنگن. هر بىر مصراع ۷ بوغیندن عبارت تۇرتلىكلردن تشكىل تاپگن.

میشكاولە نى میشى ىه،

آقچە توییدن خط كىلدى،

اۇردە ى له نى په تى ىه،

آقچە توییدن خط كىلدى،

قۇشلىقده مهمانلر نینگ ییغى لىشى، تۇیدە چای ایچىلىب كوره ش دورە سى نینگ قورلىشى به تفصیل تصویرلە نه دى.

قرە ایچكى سۇيىلدى،

چايدن فراخت ^{۹۲} بۇلدى،

قۇشلىق نینگ كىينگى مصراعلىرى ایككىنچى واوچىنچى مرته طواق (سالىش) قۇيىلىشىنى تصویرلە یدى. قىسى پالوان يىنگىب نىچىنچى جفت پالوانلر دورە گە كىلگن لىگىنى خبر بىرە دى.

قۇشلىق نینگ كىينگى مصراعلىرى ایككىنچى واوچىنچى مرته طواق (سالىش) قۇيىلىشىنى تصویرلە یدى. قىسى پالوان يىنگىب نىچىنچى جفت پالوانلر دورە گە كىلگن لىگىنى خبر بىرە دى.

قۇشلىق:

سوز ^{۹۴} قىزىل سانلرى،

رىيغ ^{۹۵} جانە جانلرى.

^{۹۱} خلق در دانه لری، ت، ۹۷ - بیت.

^{۹۲} فارغلىك، توگه تيش

^{۹۳} اوشه اثر، ت، ۹۸ - بیت.

^{۹۴} سبز

^{۹۵} رفیق

باله لر قوشیقلری

باله لر فولکلوری نینگ اساسی قسمی نی تشکیل ایتوچی باله لر قوشیقلری نی اؤرگه نیش، کتته علمی و تربیوی اهمیت گه ایگه. اؤزبیکستان فولکلورشناسلیگیده باله لر فولکلوری نمونه لری نی تۆپله ش، نشر ایتیش و تدقیقات ایشلری ییگیرمه – انچی عصر نینگ ۷۰- انچی ییللردن باشله ندی. جمله دن فولکلور شناس غ. جهانگیروف نینگ «اؤزبیک باله لر فولکلوری»^{۹۹} و آ. صفروف نینگ «باله لرنی ایرکله لاوچی اؤزبیک خلاق قوشیقلری»^{۱۰۰} نامی بیلن اته لووچی رساله لری نینگ یوزه گه کیلیشی بوساحه ده گی جدی یوتوقلریدن دیر.

غ. جهانگیروف اؤز کتابیده باله لرنینگ قوشیق فولکلورینی قوییده گی بۆلیملرگه اجره تیب بیره دی:

۱- بیشیک قوشیقلری. تدقیقاتچی بو بۆلیمنی «ال له» و اؤیتمه چاقلر نامی بیلن قسملرگه اجره ته دی.^{۱۰۱}

۲- باله لر قوشیقلری. بو بۆلیمده «باله لر محنت قوشیقلری» علیحده سرلوحه استیده باشقه قوشیقلردن اجره لگن حالده تدقیق ایتیله دی.

آ. صفروف ایسه فولکلور شناس لیکده آنه لیک پاییزه سینی بالر فولکلوری ترکیبی گه کیريتیش یاگه کیريتمسلیک خصوصیده گ.س. ویناگرا دوف، ای.آ.کتیده، و.پ.انیکین، ا.ا. کییف، م.ن.میلینیکوف کیی عالملر فکرلری بیلن اؤز ارا ملاقات گه کیريتسه دی و آنه لیک فولکلوری نی کتته لر اجرا ایتسه ده، اساساً باله لرگه اتلگن لیگی اوچون باله لر فولکلوری دایره سیده تدقیق ایتیلیشی کیره ک دیگن فکرنی قوتله یدی. او باله لرنی ایرکله لاوچی قوشیقلرنی اجرا ایتیش اؤرنی، دوری و خصوصیتلریگه کؤره ایکی گروه گه اجره ته دی:

۱- بیشیک قوشیقلری. بونگه ال له لر وایریم اَلقیشلرنی کیريتته دی.

۲- سیویش قوشیقلری. بو بۆلیمدن ایرکله له مه، اؤیتمه چاق، قیزیقمه چاقلر کیی باله لر فولکلوری ژانر لری جای الگن .

افغانستانلیک اؤزبیک باله لر قوشیقلری هم باشقه کؤپچیلیک آغزه کی ایجاد نمونه لری قطاری هه لی اؤرگه نیلگن ایمس. «خلاق دردانه لری» کتابیگه کیريتیلگن نمونه لر باله لر قوشیقلرنی نشر قیلیش ساحه سیده گی دستلبکی تجربه لردن حسابله نه دی. مذکور مواد نی دستلبکی اؤرگه نیش اولر حقیقه ایریم خلاصه لرگه کیلیش امکانینی بیره دی.

اؤزبیکستان باله لر قوشیقلری فولکلوریده بۆلگنی کیی افغانستان لیک اؤزبیکلر اؤرته سیده باله لر قوشیقلری نینگ عاموی ژانر لردن بیرى «ال له» حسابله نه دی.

«آنه لرنینگ فرزندیکه، بیشیک یانیده آیتگن لیری کویلری اؤزبیکلر ده کویینچه «ال له» نامی بیلن یوریتیله دی^{۱۰۲}، دیب یازه دی غ. جهانگیروف. فولکلور شناس آ. صفروف ال له گه بیرمونچه به تفصیل تعریف بیرگن. «ال له بیشیک قوشیقلری نینگ کینگ ترقلگن عنعنوی ژانر حسابله دی...» ال له لر اجتماعی- ایستیتیک قیمتیکه کؤره ایکی وظیفه نی بجره دی: بیرینچی سی باله لرنی اوخله تیش: اصلیده «ال له» سؤزی نینگ لغوی معناسی هم ال له له ش، اؤیتیب، ا ویله ب اوخله تیشدن عبارت. بونده ی ال له له تیب اؤیتیش یاگه اؤیتیش اوخله تیش کویله ش جریانیده عملگه آشیریلیشده نمایان بۆله دی.^{۱۰۳} خوددی شو اساسده اونینگ ایکیینچی تربیوی ایستیتیک ماهیتی نمایان بوله دی. حقیقتدن هم ال له لرده، آ. صفروف کیلتیرگن ایکی مهم خصوصیتنی کؤره میز. شو بیلن بیرگه لیکده ال له، اجراچی آنه نینگ اؤز فرزندلرنی، بخت و قوانچینی، درد و المینی اظهار ایتوچی واسطه هم دیر.

اؤزبیکستان منطقه سیدن یازیب آلینگن اکثریت ال له لر کیی افغانستانلیک اؤزبیکلر ال له لریده هم اساسی موضوع نی باله نی ایرکله له ش، او حقیقه گی آرزو تیله کلرنی اظهار ایتیشدن عبارت بۆله دی.

^{۹۹} غ. جهانگیروف. اؤزبیک باله لر فولکلوری. ت. اوقوتوچی، ۱۹۷۵- ییل

^{۱۰۰} آ. صفروف. باله لرنی ایرکله لاوچی اؤزبیک خلاق قوشیقلری. ت. فن، ۱۹۸۳- انچی ییل.

^{۱۰۱} غ. جهانگیروف. کؤرسه تیلگن اثر. ۱۳-۲۷ بیتلر.

ال له، ال له جانیم باله م،
 ال له بؤلگین کوزیم نوری،
 یاتیب قالگین ناز اویقوگه،
 ال له، ال له جانیم باله م،
 ال له قیلیب باقه ی سینگه،
 قیغولرنی یوته ی سینگه،

ال له نینگ دوامیده بیواسطه آنه نینگ باله حقیده گی آرزو- تیلکلری یوزه گه چیقه دی.

مکتب باریب سباق اوقی،
 اوقیب بؤلیم منصب آلسنگ،
 ال له، ال له جانیم باله م،
 اویگه کیلیب، ینه اوقی.
 ینه خللقه خدمت قیلسنگ.
 یاتیب قالگین جانیم باله م.^{۱۰۵}

باله لر فولکلوریده بیواسطه باله لر تامانیدن اجرا ایتیلوچی نمونه لردن بیرى باله لر قوشیق لریدیر.

بیز نینگ قۇلیمیزده گی افغانستانلیک باله لر قوشیقلری نینگ اۇندن آرتیق نمونه لری موجود.
 اولر خلق اۇرتا سیده یوریتیلوچی ناملربیلن «خلق دردانه لری» توؤپله میگه کیریتیلگن. «امه
 تا-صمه تا»، «ایه جانیم ایه»، «آیدین آپم کیلینچک»، «جبارقل»، «اهمبا»، «اله تای یورغه له
 تای»، «چیقمه چقیلداق»، «دیلان- دیلان»، «غیلدیر- غیلدیر تاش»، «های- های»، «آفتاب چیقدی
 عالمگه» (ایککی وریاننده)، «له له ی- له له ی باقی، دسته گلی ساقی»، «غیلدیرماچ» شولر
 جمله سیدندیر. بو قوشیقلر کمپوزیسیون تویلیش، قافیله نیش سیستمه سی، ماهیت-اعتباری
 بیلن آ. صفروف نینگ «باله لرنی ایرکه لاووجی اۇزییک خلق قوشیقلری» کتابیده «قیزیقمه چاقلر»

^{۱۰۴} خلق دردانه لری. مزارشریف، ۱۳۸۲- ییل، ۱۰۰- بیت.
^{۱۰۵} اوشه اثر، ۱۰۱- بیت.

نامی آستیده تلغین ایتگن قوشیقلرگه عیناً ماس کیله دی. آ. صفروف «قیزیقمه چاق» تیرمینی نی
 روس فولکلور شناس لیگی تیرمینالوگییه سی اساسیده آگن و بو ژانر نینگ ییتکیچی خره کتیرلرینی
 بیلگیله گنده روس فولکلور شناسلری ای. آ. کتیده، م. ن. میلنیکوف، و. پ. انیکین لرنینگ نظری
 خلاصه لریگه ته ینگن. آ. صفروف: «قیزیقمه چاقلرباله اوچون بیسیک دوری توگه گندن کیینگی
 معنوی احتیاج تقاضا سیگه کوره پیدا بؤلگن. ال له لر، اویتمه چاقلر فونکسیه سی توگله نیب،
 آته - آنه وباله لر اۇرتا سیده گی معنوی علاقه ده قیزیقمه چاقلر ییتکیچی اۇرین گه چیقه دی»،
 دیب یازه دی و فولکلور شناس م. ی. میلنیکوف فکری اساسیده . قیزیقمه چاقلر باله نینگ معنوی
 کمالاتی ینگى اذیق طلب قیلیشی نتیجه سیده، باله نینگ اۇزی کورگن بیلگن لرنی، ایشیتگن
 لرنی سیستمه گه سالیب اۇز حالچچه قه یته کشف ایتیشی و اوندی گی ایتیلیکتول چیکلنگنلیکنی
 یینگیشده کمک که کیلگن فکتور نینگ محصولی ایکنلیگینی اوقدیریب اوتی دی. بیز بو حالتنی
 افغانستانلیک اۇزییکلر قیزیقمه چاقلریده هم کوره میز:

امه تا صمه تا
 دروازه دن آشالی،
 قالین گیله م اوستیده،
 مرجان ایپه ی تویگونچه،
 عوض مرجان نی زلفی،
 تیمیر قلا اچیلدی،
 تویمه نی تیره - تیره،
 قنات بیرینگ اوچالی،
 آستانه نی قیزلری،
 حسن-حسین اوریشدی،
 دروازه ییز بلند تا.
 قالین گیله م توشالی.
 مرجان ایپه ی^{۱۰۶} ایشالی.
 عوض مرجان کیلگونچه.
 تیمیرقالانی قلفی^{۱۰۷}
 تویمه^{۱۰۸} لریم ساچیلدی.
 قناتلریم قه ییریلدی.
 آستانه گه توشالی.
 قیزیل - قیزیل یوزلری.
 قیزیل قانگه بولشدی.

^{۱۰۶} ایپک
^{۱۰۷} قلعه
^{۱۰۸} توگمه

قىزىل قاننى كىم ايچدى
اله گورجى قه بيرگه قاچدى

خندق دىمىدن توتدى. ۱۰۹

بىر قره شىده بو قۇشيقلىردىن ھىچ بىر عموم مضمون چىقمە يىگىنگە اوخشە يىدى. لىكن اونى آيتە ياتگن بالە نىنگ تصورى نقطە ى نظرىدن قره لسە، ھمە سىمالر اۋرىن- اۋرنىگە توشە دى. قۇشيق نىنگ اھنگدارلىگى، تىلنگن دىتللرنىنگ قىزىقلىلىگى بو قۇشيق نىنگ بالە خاطرە سىدە تىزسقلە نىشىگە امكان بىرە دى. بالە نىنگ اطراف محىط نى انگلە شىدە، نرسە و حادثە لرنىنگ توب ماھىتى گە يىتتىشىدە ياردەم بىروچى «اھمبا» دىب ناملە نووچى قىزىقمە چاق اۋزىگە خاصدىر.

كون چىغدى كلچە بىشدى،
بوويمگە قۇيگن اشنى،
قرغە گە كىسك ائدىم،
پرنى عطارگە بىردىم،
ايپكنى قىزگە بىردىم،
قېلپاغنى بىككە بىردىم،
قمچىنى بىرگە اوردىم،
شوواقنى قۇيگە بىردىم،
قۇزى نىنگ بىغغە سى،
بو رزىمگە كۇنمە دىم،
يمان كون نىنگ قۇلبدن،

۱۰۹ خلق در دانه لرى. ت. ۱۲۲- بيت.

حسن- حسين اوريشدى،
قىزىل قان نى كىم ايچر؟
بارىب تاغلرگە قاچر.
پولدارلرنى غم باسر.

اۋزىنى دارگە اَسر. ۱۱۰

كىلتىرلىگن قىزىقمە چاق نىنگ مھم بىر خصوصىتى شونىدە كە، او بالە تصورىگە عالم نىنگ دىئالىكتىك بىرلىگى حقىدە دستلە بكى معلومات نى آلىب كىرە دى. قىزىقمە چاقلرنىنگ يىكونمە لرى اكثرىت حاللردە ھجوى- طنز طرزده بۇلە دى. بو حالده قۇناق يىكونمە بالە اوچون ذوقلى ايش بىلن بىرگە بالە تصورىدە اىزگوللىك و ياۋزلىك، يىخشى و يامان حقىدە گى توشونچە لرنىنگ تىزىشكەلە نىشىگە ياردەم بىرە دى. بىز مثال طرىقە سىدە كىلتىرگن ھر اىككى قىزىقمە چاقده ھم حسن- حسين بىلن باغلىق ماتىولر موجود. بوندى ى تورغون تصورلى ماتىولرنىنگ بىر قىزىقمە چاقدن اىككى نچى سىگە كۇچىب تورىشىنى تىز- تىز اوچرە تىش ممکن. اجراچىلرنىنگ قىزىقمە چاقلرنى قە ى درجە دە بۇلىشى، اولرنىنگ قۇشىققە اىر كىن مناسبتى ھم مھم حسابلە نە دى. لىكن بو فكر قىزىقمە چاقلرنىنگ، اساساً تورغون متن گە اىگە اىكن لىگىنى انكار اىتمە يىدى. بىر سۇزىلن اىتگندە، قىزىقمە چاقلر اۋزىبىك بالە لر فولكلورىدە قدىمدن كىلە ياتگن يىتكچى فولكلور ژانر لرىدن بىرىدېر.

افغانىستانلىك اۋزىبىكلر خلق قۇشىقلىرى ژانر خصوصىتىلرنى سىنچىكلە ب اۋرگە نىش و عموم لىتىرىش اساساً اىككى مھم خلاصە گە آلىب كىلە دى. بىرىنچىدن، مذکور قۇشىقلىرنىنگ پىدا بۇلىشى، شكەلە نىشى و ترقىياتى بىواسطە خلق نىنگ تورلى ساحە لردە گى محنت فعالىتى بىلن، محنت فعالىتى نىنگ تورلى باسقىچلرى بىلن، ھمدە خلق نىنگ تورموش طرزىدە گى عرف – عادتلر و مراسملر بىلن باغلىگن. اىككىنچىدن، مذکور قۇشىقلىر نىنگ ژانر خصوصىتىلرنى بىلگىلىشە اولرنىنگ اجرا اۋرنى و اصولى، تصوير اىيىكتى و تصوير اسلوبى علىحده اھمىت كسب اىتە دى .

۱۱۰ خلق در دانه لرى. ۱۲۵- بيت.

افغانستانلیک اؤزبیکلر خلق قوشیقلری

نینگ پاییتیک خصوصیتلری

معلوم که، هر قنده ی بدیعی اثر نینگ فضیلتلری فقط اونینگ مضمونینگه تیگیشلی خصوصیتلر بیلن چیگه ره لنمه یدی. پاییتیک اثر مضمون جهتنن قیزیقلری و تاثیرچن بؤلشی بیلن بیرگه، شکل جهتنن هم مکمل بؤلشی کیره ک. بو سؤز صنعت نینگ اینگ اساسی و مهم قانونیتلریدن بیری دیر.

پاییتیک مهارت مساله سی خلق آغزه کی ایجادیده هم کتته اؤزین ایگله ب، اونینگ تاثیرچن و اؤقیشلی بؤلشی نی تامینله یدی. فولکلور اثرلری نینگ عصرلر دوامیده دللردن- دللرگه یؤل تاپپ کیشی نینگ باش سببی اولرنینگ یوقاری مهارت بیلن ایجاد ایتیلگن لیگیدیر. عین پیته مذکور نمؤنه لر تاریخی ترقیات دوامیده بدیعی خصوصیت جهتیدن ینه هم تکامللشتیره دی، اونینگ پاییتیکه سی ینه هم بایدی و مهارت جهتنن بارگن سری مکمل لیککه ایریشه دی.

فولکلور اثرلری نینگ، جمله دن، خلق قوشیقلری نینگ پاییتیک خصوصیتلرینی اؤرگه نیش ساحه سیده اؤزبیکستان فولکلور شناسلیگی کتته تجربه آرتتیرگن.

افغانستانلیک اؤزبیکلر خلق قوشیقلری نینگ پاییتیک خصوصیتلرینی کؤپراق انه شو اولکن تجربه گه سوینگن حالده تحلیل قیلشگه حرکت قیله دی.

افغانستانلیک اؤزبیکلر خلق قوشیقلری نینگ پاییتیک کؤله می جوده کینگ بؤلش، اؤزیده قطار بدیعی خصوصیتلرینی، یوکسک مهارت سیرلرینی عکس ایتتیره دی. مذکور پرابلمنی بیر نیچه جهتنن کؤریب چیقیش ضرورتی تۇغیله دی. بولر قوییده گیلردن عبارت:

۱- افغانستانلیک اؤزبیکلر خلق قوشیقلری نینگ وزن خصوصیتلری.

۲- افغانستانلیک اؤزبیک خلق قوشیقلری نینگ قافییه خصوصیتلری.

۳- افغانستانلیک اؤزبیکلر خلق قوشیقلری نینگ کمپوزیتسیه سی و بدیعی توزیلیشی.

۴- افغانستانلیک اؤزبیک خلق قوشیقلریده بدیعی تصویر واسطه لری.

وزن خصوصیتلری: معلوم که، وزن شعرى متننگه آهنگ بخش ایتووجی اساسی واسطه لردن حسابله نه دی. افغانستانلیک اؤزبیکلر خلق قوشیقلری قدیم زمانلردن باشله نیب، حاضرگچه برماق وزنیده یره تیلیب کیلماقده. برماق وزنی ترکی خلقلرنینگ، جمله دن اؤزبیک خلقی نینگ آغزه کی شعریتی نینگ اساسی وزنی حسابله نه دی.^{۱۱۱} عروض وزنیدن فرقلی اوله راق برماق وزنی بوغینلر نینگ اوزون- قیسقه لیگیگه ایمس، سان جهتنن تینگلیگیگه اساسله نه دی. برماق وزنی بوغینلر نینگ و تۇرتلیکلر نینگ سانیکه و جایله شیش ترتیبیگه قره ب تورلیچه کؤرینیشلرگه ایگه. افغانستانلیک اؤزبیکلر خلق قوشیقلریده یتتی و اؤن بیر هجالی مصراعلر کینگ ترقلگن بؤلش، آغزه کی پاییتیک ایجاد نینگ اساسی خصوصیتلریدن بیرینی تشکیل ایتنه دی. بونینگ اؤزیکه یره شه تاریخی ایلدیزی موجود. یتتی و اؤن بیر بوغینلی شعر: عموماً تورکی خلقلرنینگ آغزه کی پاییتیک ایجادیده قدیم زمانلردن بویان کتته اؤزین ایگله یدی. تدقیقاتچیلر نینگ فکرگه کؤره، اولرنینگ شکلله نیشی جوده قدیم زمانلر نینگ محصولی بؤلش، خلق آره سیده کینگ ترقلگن آهنگلر بیلن باغلنگن.^{۱۱۲}

افغانستانلیک اؤزبیکلر خلق قوشیقلریده یتتی هجالی مصراع لرنینگ اوچ خیل کؤرینیشی اوچره یدی. بیرینچی کؤرینیشده تۇرت بوغینلی توراق آلدین، اوچ بوغینلی توراق کیین کیله دی. یعنی توراقلر ۴-۳ ترتیبده جایله شه دی. بو کورینیش خلکووشیقلریده انچه ترقلگن. مثلاً:

چیقیب کیلیم | سای بیلن، سودا قیلیم | بای بیلن.

باي نینگ قیزی | کیتیبیدی قشقه جیره ن | تای بیلن.^{۱۱۳}

ایککینچی کؤرینیشده، عکسینچه، اوچ بوغینلی توراق اول، تورت بوغینلی توراق کیین کیله دی، یعنی توراقلر ۳-۴ ترتیبگه ایگه بؤله دی.

^{۱۱۱} Zhirmunski V.M. O tyurkskom narodnom stikhei-Tyurkskiy geroicheskiy epos. L. Nauka, 1974, str. 680; Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. T. O'qutuvchi, 1980, 314-341 betlar.

^{۱۱۲} Korsh F.E. Drevniy narodniy stikh tyurkskikh plemyon. 3130 PAO, T.XIX, vip. P.Sh. 1909, str. 139-167.

^{۱۱۳} خلق دردانه لری. ت. ۲۳۰- بیت.

تیگیرمان | ایله نه دی، پرره گی | چه ینه له دی.

بو کیچه | نیمه کیچه، زیبا جان | اوپله نه دی. ۱۱۴

اوپینچی وُرینیشده، بیرینچی و ایککی نچی کورینیشلر دن فرقلی اوله راق، توراقلر تورلی مصراعلرده تورلیچه جایله شه دی. مثلاً قوییده گی تورتلیکده توراقلر بیرینچی مصراعده ۴-۳، ایککی نچی مصراعده ۳-۴، اوپینچی و تورتینچی مصراعلرده ینه ۴-۳ تر تیبیگه ایگه:

دانه دانه | داننگدن، کیله من | گلخاننگدن.

بوساغننگه | باش قوییب، تیله ب آلی | آننگدن. ۱۱۵

بعضاً بیرینچی مصراع ۴-۳، ایککینچی مصراع ۵-۲، اوپینچی مصراع ۴-۴، تورتینچی مصراع ۵-۲ شکلیده توراقله نیشی ممکن:

سوو کیله دی | اویناغله ب، ایلیک رباطنی | چاغله ب.

بری جان | اوتیب کیتدی، یوره ک بغریمنی | داغله ب. ۱۱۶

اوپینچی مصراعده گی سکتله لیک قوشیقچی تامانیدن آهنگ یاردمیده تیکسله ب یۇباریله دی. بونده ی حاللر خلق آغزه کی ایجادیده تیز- تیز اوچره ب توره دی. افغانستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلریده ۱۱ هجالی قوشیقلر هم بیرنیچه وُرینیشگه ایگه.

بیرینچی کورینیشده اول تورت بوغینلی توراق، کیین ینه توروت بوغینلی توراق، اوندن کیین اوچ بوغینلی توراق کیله دی. یعنی توراقلر ۴-۳-۴ شکلیده جایله شه دی.

مین که کویدیم | مینگه هیچ کیم | کویمه دی،

کویگن جانیم | کوییب ادا | بؤلمه دی.

کویگن جانیم | کوییب ادا | بؤلمه سه،

باشیم یاستیق | کوکسیم کورپه | بؤلمه دی. ۱۱۷

ایککینچی کورینیش اوچ بوغینلی توراق نینگ توروت بوغینلی توراقلر اورتا سیده کیلیشی بیلن اجره لیب توره دی. یعنی، مصراعلر توراقلرگه ۴-۳-۴ شکلیده بؤلینه دی:

بالا خانه | اوستیده | بوغدا بیم بار،

عسکر یازیم | کیتسه لر | یوز واهیم بار.

عسکر یازیم | کیتسه لر | حق یولیگه،

کمر بندیم | یره شر | آق بیلیگه. ۱۱۸

اوپینچی کورینیش اول اوچ بوغینلی توراق نینگ، کیین ایککی ته توروت بوغینلی توراق نینگ کیلیشی بیلن خره کتیرله نه دی. بونده ی توراقلر ۳-۴-۴ تر تیبیده جایله شه دی.

مثلاً:

کۆچه دن | اوتر ایدیم | چارله دی قیز،

چرخیمنی | طنابیگه | باغله دی قیز.

شونچه که | جیجیلله دیم | قویمه دی قیز،

آخری | نالیشبمگه | بیغله دی قیز. ۱۱۹

تورتینچی کورینیش، مصراعلر نینگ تورت توراققه بولی نیشی بیلن اجره لیب توره دی. بونده اول اوچ بوغینلی توراق، کیین ایککی بوغینلی توراق، اوندن کیین کیتمه - کیت ایککی ته اوچ بوغینلی توراق کیله دی. (۳-۳-۲-۳)

۱۱۷ اؤشه اثر، ۵۵- بیت

۱۱۸ خلق در دانه لری، ت، ۴۴- بیت.

۱۱۹ اؤشه اثر، ۵۵- بیت.

۱۱۴ خلق در دانه لری، ت، ۲۲- بیت.

۱۱۵ اؤشه جای.

۱۱۶ خلق در دانه لری، ت، ۴۴- بیت.

مثلاً:

يوگوريب | چيقديم | اريق نينگ | باشيگه،
ايكى قيز | اوسمه | قويه دى | قاشيگه.
انه سى | كوليپ | قره يدى | قيزيگه
اته سى | اوليم | تيله يدى | باشيگه. ۱۲۰

بېشىنچى كۆرىنىشىدە هر مصراع ايكى توراقدن عبارت بوليب، اول آلتى بۇغىنلى توراق
كېين بېش بۇغىنلى توراق كېله دى (۵-۶).

مثلاً:

ياريمگه يوباره ي | رومال باغله سين
اوچيده گى خطنى | كوريب ييغله سين.
اوچيده گى خطنى | كوريب ييغله سه،
مين بارگونچه يوز و | خاطر سقله سين. ۱۲۱

آلتىنچى كۆرىنىشىدە هر مصراع ايكى توراقدن عبارت بۇله دى. ليكن اول گى كۆرىنىشىدن
فرقلى اوله راق توراقلر ييتى بۇغىنلى و تورت بۇغىنلى بۇله دى (۴-۷).

يوقاريدن كېله من | آتيم «تورسين»
مس تواققه سوسالى | تنيب تورسين.
زرگره يوبارگنديم | طلا حلقه،
ايچيگه مس قوشبيدى | قولى سينسين. ۱۲۲

۱۲۰ اۇشه اثر، ۴۲ - بيت.

۱۲۱ اۇشه اثر

۱۲۲ اۇشه اثر

افغانستانلىك اۇزبيكلر خلق قۇشيقلىرى اساساً ييتى ليك و اۇن بير ليك بوغىن سيستيمه
سيده يره تيلگن بۇلسه هم، بعضاً اولرده باشقه چه سيستيمه نى و اۇزگچه توراق ترتيبي نى هم
اوچره تيش ممکن.

مثلاً:

اۇراغيم | چققان، سين مينگه | ياققن.
قۇلگينم | چققان، محنتده | باققن. ۱۲۳

ياکه:

كۇچه دن | اۇتيب باره دى | اله چه تۇنليكيكيم،
قه يريليپ | بير باقمه دى | قرچيغى بۇيليكيكيم.
قرچيغى | بۇيليكيكيمگه | كيم ييريدي خام شراب،
كۇزلىرى | اۇتده ي يانه دى | قيلدى بغيرمى كباب. ۱۲۴

بېرىنچى مثالده بېش هجالي مصراعلر يره تيلگن بوليب، اوندە گى توراقلر اوچ بۇغىندىن و
ايكى بۇغىندىن تشكيل تاپگن. (۳-۴). ايكى نچى قۇشيق اون بېش هجالي مصراعلر دن عبارت
بوليب، اونينگ هر مصراعسى اوچ توراقدن عبارت. اول اوچ بۇغىنلى توراق، مصراع اورتە سيده
بېش بۇغىنلى توراق، آخريده ييتى بۇغىنلى توراق كېله دى (۳-۵-۷).

خلص، افغانستانلىك اۇزبيك خلق قۇشيق لرى نينگ وزنيده گى بو رنگ به رنگ ليك اولر
گه عليحده بير جاذبه، تاثيرچنلىك و اويناقليلىك بخش ايتگن بوليب، بو قۇشيقلىرىنىڭ يوكسك
بديعتىنى بيلگيلاووجى مهم عامللردن بېرى حسابله نه دى.

۱۲۳ اۇشه اثر، ۱۴ - بيت.

۱۲۴ خلق در دانه لرى، ت، ۶۳ - بيت .

افغانستان اوزبیکلری خلاق قوشیقلری نینگ

کمپوزیتسیه سی و بند توزیلیشی

معلوم که، خلاق قوشیقلری اساساً لیریک خره کتیرگه ایگه بۆلیپ، خلاق حیاتی نینگ، تورموش طرزى نینگ تورلى ساحه لرى و تورلى لحظه لرى بیلن باغلیق اونینگ روحینی، کیفیتى نی، سیرقیرره و مرکب حس- تویغو لرینی عکس ایتتیره دی. لیکن بو خلاق قوشیقلریده سوژیت و کمپوزیتسیه بۆلمه یدی دیگن گپ ایمس. خلاق قوشیقلری خلاق تاریخی نینگ تورلى باسقیچ لریده اونینگ روحیتی نی و تورلى اجتماعى مساله لرگه مناسبتى نی عکس ایتتیره دی. دیمک، اولرده خلاق حیاتیده گى تورلى واقعه لر نینگ معین بیر سوژیت اساسیده تصویرله نیشی طبیعی. یاکه بیران بیر تویغو نینگ تره نى، مثلاً عشق- محبت موضوعى معلوم بیر سوژیت آرقه لی عکس ایتیشی ممکن.

افغانستان اوزبیکلری خلاق قوشیقلری نینگ بیر قسمی معلوم بیر واقعه حادثه لر بیلن باغلیق بۆلیپ، تصویر جریانیده لیریک قهرمان نینگ اؤشه واقعه لرگه تورلى مناسبتى نی افاده له یدی. بونگه اینیقسه، «جوازیاوی»، «آقچه نینگ کوره شی»، «بایجوره» طیبده گى قوشیقلرنی مثال کیلتیریش ممکن. مثلاً «بایجوره» قوشیغیده، بایجوره ناملى باتیرنی سیل آلیب کیتگه نی، قیرنداش- اوروغ، دؤست و برادر لری نینگ اونى الم و قیغو بیلن ایزله گنلری، آخریده بایجوره نینگ اولیگی تاپیلیب، عرف-عادت بویچه ایل عزا سقله گه نی و بایجوره نینگ کومیلگنی ایخچم سوژیت اساسیده به تفصیل تصویرله نه دی. عین پیتده، قوشیق قهرمانلرنینگ مرکب کیچینمه لری، تاثیرچن حس - تویغولری واقعه نینگ بیانی بیلن یانمه - یان، تورلى حالتلرگه باغلیق روشده افاده له نه دی.

مثلاً:

زردالی نینگ دانه سی، کۆپ یازیلگن شانہ سی.

سیل ایچیده سرگردان، بایجوره نینگ آنه سی. ۱۲۵

۱۲۵ خلاق دردانه لری، ت. ۸۱- بیت.

یاکه:

باغ مۇ من اریغی، شیلدیرله یدی بلیغی.

«توره م» دیدی، بیغله یدی، بایجوره نینگ قللیغی. ۱۲۶

خلاق قوشیقلری نینگ باشقه بیر قطار نمونه لریده واقعه لر تۇغریدن- تۇغری بیان قیلینمس دن تورلى ماتیولرنینگ و کیچینمه لر نینگ لیریک افاده سی بیلن علاقه دار حالده اولرنینگ خره کتیرلی قیرره لری اوقدیریب اؤتیه دی. بوجهتدن افغانستانلیک اوزبیکلر خلاق قوشیقلری آره سیده کینگ ترقلگن «یازی وزیبا» روایتی بیلن باغلیق محبت موضوعیده گى لیریک تۇرتلیکلر اعتبارنی تارته دی.

خلاق آره سیده کینگ ترقلگن روایتیگه کوره، فاریاب ولایتیگه قره شلی المار دیگن قیشلاقده دنیاگه کیلگن. یازی اوشه ولایت نینگ گلجان صیاد قیشلاغیده دنیا گه کیلگن زیباگه عاشق بۆلیپ قاله دی. بو ایکی عاشق- معشوق اولرمنسوب قیبیلر لر اؤرتته سیده عداوت ونزاعلر موجودلیگی طفیلی بیر- بیرلری نینگ وصالیگه ییتیشه آلمه ی دنیدان اؤتیشه دی. یازی زیبانینگ هجریگه برداش بیره آلمه ی اؤزینی اؤلدیره دی، اونینگ جسدی غوره یی تاغی یقینیده گى المار قیشلاغی قبرستانیگه دفن قیلینه دی. زیبا یازی نینگ هلاک بۆلگه نیدن خبر تاپگچ، دوگانه لرینی آلیب اونینگ قبرینی زیارت ایتگه نی باره دی. قه یتیشده زیبا دوگانه لریگه: «بیرپای کاویشیم قبرنینگ یانیده قالیدی» دیب بهانه قیلیب، یالغیز اؤزی یازی نینگ قبری اوستیگه قه یتیب باره دی و شو ییرده اؤزینی- اؤزی اؤلدیره دی.

افغانستانلیک اوزبیکلر آره سیده «سوزوان قوشیقلری» نامی بیلن کینگ ترقلگن لیریک تۇرتلیکلرده «یازی بیلن زیبا» محبتی نینگ یوقاری ده کیلتیریلگن روایتده گیدیک ایزچیل و به تفصیل بیانی بیریلمه سه هم، عاشق- معشوقلر تیلدن ایتیلگن، یازی بیلن زیبا نینگ کیچینمه لرینی افاده لاووجی نمونه لردن اولرنینگ اؤرتته سیده بۆلیب اؤتگن عشق- محبت تاریخی نینگ عمومی بۆله نیشی نی وایریم مهم قیرره لرینی ایلغب آلیش ممکن.

۱۲۶ اؤشه اثر، ۸۲- بیت.

مثلاً :

آتگە میندیم، قۇلیم بیتمس یالیکه،

صدقه بۇله ی لېگینگ نینگ خالیگه.

داد و بیداد آته - آننگ قۇلیدن

رحمی کیلمس مین غریب نینگ حالیکه. ۱۲۷

یاکه :

«آه» دیدیم، «ای واه» دیدیم کویدیم خدا،

عشق اوچون کۆپ جانیمدن تۆیدیم خدا.

لیلی و مجنون نی کۆرماقده ایدیم

لیلی مجنوندن بدتر قیلدینگ خدا. ۱۲۸

مذکور تۇرتلیک لرنینگ مضموناً بیر- بیرگه باغلیقلىگی و تورلی حالتلر بیلن باغلیق حالده عیناً بیرعاشق نینگ اضطرابلرینی افاده له یاتگه نی کۆرینیپ توریدی. افغانستان اۇزییکلری خلاق قۇشيقلىرى اساساً تۇرتلیک شکیلده رواجلنگن. اولرنینگ بیرقسمیده معلوم بیر واقعه اطرافیده گی سوژیت بو تۇرتلیکلرنی مضموناً بیرلشتیرسه هم، خلاق قۇشيقلىرى اساساً مستقل کمپوزیتسیه گه ایگه تۇرتلیکلردن عبارت. هر بیر تۇرتلیک اۇزی نینگ مستقل مندرجه سی، معین کمپوزیتسیه، سیمالری و افاده واسطه لری بیلن اجره لیب توره دی.

خلاق قۇشيقلىرى نینگ اساسی قسمینی تشکیل ایتوچی مذکور مستقل تۇرتلیکلرده کمپوزیسون جهتدن بیر نیچه کۆرینیشینی کوزه تیش ممکن.

بیرینچی کورینیشده تۇرتلیک نینگ باش مضمونی اساساً اوچینچی و تور تینچی مصراعلرده

۱۲۷ خلاق دردانه لری، ت، ۵۳ - بیت

۱۲۸ اۆشه اثر.

افاده له نه دی. اول گی ایکی مصراع کیینگی مصراعلرده گی گپ نینگ ایتیلیشى اوچون بیر تیارگرلیک باسقیچی رولی نی بجره دی. کۆپینچه بیرینچی و ایکی نچی مصراعلرده اساسی مضمونگه بیواسطه علاقه دار طبیعت حادثه لری یاکه سیمالر ایسله تیله دی.

مثلاً :

دریا نینگ نریاقیدن سیل کیله دی،

سیل بیلن ایکی اوردک تینگ کیله دی.

اوردککه اوردک مناسب، غازگه غاز،

بیگیت گه قللیغ مناسب قیزگه ناز. ۱۲۹

ایکی نچی کۆرینیشده، بیرینچیدن فرقلی اوله راق، بیرینچی مصراعدن باشله ب تۇرتلیک نینگ اساسی مضمونینی افاده لشگه اۇتیله دی. اما بریبر مضمون نینگ یکونی سۆنگگی مصراعلرده عکس ایتتیریله دی. عشقی موضوعده گی تۇرتلیکلرده گپ بیرینچی مصراعلردناق گوزه ل نینگ یاکه سیوگی لی نینگ تعرفی بیلن، یاکه ایریلیقدن شکایت اهنگرلی بیلن باشله نه دی.

مثلاً :

آی یوزینگگه قره زلفینگ قۇنغراق،

سینی دردینگ مینگه اورسین، کیل بیراق.

مین سینی «یاریم»، دیدیم، «جانیم» دیدیم،

مبارک قدملرینگ قۇیگین بیراق. ۱۳۰

۱۲۹ خلاق دردانه لری، ت، ۴۰ - بیت.

۱۳۰ اۆشه اثر، ۵۴ - بیت.

ياكە:

سرغە يىب سىرىق سمان بۇلدىم شوگون،
سنى دىب شو جايلرگه كىلدىم شوگون.
سىن مېنى كىلگه نېمنى خوش كۇرمه دىنگ،
اول هم خسته ايدىم، سۇلدىم شوگون. ۱۳۱

تۇرتلىكلرنىڭ يەنە بىر قىسمىگە خاص خصوصىت شۇندىن عبارت كە ، اوچىنچى مصراعده
ايككى نچى مصراعده گى فكر تاكىد له ب قە يتە ريله دى. بو بدىعى تاكىد اۇزىگه خاص پايىتېك
فونكسىيە نى بجره دى، يعنى تۇرتىنچى مصراعده گى پايىتېك خلاصه اوچون معين معناده زمين
تيارله ىدى. مثلاً:

يارگىنم يار ايله دى، باز ايله دى،
كۆك رومال اليب كۆزىنى باغله دى.
كۆك رومال اليب كۆزىنى باغله سه،
مېنى ايلتېب غمخانه گه تشله دى. ۱۳۲

افغانستان اۇزىبىكلىرى خلق قۇشيقلىرى اساساً تۇرتلىك شكىلده رواجلىنغن بۇلسه هم، اولرده
بند توزىلىشى جھتدىن باشقه فورمه لرنى هم كوزه تيش ممكن. مثلاً:

شاخلىرى بار ماكىده ى، توياقلىرى پاكىده ى.
الله، ھى، الله، ھى،
بازار بارسنگ چنگ باسر، قصاب لىنگىدىن اسر.
الله، ھى، الله، ھى،

۱۳۱ اۇشە اثر، ۶۰ - بيت.
۱۳۲ خلق دردانه لرى، ت، ۴۷ - بيت.

«الله»، دىسم، مېده قىل، سامانىدىن جودا قىل.

الله، ھى، الله، ھى،
قارنىنگ كتته، بېلىنگ بۇش، «الله» دىسم، وقتىنگ خوش.
الله، ھى، الله، ھى. ۱۳۳

«گله گاو- چپر قۇشىغى» دىب ناملىنغن بو نمونه ده اۇز ارا قافيه لنگن جفت مصراعلر بېر-
بېرى بېلن مضمون جھتدىن هم، شىكل جھتدىن هم «الله ھى، الله ھى» نقراتى ارقه لى باغله نېب
توره دى.

۱۳۳ اۇشە اثر، ۱۵ - بيت.

افغانستانلیک اوزبیکلر خلاق قوشیقلری

نینگ قافیہ خصوصیتلری

قافیہ، شعرى نطق نینگ اینگ مهم عنصرلردن بیری صفتیده شعریت نینگ برچه ژانرلری اوچون کتته ایستیتیک قیمتگه ایگه ایکنلیگی بیزگه یخشى معلوم. قافیہ، بیر تاماندن، شعرى آهنگنى کوچه یتيروچی مهم واسطه لردن بیری بولسه، ایکی نچی تاماندن، شعرده گی مضمون نینگ یخشى وتأثیر چن افاده سیگه خدمت قیله دی. افغانستانلیک اوزبیکلر خلاق قوشیقلریده هم قافیہ شونده ی بدیعی فونکسیه گه ایگه بولیب، اولر نینگ اینگ مهم پاییتیک خصوصیتلردن حسابله نه دی.

افغانستانلیک اوزبیکلر خلاق قوشیقلری قافیہ له نیش اصولیگه کوره بیرنیچه کورینیشگه ایگه. بیرینچی کورینیشده بیرینچی مصراع اچیق قاله دی بو سیستیمه خلاق تورتلیک لری نینگ کتته قسمیگه تیگیشلیدیر. مثلاً: abaa

ایگه اؤخشر یوزلری، شیرین - شکر سوزلری.

بیر عالمگه ارزیدی، قاره قاشی، کوزلری. ۱۳۴

ایکی نچی کورینیش قسماً قافیہ گه اساسله نه دی، یعنی اوندە بیرینچی مصراع اوچینچی مصراع بیلن، ایکی نچی مصراع تورتینچی مصراع بیلن قافیہ داش بوله دی :

دیوال اوستیده دیوال، دیوانه بوله ی دیمن.

قۇلینگده ایپک رومال یانینگده اؤله ی دیمن. ۱۳۵

اوچینچی کورینیشده تورتلیک مصراعلری نینگ همه سی هم قافیہ له نه دی. مثلاً: (aaaa)

سوونی قره نگ، انیل - انیل آقه دی،

یارنی قره نگ، دریچه دن باقه دی.

۱۳۴ خلاق در دانه لری. ت، ۱۷ - بیت.

۱۳۵ خلاق در دانه لری. ت، ۲۴ - بیت.

بیر باقیب، ایکی باقیب، خوش یاقه دی،

قه بیریلیب قلم قاشینی قاقه دی. ۱۳۶

تورتینچی کورینیش جفت قافیہ گه اساسله نه دی. یعنی اوندە بیرینچی، ایکی نچی مصراعلر اوزارا، اوچینچی، تورتینچی مصراعلر ایسه اوزارا قافیہ له نه دی: bbaa

یوقاری بارسم، بوویم نینگ باغی بار،

قویگه کیلسم، شوم اولیم نی داغی بار.

آه! اولیم قه یگه باره سن بوزگه نی،

گلنی قویب مۇغچه سینى اوزگه نی. ۱۳۷

افغانستان اوزبیکلری خلاق قوشیقلریده قافیہ بیلن باغلیق کینگ ترقلنگ صنعتلردن بیری ردیفدیر. ایریم نمونه لردە یوقاریده گی مثالگه اوخسه ب ردیف ایکی مصراعده قوللنسه، قطار تورتلیکلردە همه مصراعلردە قوللنه نه دی.

مثلاً:

قاش گینگ قاره سیگه قوندوز بوله ی،

کیچه لر یورالمه سنگ، یولدوز بوله ی.

کیچه نینگ یولدوزیگه یورالمه سنگ،

قۇلیمگه مشعل آلیب، کوندوز بوله ی. ۱۳۸

مذکور تورتلیکده اوزیگه خاص مهارت بیلن قوللنگن تجنیس صنعتی (بیرینچی وتورتینچی مصراعلر نینگ قافیہ لریده گی تورلی معنا لرگه ایگه «قوندوز» و «کوندوز» (سوزلری) خلاق قوشیقلری قافیہ لری نینگ بای پاییتیک امکانیتی نی ینه بیربار نمایش قیله دی. بوندن باشقه، خلاق قوشیقلری

۱۳۶ اؤشه اثر، ۵۰ - بیت.

۱۳۷ اؤشه اثر، ۶۵ - بیت.

۱۳۸ آق آلمه، قیزیل آلمه، ت، ۱۹۷۲. خوارزم خلاق قوشیقلری. ت، ۱۹۶۰، گلباره (فرغانه خلاق قوشیقلری) ت، ۱۹۶۷ - ییل.

افغانستانلیک اؤزبیکلر خلق قوشیقلریده

بدیعی تصویر واسطه لری

نینگ قافیله لری تیل نقطه ی نظردن هم رنگ به رنگ بؤلیب، تورلی سؤز تورکوملرینی قمره ب آله دی. اولر آره سیده کتته اورن نی فعل- قافیله لر و ات- قافیله لر ایگله یدی. خلق قوشیقلری قافیله لری نینگ کتته قسمی توق قافیله گه کیره دی، یعنی سؤنگی بؤغینلرده گی تاووشلر بیر- بیرگه توله ماس کیله دی. افغانستان اؤزبیکلری خلق قوشیقلری نینگ وزن، قافیله و کمپوزیتسیه سی خصوصیتلری اؤزبیکستان خلق قوشیقلری نینگ پاییتیک خصوصیتلریگه جوده هم یقین. بونی اینیقسه، «آق آلمه، قیزیل آلمه»، «خوارزم خلق قوشیقلری» و «گلیاره» (فرغانه خلق قوشیقلری) تۇر تلیکلریگه کیرگن نمونه لرده کوزه تیش ممکن.

معلوم که، ژانردن و کتته - کیچیک لیکدن قطع نظر، هر قنده ی بدیعی اثر نینگ، جمله دن، شعر ی نمونه نینگ مضمونی تیل آرقه لی بیان ایتیله دی.

بدیعی ادبیات، جمله دن، شعریت اؤز تیلی بیلن، پاییتیک افاده واسطه لری بیلن تیریک. چونکه تیره ن و تاثیرچن بدیعی افاده سین ی تاپمه گن قوریق تصویر نینگ اؤزی کتابخوانلر اوچون هم، خلق عامه سی اوچون هم کیره ک ایمس.

خلق آغزه کی ایجاد ی نینگ عصرلر آشه تورلی اولادلر دلی نی مفتون ایتیب کیله یاتگه نینینگ باش سبب لریدن بیر ی اونینگ ابرزلی و تا ثیرچن تیلی، بدیعی افاده واسطه لریگه بایلیگیدیر. بو افاده واسطه لری، بو ابرزلی لیک خلق قوشیقلری نینگ مضمونی، اونینگ ابرزلر و غایه لر عالمی بیلن چمبرجس باغلیق . بیز بدیعی تصویر واسطه لرینی اولر نینگ موضوعی بیلن، اولرده کویلنگن ماتبولر بیلن، اولر نینگ ابرزلر سیستیمه سی بیلن باغلیق حالده تحلیل ایتیشگه حرکت قیله میز . چونکه بدیعی تصویر واسطه لری نینگ اساسی وظیفه سی قوشیق مضمونی نینگ و قوشیق قهرمانلری حس- توغولری نینگ یوکسک و تاثیرچن افاده ایتیلیشگه خدمت قیلشدن عبارتدیر.

افغانستان اؤزبیکلری خلق قوشیقلری نینگ موضوعی دایره سی جوده کینگ و رنگ به رنگ بؤلیب، اؤزیگه عشق- محبت، وفا و صداقت، دؤستلیک و مردلیک، متانت و دیانت، سخیلیک و پاکلیک کی توغولر تره نمی بیلن باغلیق تورلی ماتبولر نی عکس ایتتیره دی. بولر آره سیده عشق- محبت موضوعی علیحده اؤزین ایگله یدی. عموماً بدیعی ادبیات نینگ اساسی موضوعلریدن بیر ی بؤلیمیش محبت خلق قوشیقلریده علیحده الهام بیلن قوتله نه دی. محبت موضوعی نینگ تره نمی بیلن باغلیق ایلك ترقیات باسقیچلریدن باشله ب خلق قوشیقلری نینگ اساسی ابرزلری عاشق و معشوقه، بلبل و گل همده اولر نینگ اوچره شو جای وصال مکانی صفتیده باغ، گلزار، گلستان، چمن، بهار کی یاردمچی ابرزلری شکلنگن. سیویشگنلر تورلی حالتلر نینگ و تورلی حس-

تويغولرى نىنگ افاده سىگه خدمت ايتووچى وصال، هجران، ايرىلىق، رومال، سربىغ گل، قىزىل گل، قلدیرغاچ و باشقه بوكى بىر قطار توشونچه و رمزلىر هم خلاق قۇشۇقلرى نىنگ ابرزلىر سىستىمه سىده مههم اۇرىن توتته دى:

باغده اچىلدى گللىر، سه يره شه دى بلبلر.

گللىر تگىدن اققن، اربىق سووى شىلدىرلىر. ۱۳۹

ياکه:

گللىرى تاچه - تاچه، اۇنىب باره من باققه.

گل توتىشىب يوره ميز، آلمه تىرىب طباققه. ۱۴۰

بىرىنچى مصراعگه اعتبار قىله دىگن بۇلسك، بو قۇشۇق اىلك قره شده محبت موضوعيده ايمسده ي توييله دى. چونكه، اوندە كانكرىت عاشق و معشوقه تىلگه آلىنمه يدى. ليكن يخشىراق اعتبار بىرسك اوندە گى محبت ماتىوينى، وصال تره نمى نى كوزه تىش ممكن. بو مضمون قۇشۇقىده مهارت بىلن قۇللىگن رمزى گل و بلبل ابرزلىرى ارقه لى عكس ايتگن. بىرىنچى واىكىكى نچى مصراعلرده گللىرىنىڭ اچىلگنلىگىنى و بوندن خبردار بلبللىر نىنگ گل عشقىده سه يره ياتگه نى خبرىرىله دى. اوچىنچى و تورتىچى مصراعلىر نىنگ مضمونى ايسه كتابخوانگه گللىر و بلبللىر نىنگ مناسبتى يوزه سىدن تۇله تصوير يره ته دى. يعنى كتابخوانگه «اربىقه گى سوولر نىنگ شىلدىره شى» اصلىده گللىر بىلن بلبللىرى وصالگه، اوچره شوگه چارله ش اىكنلىگى توشىنرلى بۇله دى. انه شو مضمون نىنگ روباگه چقىشىده قۇشۇقىده قۇللىگن بدىعى افاده واسطه لرى نىنگ رۇلى كتته.

ايكىكى نچى مصراعده بۇلسه، وصال كىفئتى نىنگ بىراز باشقه افاده سى عكس ايتگن. بوندە لىبرىك قهرمان اۇزى باغنى و گللىرى ايسلگندن سۇنگ سىوگىلى سىنى اوچره شوگه و آلمه تىرىشگه دعوت قىله دى. بوندە هم «آلمه» سۇزىگه كانكرىت معنادن تشقرى كۇچمه معنا هم يوكله تىلگن. «آلمه» عىن پىتده شىرىن وصال دملرىنى و يارنىنگ شىرىن وعده لرىنى بىلدىره دى.

۱۳۹ خلاق در دانه لرى. ت، ۶ - بيت.

۱۴۰ خلاق در دانه لرى. ت، ۷ - بيت.

خلاق قۇشۇقلرىده گى سىوگىللىر وفادار، صداقتلى، اۇز سىوگى سى يۇلىده برچه مشقتلرگه چىده مىلى، سىوگى سىگه ايرىشىش اوچون هيچ نرسه دن قه يتمه يدىگن فدائى لىر بۇلىب تصويرله نه دى. عاشق تىلدىن ايتىله ياتگن قۇشۇقلرده معشوق نىنگ حسنى تعريفى عليحده اۇرىن اىكلله يدى. بوندە اساساً معشوقه نىنگ كوزه ل لىلىگى، حسنىنى نمايش قىلووچى اىنگ خره كتىرلى چىزگىلرگه اعتبار بىرىله دى.

مثلاً:

كۇزى نىنگ كتته لىگى، بىش قرانلى آيينه چه.

بدنى نىنگ اق لىگى، بندرده ياققن قارچه.

سىسى نىنگ مه يىنلىگى، چوپانلرچلگن نى چه.

يوزى نىنگ قىزىل لىگى، بازارده گى شىرمانچه.

بىلى نىنگ نىچكه لىگى، دمبوره ي نىنگ تارىچه.

تىشلىرى نىنگ اق لىگى، بازارده گى صدقچه. ۱۴۱

بو مصراعلرده معشوقه نىنگ تعريفى بىرىنچى بدىعى تصوير واسطه لرىدن فايده له نىش ارقه لى افاده لنگن. بىرىنچىدىن تشبىه صنعتى واسطه سىده معشوقه نىنگ كۇزى آيينه گه، بدنى آيپا ق قارگه، اوازى، نى نىنگ نواسىگه، يوزلىرى قىزىل لىگى شىرمانگه، بىلى نىنگ نازىكلىگى دمبوره نىنگ تارىگه، تىشلىرى آيپاق صدقگه اۇخشه تىله دى. ايكىكى نچىدىن قۇشۇقىده گى مضمون نى تاثيرچن افاده لىش مقصدىده بىر- بىرىگه يقىن و اۇخشش چىزگى و توشونچه لرىنى يانمه - يان بىر ترتىبه كىلتىرىش اصولىدىن يعنى پره لىللىزم اصولىدىن فايده له نىلگن. خلاق قۇشۇقلرىگه خاص بدىعى تصوير واسطه لرى اۇزى نىنگ ساده لىگى، خلاق چىللىگى، عىن پىتده، جاذبه دارلىگى، تاثير چىللىگى بىلن اجره لىب توره دى. استعاره، تشبىه، مجاز، رمز، مبالغه، صفتله ش كىبى كىنگ ترقلگن اصوللر بىلن يارنى آيگه، قوياشگه، گلگه، ساچلىرىنى تونگه، شىرشه گه، كۇزلىرىنى

۱۴۱ خلاق در دانه لرى. مزار شريف، ۱۳۸۲ - يىل، ۴۲ - بيت.

مرجانگە، مونچاققە، قشقرى پپالە گە، لبلرىنى قىزىل گلگە، غنچە گە، ياقوتگە، قاشلىرىنى قلمگە، قوندوزگە اۇخشە تىلىشى خلق قۇشلىقلرى نىنگ بدىعى افادە امكانىتلرى كىنگلىگىنى و بايلىگىنى كۇرسە تىب تورە دى.

خلق قۇشلىقلرىدە اينگ كىنگ ترقلگن بدىعى صنعتلردن بىرى رمزدىر. رمز نىنگ اساسى خصوصىتى شوندىن عبارتگە، او اۇزىدە قۇشلىققە قۇل لە نە ياتگن ماتىولر و حس- تويغولربىلن عضوى باغلنگن بىرمعانى، قۇشلىق مضمونى نىنگ معلوم بىرقسمىنى مجسم لشتىرە دى. بىرار سۇز ياكە توشونچە قۇشلىققە اۇز انىق معناسىدىن تشقرى، اۇزىدە رمزى معنانى هم عكس ايتتىرىپ، قۇشلىققە يە شىبرىن افادە لنگن فكرنى انگلە ب يىتىشگە ياردەم بىرە دى. خلق قۇشلىقلرىدە كىنگ تامىر يايگن عنعنوى رمزلردن بىرى رومال رمزدىر.

معلوم كە، رومال قديم زمانلرن بىرى يىگىت- قىزلر اۇرتە سىدە گى سىوگى مناسبتلىرى نىنگ معين قىررە لرىنى افادە لاووجى ايسدە لىك صفتىدە خلق ارە سىدە كىنگ ترقلگن. سىووشىگن لر رومال ارقە لى بىر- بىرى بىلن عهد و پىمان قىلىشە دى. نكاح تۇيلرىدە ياش يىگىتلرگە رومالچە ترقە تىلە دى و هكذا. شونىنگ اوچون هم رومال نىنگ خلق قۇشلىقلرىدە گى عنعنوى رمزلر قطارىدن اۇرىن الىشى تصادفى ايمس.

خلق قۇشلىقلرىدە رومال رمزى عهد و پىمان و وفا، وعدە و وصال توشىنچە لرى بىلن باغلىق بۇلىپ، عموماً الگندە سىوگى و عايلە تمثاليدە ى جرە نگلە ىدى.

مثلاً:

مىن كىتە من بۇلىمگە، گلدار رومال بىلىمگە.

التى ايدە كىلمە سم، دوزاق قۇيگىن بۇلىمگە. ۱۴۲

۱۴۲ خلق دردانه لرى. ۲۹ - بيت.

ياكە:

يارگىنم رومال يوباردى آسمانى،

اوچىگە توگىب يوباردى اۇسمە نى.

اۇسمە سى خراب ايكن، هيچ توتمە دى،

وعدە سى يالغان ايكن بىر كىلمە دى. ۱۴۳

خلق قۇشلىقلرىدە كويلنگن محبت، عاشق و معشوق نىنگ مركب حس - تويغولرى اساساً ايكىكى روحى حالت نى تصويرلش بىلن ايضاحلە نە دى. بو لردن بىرى وصال بۇلىپ، عاشق و معشوقە نىنگ بختياردملرىنى، جۇشقىن و كۇتە رىنگى روحيتى نى و نشە لى كىچىنمە لرىنى قمرە ب الە دى. ايكىكى نچى سى هجران ياكە ايرىلىق بۇلىپ، سىووشىگن لرىنىگ بىر- بىرىگە ايرىشىش بۇلىدە گى برچە اضطرابلرىنى، الملى و قىغولى حس- تويغولرىنى بىرلشتىرە دى. شونىنگ اوچون هم خلق قۇشلىقلرىدە كىنگ ترقلگن رمزلردن قىزىل گل وصال توشونچە سى بىلن باغلىق بۇلسە، سرىق گل هجران حالتىنى، ايرىلىق كىفىتى نى افادە لە ىدى. وصال حالتى كۇيلنگن نمونە لردە عاشق نىنگ حس - هيجانلرى علىحده ذوق- شوق بىلن افادە لە نە دى. دنباده يار وصاليدن شىبرىنراق هيچ نرسە بۇق لىگىنى بوتون وجودى بىلن، بوتون روحى بىلن حس قىلە ياتگن عاشق اۇز سىوگى سىگە ايرىشىش اوچون هر نرسە گە تيارايكن لىگىنى، هيچ نرسە دن قە ىتمە سىلگى نى، اۇزى نىنگ بار آرزو- اىستكلرىنى برالا ايتە دى:

لاچىنى يە، لاچىنى يە، لاچىنى،

كۇك تىرە ك تگىدە اۇردىم ساچىنى.

بىر خيال قىلدىم كە: «اىب قاج اونى!»

اوستىدن لعل و جواهر ساچ اونى! ۱۴۴

۱۴۳ اۇشە اثر، ۴۳ - بيت.

۱۴۴ اۇشە اثر، ۶۴ - بيت.

بو تۇرتلىك نىنگ بىرىنچى مصراع سىده گى «لاچىنى» سۆزى يار اۋرنىده كىلىپ، استعاره اصولى نىنگ گوزه ل نمونه سى حسابله نه دى. بىرىنچى مصراعده (لاچىنى) سۆزى نىنگ اوچ مرته قه يته رىلىشى و كىينكى مصراعلر قافيه سىده جره نگدار «چ» اونداشى نىنگ بىرىنچى بار تکرارى لىرىك قهرمان نىنگ ذوق و قوانچىنى ينه هم بورتىرىپ كۆرسه ته دى. بوندىن تشقىرى، تۇرتلىك نىنگ ايکكى نچى و تۇرتىنچى مصراعلرىده گى قافيه لرىده «ساجىنى» و «ساج اونی» تجنيس صنعتى نىنگ چىرايلى نمونه سى يره تىلگن. بىراق سىوگى موضوعى ده گى خلق قۇشيقلىرى نىنگ همه سى هم يوقارىده ايسله تىلگن مثالده گىدى سىويشگنلر وصالى، اوچره شو نشه سى و محبت لذتى نىنگ يارقين افاده سىدن عبارت ايمس. اولرنىنگ كۆپ چىليگىده هجران و ايرىلىق ماتىولرى بىلن باغلىق عاشق- معشوقه لرى نىنگ اضطرابگه توشگن دملرى عكس ايتگن.

خلق قۇشيقلىرىده عكس ايتگن هجران ماتىوى نىنگ سىبىلرى ايکكى خىل خره كتىرگه اىگه. ايرىم نمونه لرده بو سىبىلر سىويشگن لرنىنگ اۋز ارا مناسبتى بىلن باغلىق بۇلىپ، اولر اۋرته سىده گى معين توشونماوجىلىكدن، بى وفالىك ياكه خىانت طفىلى كىلىپ چىقه دى. بىراق كۆپ گىنه نمونه لرده ايرىلىق ماتىوى نىنگ سىبىلرى اجتماعى خره كتىر كسب ايتنه دى و عاشق- معشوقلر يه شب تورگن اجتماعى محيط نىنگ يره مس قانون- قاعده لرى بىلن اىضاحله نه دى. شو سىبىدن افغانستانلىك اۋزىيكلر خلق قۇشيقلىرى نىنگ قطار- قطار نمونه لرىده ايرىلىك دستىدن نالى ياتگن قهرمان اۋز اعتراضىنى تۇغرىدن تۇغرى ظلم و عدالت سىز اجتماعى محيط گه قره ته دى.

مثلاً :

قلدىرغاچ قناتى نى قه بىردىلر،

گوشتىنى استخوانىدن اىيردىلر.

نىچه بىر كوره ألمه گن بنده لر،

دۇستلرىمدن بىزلرنى اىيردىلر.^{۱۴۵}

بو نمونه ده ظالم و ياوز كىمسه لر تامانىدن اۋز يار- برادرلرىدن ، يقين آدملىرىدن، آرزو اىستكلرىدن ايرىلگن غمزده بىر قلب نىنگ ، يره دار كونگل نىنگ اچىق و الملى فرىادلىرى افاده

^{۱۴۵} خلق دردانه لرى ، ۴۹- بىت.

لنگن. بو قۇشيقده هم استعاره دن فايده له نىلگن و «قلدىرغاچ» سۆزى آرقه لى يار توشونچه سى افاده لنگن. قۇشيق نىنگ بىرىنچى مصراع سىده اوچه له سۆزده هم بىرىنچى بوغىنلرنىنگ اهنگداشلىگى يعنى بىرخىل و اوخشش سۆزلرنىنگ تکرارى ابرزلى حالت نىنگ شدتلى افاده سىنى يره تىشگه خدمت ايتگن. اۋتمىش نىنگ امان سىز پنجه سىده مىنگله ب يىگىت- قىزلرنىنگ بى غبار سىوگى سى خوارلنگن. قنچه دن قنچه يىگىت قىزلر محيط نىنگ اغىر تضييقى استىده اۋز سىوگى سىدن، اۋز ايركىدن اجره لىشگه مجبور بۇلگنلر. بىر تاماندىن، نارسىده قىزلرالتىن و بايلىك كوچىگه اۋز آته - انه لرىدن تارتىپ آلىنگن بۇلسه، ايکكى نچى تامان دن، كمىغل آته - انه لر اۋز فرزندلرىنى قنچه لىك يخشى كۆرمة سىبىلر اولرنى عمل دارلرگه، پولدارلرگه ساتىشگه مجبور بۇلگنلر. خلق قۇشيقلىرى نىنگ الملى سطرلرى آره سىدن آلتىن و بايلىك حسايىگه خوارلنگن، پولدار و موغامبىر عملدارلرگه ساتىلگن قىزلرنىنگ داد و فرىادلىرى اچىق- ايدىن ايشىپتيله دى:

آق گل ايدىم، قىزىل گلگه چاتدىلر،

غرىب باشىم بندى قىلىپ ساتدىلر.

بارىب ايتىنگ، انم بىلن اتمگه،

مىنى ساتىپ، نى مرادگه ييتدىلر.^{۱۴۶}

اۋتمىش نىنگ يره مس علت لرىنى اچىق آشكار فاش ايتووچى بو خىلده گى نمونه لرده خاتىن- قىزلرنىنگ ظلم- زوره وانلىك، اجتماعى عدالت سىزلىككه، آلتىن و بايلىك مه لى لرىگه قرشى عصيانكار، نفرتلى غضبى بىلن چاتىشىپ كپته دى.

اصلىده خلق قۇشيقلىرى نىنگ قطار نمونه لرىده كۆزه تيله ياتگن ناراضى لىك و حسرت ماتىولرى، يارنىنگ وفاسىز لىگى و خىانتى، وعده بازلىگى و بغرى تاشلىگىدن نالىشلر اساسىده بو درجه ده گى اجتماعى اعتراض، زماندىن و زمانه اهلىدىن شكابت تويغوسى توره دى.

افغانستان اۋزىيكلرى خلق قۇشيقلىرى نىنگ بىر قسىمى ده اخلاقى مضمونلى اجتماعى مساله لرىعكس ايتگن بۇلىپ، اولرده محتنگه حلال مناسبت، عاليجنابلىك، سخىلىك، حلاللىك، مردلىك

^{۱۴۶} خلق دردانه لرى. ت، ۵۱ - بىت

كېي يوكسك اخلاقى فضيلتلر كويله نه دى. عين پېتده، اؤز گه لر محنتى نينگ قدرىگه يېتمسلىك، بىراو نينگ حقىنى يېش، كىمىغل نينگ تاپىگن- تويگه نينى تورلى يۇللر بىلن اؤزلىشتىرىش، تكين خوارلىك، پاره خورلىك منفعت پرورلىك، نامردلىك كېي قباحتلر، قتتىق قاره له نه دى.

مثلاً:

اق آتىنگ دن بۇز آتىم يخشىراق،

تىلپه گىنگدن كله پۇشىم يخشى راق.

نېچه نامرد گه محتاج ايتگونچه،

چرخ يىگىرىب يىگن نانيم يخشىراق. ۱۴۷

خلاق قۇشلىقلرىده عكس ايتىن ايرىلىق، هجران ماتىولرى بىرىرىدن جدى شكده فرق قىلووچى ايككى موضوع بىلن، ايككى توشونچه بىلن باغلىنن. بولردن بىرىنچى سى عنعنوى محبت موضوعى بولېب، بىر- بىرىنى يخشى كۇرىب قالغن ايككى ياش كونگل نينگ بىر- بىرىگه ايرىشىش يۇلېده گى قىيناق واضطرابلرنى، سىوگى يۇلېده گى تورلى- تومن تۇسىقلىكلرنى برطرف ايتىش ده گى قىين چىلىكلرنى، خلص، محبت نينگ تورلىچە و اۆتكىنچى عذاب لرېنى افاده له يدى. كويىنچە معشوقه نينگ بيوفالىگى و محبت عذابلىرىگه بى پروالىگىدن شكاييت قىلىنه دى. اونينگ ناز و استغنالى نينگ چىك - چىگره سىز ايكى ليگى، اضطرابلر اىچىده قىينالىاتىن، يار وصالىگه ايتىله ياتىن عاشق نينگ احوالىنى تصور قىلمسلىگى بيان ايتىله دى. بو كېي حالتلر نينگ و حس - توغولر نينگ تره نى اساساً ايتىمىستىك خره كتىر گه اىگه. چونكه، يار وصالىگه ايرىشىش يۇلېده گى اضطرابلر قنچه ليك كۇپ بۇلمه سىن، بونگه متانت بىلن برداش بىرىش كېرەك، محبت نينگ برچه قىين چىلىك لرېگه، سىوگى يار نينگ ناز كرە شمه لرېگه چىده ش كېرەك، چونكه بو يۇل نينگ سۇنكىده عاشق نى شىرىن وصال دىملرى كوته دى. سىوگى نينگ اۆتكىنچى عذابلىرىگه چىده گن، محبت نينگ تورلى سىناولرېگه برداش بىرگن عاشق گىنه آخرده يار وصالىگه ايرىشه دى. شونده ي قىلىب بويۇله نىشده گى ايرىلىق توشونچه سى، هجران ماتىولرى حيات بخش حس- توغولر تره نى بىلن بىرله شىب كېته دى. باشقه تاماندن، خلاق قۇشلىقلرىده ايرىلىق توشونچه

سى، عموماً دىئادن ايرىلىش، آرزو - اىستىكلردن بيوقت جدا بۇلىش، حياتدن بيوقت كۇز يومىش، يعنى اۇلېم توشونچه سى بىلن باغلىنن. بوتور ده گى نمونه لردە بيوقت وامانسىز اۇلېم قتتىق قاره له نه دى. آغىرو قىغولى ايرىلىقدن شكاييت قىلىنىب، آتە- آتە، دۇست برادر دىدارى، حيات و انسان قدرى اولوغله نه دى:

قلىدېرغاچ كىلدى قلعه نى آلكه نى،

عزرايىل كىلدى جانىمنى آلكه نى.

عزرايىل، آتنگ اۇلسىن، آنگ اۇلسىن،

قۇيمه دىنگ آتە - آتم نى كۇر گه نى. ۱۴۸

عصرلر دوامىده جوده آغىر فاجعه لرنى باشدن كىچىرگن محنتكش خلاق هېچ قچان روحى توشكونلىككە اوچره مه گن. هېچ قچان كىله جككه و ايزگوليككە، حقيقت نينگ و عدالت نينگ غلبه سىگه بۇلگن ايشانچنى يوقاتمە گن. شونينگ اوچون هم خلاق قۇشلىقلرى نينگ منگو سطرلرى شادلىك و قوانچنى اولوغلىش، كىله جككه و حقيقتكە ايشانچ، ايركىنلىك و تىنچلىكنى قدرلش، حياتنى و انساننى اعزاز لىش كېي چقور انسانى همده حياتبخش توغولر بىلن سوغارىلگن. خلاق هميشه اۇزى نينگ منگو و اميدبخش قۇشلىقىگه، اۇز كونگل نواسىگه چقور ايشانچ و اعتقاد بىلن قره گن:

چىندى - چىندى، دىمبوره م،

چىندىرله مه دىمبوره م .

يوره كلرنى غم باستى،

غمى كۇتر، دىمبوره م. ۱۴۹

افغانستانلىك اۇزىكلر قۇشلىقلرى نينگ پايتىك خصوصىتلرېنى تۇله تصور قىلىش اوچون اولر نينگ تىل خصوصىتلرى حقىده مخصوص تۇخته لىشكە، به تفصيل ملاحظه يور تىشكە تۇغرى كىله دى.

يوقارىدە بيان ايتىلگن، اۇرگە نىلگن مساله لرنىنگ بىرقسمى قۇشيقلىرىنىڭ تىل خصوصىتىلىرى بىلن عضوى باغلىقدىر. بدىعى تصوير واسطه لرى عىن پىندە قۇشيقلىرىنىڭ بدىعى افاده امكانىتىلىنى عكس ايتتيره دى. اما خلق قۇشيقلىرى نىنگ تىل خصوصىتىلىرى فقط بوبىلن چىگره لىمە ىدى. خلق قۇشيقلىرى نىنگ تىل خصوصىتىلىرى اۇزىدە اۇزىك تىلى نىنگ رنگ به رنگ و باى امكانىتىلىنى، اونىنگ سۇز بايلىگى نى، بىر سۇزنىنگ تورلى معنا انگله تىشىنى، اۇزىك تىلى نىنگ فونىتىك خصوصىتىلىنى و تورلى - تومن گرامرى شىكل لرىنى نمايش قىلە دى.

خلق قۇشيقلىرى نىنگ تىلى اۇز روانلىگى، ساده لىگى، شىره دارلىگى، ابرز لىلىگى، سىرقتله م لىگى، تا ئىردار لىگى، همدە خلق عباره و افاده لرىگە، قاچىرىق و سۇز اۇيىن لرىگە بايلىگى بىلن اعتبارنى تارته دى. اولردە خلق تىلى نىنگ توگنمس خزىنه سىنى نمايش قىلووچى تورلى - تومن واسطه لرنى، اسلوبى اويناقى لىك و اىخچملىكنى، خىلمه - خىل اۇخشە تىش و صفتلشلىرىنى هر قدمده كوزه تىش ممكن. بو جھتدن، اىنىقسە، خلق قۇشيقلىرى نىنگ قافىه لرى دقتگە سزاوار. اولگى صحىفه لردە قافىه نىنگ بدىعى وظىفه سىنى، تورلىچە كۆرىنىشلىرىنى، خلق قۇشيقلىرى نىنگ قافىه له نىش اصولى وقافىه تۇزىلىشى نى غلىحده كۆزدن كىچىرگن اىدىك. حاضر ايسە، افغانستانلىك اۇزىكلىر خلق قۇشيقلىرى نىنگ قاتارتىل خصوصىتىلىرى حقىدە تۇله تصور يره تىش مقصدىدە، اولرنىنگ بىرنىچە جھتدن رنگ به رنگ لىگىنى، اولردە قۇللىگن تورلى سۇز تور كوملرلىنى، ساده، يه سه مه و قۇشمە سۇزلىر نسبتى نى، اوزه ك و قوشىمچە لر متناسبلىگىنى، كۆپ معنالى سۇزلىرىنىڭ تورلىچە معنالىرىنى يىخسراق كۆزە تىش اوچون خلق قۇشيقلىرىدە اىنگ كۆپ قۇللىگن اۇزىگە خاص، اىنگ جانلى قافىه لرنى كۆزدن كىچىرىش مقصدگە موافقىدەر. قۇشيقلىردە گى قافىه لرنىنگ تۇله اهنكداشلىگى، معنادارلىگى نى قويدگى مثال لردن هم بىلىش ممكن:

بخشى يىخشى نقشى قىزى نازى سر اندازى

دورىشته بورىشته توشده يوزلىرى سۇزلىرى كۆزلىرى

قافى يه تاقىه آقىه اۇره من تيره من كۆره من

چىمىنگدن غمىنگدن دمىنگدن كولمه ى بىلمه ى اۆلمه ى

تۇلباشى بۇيى باشى قىرىنداشى تيره ك بى يوره ك

كىره ك اىنىب سىنىب مىنىب بويره سى درياسى پيره سى

چاپر تاپر نپر(نفر) پلاس گىلاس خلاص

چىللە گولدىرلە بىللە سۇيىلدى اۇيىلدى قۇيىلدى

اۇرتە دن قرتە دن بىتە دن پر سربە سر جر

دۇلدىن يۇلدىن بىلدىن گىلە سىگە زىنه سىگە سىنە سىگە

جلال ملال حلال شمال دم آل كمال

چيان زيان انديان پتىگە قتىگە آتىگە

سانلرى جانە جانلرى پلوانلر نىتە ى تاى كىتە ى

تال خال لال ايسى سوسى سىيسى

غۇره تۇره سه ره تاقچه زاقچه آقچه.

كىلتىرىگن مثاللردن كۆرىنىپ تورىدىكە، افغانستانلىك اۇزىكلىر خلق قۇشيقلىرى اۇزىك تىلى نىنگ برچه نازك قىرره لرىنى و گۆزه للىكلىرىنى اۇزىدە مجسم لشتيره دى. افغانستان لىك اۇزىكلىر خلق قۇشيقلىرى نىنگ سۇز بايلىگىنى اساساً صاف اۇزىكچە سۇزلىر تشكىل ايتە دى. اولردە عرب، فارس سۇزلىرى نسبتاً كمراق اوچره ىدى. بونى قافىه ده قۇللىگن سۇزلىر نىنگ مثالىدە هم كوزه تىش ممكن. اولرنىنگ كۆپچىلىگى كىلىپ چىقىشى جھتدن اۇزىك تىلىگە منسوب بۇلىپ، كۇپراق فعللر و آتلردن عبارت. افغانستانلىك اۇزىكلىر خلق قۇشيقلىرى نىنگ لىكسىكە سى اۇزىكستان لىك اۇزىكلىر خلق قۇشيقلىرى نىنگ لىكسىكە سىگە اساساً ماس كىلە دى. فقط افغانستانلىك اۇزىكلىر خلق قۇشيقلىرى لىكسىكە سى نىنگ معلوم قسمى اۇزىكستان اۇزىكلىرى خلق قۇشيقلىرىدە اوچره مه ىدى. بونىنگ اۇزىگە خاص سىبلىرى بار. بو سۇز لرنىنگ بىرقسمى افغانستانده گى اۇزىك شىوه «لەجه» لرىگە منسوب بۇلسە، باشقە بىرقسمى افغانستانلىك اۇزىكلىر نىنگ تىلىگە مملكتده يشاووچى باشقە خلقلىر نىنگ تىللىرىدن (پشتو، درى و باشقە لر) اۇزلىشتىرىلگىنىدەر.

نۇقل - شېرىنلىك نېنگ بېرتورى

كىلتىرىلگن مثاللار افغانىستانلىك اۇزبېكلر خلاق قۇشۇقلىرى نېنگ تېل خىصوصىتلىرى نىقتە نى نظرىدىن جىملە دن، لىكسىك جىهتدىن اۇزىگە خاص اىكن لىگىنى تصدىقلە ب تورىدى. بو اۇزىگە خاصلىك بېرتماندىن، قۇشۇقلىرى نېنگ تورلى حس- توىغو لرنى و خلاق حىاتى نېنگ تورلى ساحە لرىنى عكس اىتتىرىشى بىلن باغلىق بۇلسە، باشقە تماندىن، تورلى نمونە لر تورلى شىيوە (لەجە) لرگە منسوب ادملر تمانىدىن ىرە تىلگە نىنى و اجرا اىتىلگە نىنى اىضاحلە ىدى.

افغانىستان اۇزبېكلرى خلاق قۇشۇقلىرى نېنگ تېل خىصوصىتلىرى يوزە سىدىن تۇلە تصورگە اىگە بۇلىش اوچون فقط گىنە مذكور قۇشۇقلىرى نېنگ لىكسىكە سىگە تعلقلى، ىعنى اۇزبېكىستان اۇزبېكلرى خلاق قۇشۇقلىرىدە اوچرە مىدىگن سۇز و بېرىكمە لرنى كۇزدن كىچىرىش فاىدە دن خالى اىمس:

شر - ياوزلىك، يامانلى

امن وامان - تىنچلىك، ازادلىك

زولانە - كىشن

موتىر - ماشىنە

راستە - كىنگ

برنج - گوروچ

موزى - خسىس، زىقنە

تكە - بورده

اسكنە سىنى قاقماق - پوستە گىنى قاقماق

اىناغە - اىنى - آغە

اىراق - اىراق (تىقنىچاق)

چىىن - چىگل

درالماق - يانماق

قه وىرچاق - قوغىرچاق

نتتى - لطىفە

دىلان - دىلان - جان و دلم، جانگىنم

بىلرلىك - بىلك اوزوك

به بك - گودك، چقه لاق

خلاصه

مذکور تدقیقاندۀ افغانستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلری نینگ غایوی، بدیعی خصوصیتلریگه، مندرجه سیبگه تیگیشلی قطار مساله لرنی اؤرگه نیش مقصدینی کؤزده توتگن ایدیک. افغانستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلری جوده قدیم تاریخی دورلرنینگ محصولی بولیب، اولرنینگ شکلله نیشی و ترقیاتی خلق نینگ پاییتیک تفکر طرزنی نینگ پیدا بولیشی ومعین ترقیات باسقیچلری بیلن عضوی باغلنگن. قوشیقلر، اینگ اول، خلق حیاتی نینگ تورلی ساحه لری بیلن، خلق نینگ تورلیچه عرف - عادتلری بیلن، خلق محنت فعالیتی نینگ تورلی باسقیچلری بیلن همده تورلی دورلرده محتککش عامه نینگ تورلیچه و مرکب تاریخی واقعه لرگه، اجتماعی - سیاسی حادثه لرگه مناسبتی بیلن باغلیق حالده پیدا بولگن. شو باعدن هم افغانستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلری نینگ ژانر خصوصیتلرینی بیلیله شده اولرنینگ اجرا اؤرنی و اجرا اصولی بیلن بیرگه، قیسی تاریخی شرایط ده یره تیلگن لیگی، اجتماعی - تاریخی واقعلیک نینگ قیسی مهم قیرره لری عکس ایتتیریلگن لیگی همده خلق محنت فعالیتی نینگ قیسی ساحه لری و باسقیچلری بیلن علاقه دارلیگی اهمیت کسب ایتد دی.

افغانستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلری نینگ ژانر خصوصیتلرینی انیقلاش، اولرده بای و چقور اجتماعی ایستیتیک مضمون نینگ رنگ به رنگ و اؤزینگه خاص پاییتیک شکللری نینگ، یوکسک بدیعی مهارتی نینگ موجودلیگینی اؤرگه نیش، تورلی پاییتیک شکللر اؤرته سیده گی مشترک جهتلرنی به تفصیل کوزه تیش ایکی مهم خلاصه گه الیب کیله دی. بیرینچیدن، موسم قوشیقلری نینگ خلق آغزه کی ایجادی ده گی ژانر صفتیده رواجله نیشی ایچکی اؤزگیشلرگه دوچ کیلیشی تورلی تاریخی دورلرنینگ اجتماعی تاریخی واقعلیک نینگ طلبیگه بنا عملگه آشه دی، پاییتیک تفکرده گی سیلجیش و اؤزگیشلرنی عکس ایتتیره دی. ایکیینچیدن، خلق قوشیقلری نینگ اوخشش و فرقلی تمانلری، مشترک خصوصیتلری اولرنینگ اجرا اؤرنی و اجرا اصولی بیلن مستحکم باغلنگن حالده نمایان بوله دی.

افغانستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلری تاریخی واقعه لرنینگ تقاضاسی بیلن اؤز غایوی بدیعی مندرجه سینى، بومندرجه نینگ طلبریگه موافق اؤز پاییتیک کوله مینی، بدیعی افاده امکانتلرینی هم کینگه یتیرگن و چقور لشتیرگن. عصرلر دوامیده خلق نینگ باشیدن اؤتگن آغیر فاجعه لرنینگ عکس صداسی صفتیده خلق قوشیقلریده کیسکین اجتماعی ماتپولر تاباره کینگ وچقور ایلدیز

آته باشله گن. اولرده لیریک قهرمان نینگ مرکب و بی ضابطه روحی دنیاسی، اعتراضلی حس - توپغولری، تراژیدیک کیچینمه لرنی عکس ایتتیروچی عشق - محبت ماتپولری بیلن بیرگه، مظلوم و محتککش عامه نینگ ایرک و سعادت یوللریده گی آرزو ایتتیلیشلی، ظلم و زوره وانلیکه قرشی، آلتین و بایلیک سلطنتیگه قرشی، عدالتسزلیک و ظلمتگه قرشی لعنت و نفر تینی، عصیانینی عکس ایتتیروچی کیسکین اجتماعی غایه لرمهم اؤرین ایگلله یدی.

افغانستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلری نینگ بدیع امکانتلری چقور و بای پاییتیک مضمون بیلن یانم یان حالده کینگه یگن، بند توزیلیشی و کمپوزیتسیه سی مکمله شگن، بدیع تصویر واسطه لردن فایده له نیش، تکاملله شگن، عموماً پاییتیک مهارت نینگ درجه سی تاباره اؤسیب بارگن. افغانستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلری بیلن اوزبیکستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلری اؤرته سیده گی اؤخششلیک نینگ اساسی سببی، اولرنینگ بیر تیلده یره تیلگنلیگی و بیرخلقکه منسوب ایکنلیگی بیلن باغلیق. مذکور قوشیقلرنینگ فرقلی تمانلری اولرنینگ تورلی جایلرده یه شاووچی عامه تمانیدن یره تیلگنیدن و تورلیچه اجرا اصولیگه ایگه ایکن لیگیدن کیلیب چیقده دی.

عصرلر دوامیده افغانستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلری افغانستانده یه شاووچی باشقه خلقلرنینگ آغزه کی پاییتیک ایجادی بیلن اؤز ارا علاقه ده بولدی. بو همکارلیک برحیات و ایلغار ادبی عنعنه لردن ایجادی فایده له نیش یوکسک پاییتیک تجربه لرآرقه لی ینه ده ثمره لی نتیجه لرگه الیب کیله دی.

افغانستانلیک اوزبیکلر خلق قوشیقلری نینگ اوزبیکستانلیک اوزبیکلرنینگ خلق قوشیقلری بیلن قیاسی روشده اوزبیکستانلیک فولکلورشناسلیک نینگ بای تجربه سی اساسیده اؤرگه نیش ایکی خلق دؤستلیگی نینگ و ادبی - مدنی علاقه لرینینگ نمونه سی حسابله نه دی.

توگنمس خلق میوه سی نینگ نمونه سی بولمیش خلق قوشیقلری عصرلر دوامیده محتککش عامه نینگ ایزگولیک و تینچلیک یولیده گی، منگو حیات و پارلاق استقبال یولیده گی آرزو ایتتیلیشلرینی، ایشانچ و امیدلرینی، تورلی دورلرنینگ تورلی اجتماعی واقعه و مساله لریگه خاص مناسبتتی افاده لش بیلن بیرگه، تورلی زمانلرنینگ یاوز کوچلری آلدیده گی خلق روحی نینگ مثل سیز قدرتی نی خلق اراده سی نینگ بی تکرار کوچینی هم عکس ایتتیرگن.

- ۲۰- حەلىم يارقىن. خاتىن- قىزىلر مەسالە سى خەلق مەقەللىرى كۆزگۈسىدە، «يولدوز»، ۱۷- سان، ۱۶- ئاپرېل، ۱۹۸۶- يىل.
- ۲۱- قابىل نىيازوف ج. «ئۈزبېك فولكلورى نىنگ رواجە نىشى يۇللىرى» تاشكەند، فن، ۱۹۶۷- يىل.
- ۲۲- روزىم بايوف س. «خوارزم واهە سى ئۈزبېك خەلق قۇشۇقلرى» نىنگ غايوى - بدىعى خصوصىتلىرى، تاشكەند، ۱۹۷۱- يىل.
- ۲۳- آچلوف ك. «ئۈزبېك خەلق قۇشۇقلرى». تاشكەند، ۱۹۹۷- يىل.
- ۲۴- جەهانگىروف غ. «ئۈزبېك بالە لر فولكلورى»، ت، «اوقوتوچى»، ۱۹۱۸- يىل.
- ۲۵- سابروف آ. قۇشۇقلر «ئۈزبېك خەلق آغزە كى پايىتېك ايجادى»، ت، اوقوتوچى، ۱۹۸۰- يىل.
- ۲۶- حاتموف ن. «ادىيات شناسلىك تىرمىنلىرى روسچە ئۈزبېكچە اىضاحلى لغتى». اوقوتوچى، ۱۹۸۳ - يىل.
- ۲۷- علويه م. «ئۈزبېك خەلق قۇشۇقلرى» ۱۹۷۳ - يىل.
- ۲۸- ملە يوف ن. غلىشرونوى و خەلق آغزە كى ايجادىياتى.
- ۲۹- آق آلمە قىزىل آلمە. تاشكەند، غ. غلام نىرياتى، ۱۹۷۲ - يىل.
- ۳۰- قىوموف ا. قەدرىت آبدە لرى. تاشكەند، غ. غلام نىرياتى، ۱۹۷۲- يىل.
- ۳۱- كىلىنای قۇشۇقلرى. غ. غلام نىرياتى، تاشكەند، ۱۹۸۱- يىل.
- ۳۲- سىرماساقوف ب. خەلق داستانلىرى تصنىفى و آرە لى شەكللر. ئۈزبېك تىلى وادىياتى، ۱۹۸۱- يىل.
- ۳۳- جەمە نىيازوف و. ئۈزبېكىسكى نرودنى ستىرچىسكىسى يىسنى، اك د، تاشكەند، ۱۹۸۳- يىل.
- ۳۴- صفروف آ. بالە لرنى اىركە لاوچى ئۈزبېك خەلق قۇشۇقلرى، تاشكەند، فن، ۱۹۸۳- يىل.
- ۳۵- خوارزم خەلق قۇشۇقلرى. تاشكەند، ۱۹۶۵- يىل.
- ۳۶- گلبارە. (فرغانە خەلق قۇشۇقلرى)، تاشكەند، ۱۹۶۷- يىل.

فايدە لە نىلگن ادبىياتلر رۇيخى

- ۱- غلىشرونوى «خەمسە» ئۈزبېكىستان «فن» تاشكەند، ۱۹۶- يىل.
- ۲- پروف. وى. فولكلور اى دىيىست وىتېلنوست، مسكو، ۱۹۷۶- يىل.
- ۳- سىدوف م. آذربايجان مېفېك تفكرى نىنگ اىلدىزى، باكو، ۱۹۸۳- يىل.
- ۴- بابىر. مەختەر، تاشكەند، ۱۹۷۱- يىل.
- ۵- سىرپىل لىك خەشوقەت بايدىن يازىب آلىنگن قۇشۇق، ۱۳۴۹ - يىل.
- ۶- ف. اىماق. خەلق دىردانە لرى، غفور غلام نىرياتى، تاشكەند، ۱۹۸۶- يىل.
- ۷- ف. اىماق. خەلق دىردانە لرى، دولت مەتبەە سى، كابل، ۱۳۵۹- يىل.
- ۸- ف. اىماق. خەلق دىردانە لرى، مزار شىرف، ۱۳۸۲- يىل.
- ۹- وى. گوسىلوف، اىستېتېكە فولكلور، ل، ۱۹۸۷- يىل.
- ۱۰- كلكتىف. وپروس پايىتېك لىترە تورى اى فولكلورە، ورونېز، ۱۹۷۶- يىل.
- ۱۱- كلكتىف. فولكلور پايىتېچىسكى سىستېمە، م، ۱۹۷۷- يىل.
- ۱۲- كلكتىف. سىسېفېكە فولكلور نىخ ژانروف، م، ۱۹۷۳- يىل.
- ۱۳- علويه م. ئۈزبېك مەراسم قۇشۇقلرى، تاشكەند، ۱۹۷۴- يىل.
- ۱۴- سىدوف م. س. ئۈزبېك خەلق داستانچىلىگىدە بدىعى مەھارت، تاشكەند، ۱۹۶۹- يىل.
- ۱۵- مەرحوم عبدالجلىل كارواندىن يازىب آلىنگن قۇشۇق.
- ۱۶- خەدايقل اندخوىي (خەلق خەواندە سى) دن يازىب آلىنگن قۇشۇق.
- ۱۷- صالح مەھمەد حەساس دن يازىب آلىنگن قۇشۇق، ۱۳۵۰- يىل.
- ۱۸- كالىپاكوھ ن. پ. پى اى «لىبودى»، ل، ۱۹۷۷- يىل.
- ۱۹- تىنەمس. سوزوان قۇشۇقلرىدە ئۈزبېك اولوسى نىنگ تويغولرى «يولدوز» ۳۷- سان، ۱۹۸۴- يىل.

باشلىغىچ مەكتەپكە جايلاشتىرىپ، بىر نېچە آيدىن كىيىن، ملاريا كىسلىكى تىپىلى ۴۷ ياشىدا بو جەھان نى تىرك ايتدى. اوستىگە اوستىگە، ايككى فرزندىدىن اجره لگن مفتوحه، تورموش اورتاغى نى هم قۇلدىن بىردى.

او، اۇغىللىرىگە هم انه، همده اته بورچىنى اۇته ب، اولرنى تربيه له دى و وايه گه يىتكزدى. فيض الله باشلىغىچ مەكتەپ نى اعلى بهالر بىلن بىتيرگىچ، او نى، دولت تامانىدىن اوقىش نى دوام ايتتيرىش مقصدىده، كابلگە كىتپىشىگە قرار چىقدى. اما اونىنگ عمكى لرى :

«جىبه نىم فيض الله جان! سىنىنگ اتنگ يۇق. سىن آننگى باقىش اوجون كابلگە كىتپىشدىن واز كىچىشىنگە تۇغرى كىله دى» - دىيه اونىنگ كابل كىتپىشىگە قىشلىق كۇرسه تىشىدى. لىكن مفتوحه خانىم ايككى اياقنى بىر ايتىككە سالىب: «مىن حىياتىمده قىنلىسمده، اۇغلىم فيض الله نى اۇقىشگە جۇنه ته من» - دىب، تورىب آلدى. بو اورىنىشلر نتيجه سىز قالمه ى، فيض الله اۇز اۇقىشىنى دوام ايتتيرىش مقصدىده، كابلده گى ابن سىنا ناملى اۇرته مەكتەپكە جايلىشىدى. او اۇرته مەكتەپ، دارالمعلمين و كابل دارالفنونى نىنگ ژورناليزم فاكولته سى نى تامامله ب، افغانستان رادىوسى قاشىده گى يىنگى تشكىل تاپگن اۇزىيىكى، توركىمى، بلوچى، پشه يى و نورستانى پروگراملر مديرى لوازىمده ايش باشله دى. بىرنىچە يىللردن سۇنگ، اۇزبىكىستان جمهورىتى پايتختى تاشكندده گى اولغىيىك نامىده گى تىل وادىيات فاكولته سىدىن داکترلىك علمى عنوان نى قۇلگە كىرىتدى.

مفتوحه نىنگ كىچىك اۇغلى محمد الله ايسه، درادگارچىلىك (نجارلىك) كسى نى اىگلله دى. هر دايم انه سىدىن خىبردارلىك قىله ياتگن اوسته محمد الله نى، دولت ملازملرى عىسكەرلىك بورچىنى اۇتس مقصدىده، كابلگە جوتتدى. او ايككى يىل عىسكەرلىك دورى نى چارصد بىستر (كابل ده گى تۇرت يوز اۇرنلى كىسلخانه) سى قورىلىشى پىتپده درادگارچىلىك ساحه سىده، اوتكزدى.

اوسته محمد الله نىنگ انه سى، اندخوى شىهرىده اوسته اۇغلى نى اونشتىرىش مقصدىده، اىدىال قىزنى قىدىرىپ يورگن انلرىده، اونىنگ حىياتىده، اچىنرلى و خنك واقعه يوزىردى. بو حادثه شوندىن عبارت :

محمدالله، قىش موسىمى نىنگ اىزغىرىن ساووق لرىدىن امانده قالىش مقصدىده، كومىر

كابل نىنگ شىهداى صالحىن ده گى مفتوحه اىماق مقبره سى

(مفتوحه اىماق نىنگ ترجمه ى حالى)

نورعلى قىزى مفتوحه، سابىق شورالر اولكه سىگه تىگىشلى تاتارىستان جمهورىتى نىنگ پايتختى «قازان» شىهر، كرىاوول يا كه بىگىاوول قىشلاغىده، ۱۲۸۳- انچى يىلى دنيا گه كىلدى.

مفتوحه اوتكوبر انقلابىدىن سۇنگ، عايله - اعضالرى بىلن افغانستانگە كىلدى واندخوى نىنگ قورغان شىهر، باغبوستان محله سىده استقامت قىله ياتگن شاهىمردانقل اىماق بىلن تورموش قوردى. بو عايله نىنگ اىلك فرزندلرى محمد هاشم و محمد انورلر، كىچىك خىسته لىگىگە چه لىنىب، ۴-۵ ياشلرىده، دنىدان كۇز يومىشىدى. ايككى اۇغىل نىنگ بى وقت اولىمى، مفتوحه نى اغير قىغوكه سالىدى. بىرنىچە يىل دن سونگ، مفتوحه و شاهىمردانقل خاندانىده، فيض الله و محمد الله اسملى فرزندلر وجودگە كىلدى. شاهىمردانقل، فيض الله اۇغلىنى يىتى ياشىده، قورغان نامىده گى

معلوم بۇلىشىچە او فولكلور اسلوبىدە ، طبعى شىرلر ايجاد ايتكن. اونىنگ شىرلرى تاتارچە شىوہ «لہجہ» سىدە، وطن ھجرى، يالغىزلىك و فرزند مہرى موضوعىدە بيتلىگن. بعضى بىر شىرلرى اۆزبىكىستان دە باسلىپ چىقە دىگن « ايدىن » جرىدە سىدە ، ھمدە تركىہ نىنگ استانبول شىرىدە چاپ بۇلە دىگن « بىدلىستان و گلدستہ » مجموعە سىدە ، باسلىپ چىققن.

قويىدە اونىنگ شىرلىرىدىن نمونە لىر كىلتىرە مىز:

آق ايدىل «۱» بويىندا، يوردىم سابان «۲» تويىندا.
بۇلماسم بۇلمام تۇيىندا ، كۇپ يوقلادىم قوينىندا.

آق ايدىل بويىندا، پىادە يورە سىم كىلە.
سىوہ سىنگىمى سىومىسىنگىمى ، شونى بىلە سىم كىلە.

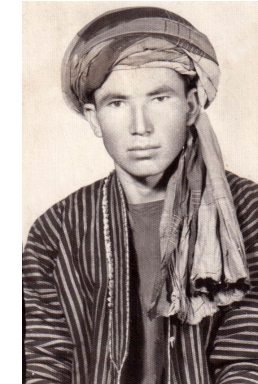
آق ايدىل قىتخ آقا، قىلە شرىف گە تامان.
دىنا مالى دونغىز قانى، باشنى سالمىگ جفاغا.

مىنىنگ اوغلىم «۳» كابل كىتگچ، بنىم كىتدى ھوشلىرىم.
بو غزل نى چىقار غانغا، عىب قىلمانگ دۇستلىرىم.
تپىدىم ايشىك آچىلدى، گل باغچە سى ساچىلدى.
اوغلىم اوچون كويە – كويە، استخوانىم چاقىلدى.

ياقىب ايشخانە سىدە ياتىب قالگن پىتى دە، كارىن مونوكسايد گازى دن زھرلە نىب، (۱۳۵۴/۹/۲۲) تاريخدە توستدن جان بىرە دى. محمدالله نىنگ جسدى نى، اونىنگ اكە سى فىض الله اىماق، اندخوى نىنگ آنە سى ىشە ياتگن باغبوستان محلە سىگە انتقال بىرە دى.

اوغلى نىنگ تويىنى تردىدە يورگن آنە ى زار، اوغلى نىنگ ساووق جسدى نى كۇرىب، بىر نىچە مراتبە ھوشدن كىتە دى ، ىنە ھوشگە كىرە دى . «آدم اولادى، باشىگە مصىبت توشگندە، تقدىرگە تن بىرمىسدىن باشقە يۇل يۇق»، - دىگە نىدىك ، مفتوحە گە ھم باشقە يۇل قالمە دى. او ۲۴ ياشىر اوغلىنى بى وقت اوغلىنى ايشىتىب ، فى البديھە شوندى ى دىدى :

آقدى ھم كىدىر دىنگىز، كوكدى ھم كىدىر دىنگىز.
اۆلدن كويغان ايدىم اوستىگە، كويدىر دىنگىز.

مرحوم اوستا محمد الله

مفتوحە ، كۇپ وقت اۆتمە ى ، قان باسىمى و جگر خستە لىگى باعث، ۱۳۵۸- نچى يىل، حمل آى نىنگ ۱۶- انچى سى ، پنجشنبە آقشامى ۷۵ ياشدە كابل شىرىدە جھاندىن كۆز يومە دى. اونىنگ جسدى ، كابل نىنگ شىرداى صالحىن دە گى اندخويلىكلر قىرستانىگە دفن ايتىلە دى .

(انالله و انا اليه راجعون)

مفتوحە اىماق سوادسىز بۇلىب، فى البديھە شىر ايتىر ايدى.

رومالىم اوچىب كىتدى، دريانىڭ گىردابىنە،
محمد الله تىشلە ب كىتدى، اندخوى نىڭ ميدانىنە.
سماوار لىر قۇيدىمىن، قىنە دىدە تۆلمە دى،
كابل جانغە بارىدۇم، كابل يىقىن بۆلمە دى.

سماوار لىر قۇيدىمىن، قىنە ب غىنە تۆلىسىن دىب،
پادىشاھ غە عرىضە بېرە م ايندى، كابل يىقىن بۆلىسىن دىب.

فىض الله جان بىلە سىنىمى «قازان» دىگن قلەھ مىنى،
پادىشاھ يانىغە مېن بېر بارە ى، نى جۇنتىمى بالىم نى؟

آقدى ھىم كىدىر دىنگىز، كوكدى ھىم كىدىر دىنگىز.
أولدىن كويغان ايدىم اوستىگە، كويدىر دىنگىز.

اى ايللىرىم - ايللىرىم، ايللىرىمدە، تىنگلىرىم .
تىنگلىرىم اوچون كويمىمىن، قالدى اكە - اوگە لىرىم.

اكە - اوگە، سىز قىيىدە، الە چىقتىنگىزىمى آيغە.
چاپىب چىغىب، آيغە قىرىم، آيدە دە يوق، سىز قىيىدە؟

قالدىرغاچ بۆلمام مىكىن، درخت غە قۇنمام مىكىن.
اۋغلىم اوچون كويە - كويە ديوانە بۆلمام مىكىن.

خط بىتتى لىر اۋز لىرى، دفتر لردە كۆز لىرى.
نە يىلە سىم يادىمدىن چىقماس، «آنە» دىگن سۆز لىرى.

اە ايللىرىم ايللىرىم، ايلدە قالدى تىنگلىرىم.
تىنگلىرىم اوچون كويمە يىمىن، قالدى توغان ايللىرىم.

تېرە زىمى پردە لارىن، كىر قىلماڭگىز، يووينگىز،
بارچاغىمدە مېن كۆپ ايدىم، ايندى كىتدىم تۇيىنگىز.

محمدالله گە يىدىرگن ايدىم سىرىغ ياغىنىڭ دۇردە سىن،
قۇتى غە سالىب كىلتىردىلەر، محمد الله م نىڭ مۇردە سىن.

كوندە - كوندە اۋلغونچە، بىر اۋلغانىم يىخشىراق،
ساووق استخوانىن كۆردىم، كۆر بۇلغانىم يىخشىراق.
فىض الله جان بىلە سىنىمى، «قازان» دىگن قلەھ م،
يىككە كوتە لردە جان بىردى اوستە محمد الله بلە م.

داكتر فيض الله ايماق

نينگ قيسقچە بيوگرافيسى

شاهي مردانقل اۇغلى فيض الله ايماق ۱۳۲۴- نچى ھجرى شمسى يىلدە فارياب ولايتىگە قرە شلى اندخوى شېھرى نينگ قورغان تومە نى ، باغبوستان قصبە سىدە تولد تاپدى .

او اندخوى شېھرىدە گى قورغان ناملى باشلغىچ مکتىنى توگە تىب، کابل دە گى ابن سينا اۇرتە مکتىدە و دارالمعلمين دە تحصيل آلدى. بىر يىل نادريه لىسە سىدە اوقيتوچىلىق قىلىپ، کابل يونيورستى سى نينگ تىل و ادبيات فاکولتە سىگە اۇقىشگە كىردى. ۱۳۵۰ يىلى مذکور فاکولتە نينگ ژورناليزم بۇلىمى نى توگە تىب، افغانستان رادىوسى قاشىدە گى اۇزىبىك، ترکمن، بلوچ، پشه يى و نورستانى پروگراملىرى آمرى صفتىدە وظيفه بجردى. ۱۳۵۴ يىلى بو پروگراملر ياپىلىشى سببلى افغانستان رادىوسى «روزنه» اداره سى، تربوى ايشىتتىرىشلىرى بۇيىچە مدىرى لوازمىدە ايشله ى باشله دى.

بىر نيچە يىلدىن سۇنگ «مليتھاي برادر» پروگرامى تىکلنگندىن كىين، ينه اۇز ساحە سىدە ايشنى دوام ايتتىردى. قطار پروگراملرنى همكارلرى ياردمىدە تيارلب، نطاقلىق قىلدى. رادىو ايش فعاليتىنى كوزە تگن رهبرلىك، اونی باش مدير ايتىب تعيينله دى.

داكتر ايماق محلى پروگراملر كارمىندلرى بىلن بىرگە ليكدە ، مىنگگە يقين قۇشيقلرنى، جمله

روسچە:

آخ ما روسه – ماروسه ، پوزله تويدن تىببا.

پوزله تويدن تىببا، نيزا بوديش تى مینبا.

آخ ما منقا، زغرانیش نيا.

آخما منقا ، دَمى خو چیتسا.

۱- قازان شېھرىدە گى دريا نينگ نامى.

۲- موسومى تۇيلردن بىرى.

۳- اۇغلى کابلگە اۇقىشگە كىتگندە ، بيتىلگن شعر

نشر ایتیلگن. اونینگ مقاله لری «ادب مجله سی»، «انیس»، «ژوندون»، «عرفان»، «آواز»، «ملیتهای برادر» و ولایتلر جریده و مجله لریده چاپ بؤلگن.

ایماق نینگ اؤزبیک و دری تیللریده گی مقاله لری و شعر لری چیت ایلده باسیلیب چیقہ دیگن مجله لرده هم باسیلیب چیقماقده. جمله دن، ترکیه نینگ استانبول و انقره شهرلریده گی «بیدلستان» و «راه نیستان» مجله لریده، امریکا قوشمه ایالتلریده چاپ بؤلہ دیگن «پیمان»، «کاروان»، «امید»، «کیوان» مجله لریده، کانادانینگ تورنتو شهریده باسیلیب چیقہ دیگن «اندیشه ی نو»، «آشیان»، «نایاب» مجله لریده اونینگ قطار مقاله لری چاپ ایتیلگن.

دوکتور ایماق نینگ ، باسیلیب چیقن

و باسیلمه گن اثرلری رؤیخطی:

۱ - خلق دردانه لری:

افغانستان اؤزبیکلری خلق آغزه کی ایجاددی نمونه لری دریچه ترجمه سی بیلن ، ۱۳۵۹ - نچی ییل، اطلاعات و فرهنگ وزیر لیگی تامانیدن کابل نینگ دولت مطبعه سی ده چاپ ایتیلدی. کتاب ۳۸۰ بیتدن عبارت . بو کتاب چاپ بؤلمسدن آلدین، یعنی ۱۳۵۵- انچی ییلی اطلاعات و فرهنگ وزیر لیگی تامانیدن اویوشتریلگن (مطبوعات جایزه سی) انجمنیده ، «خوشحال خان ختک» نامیده گی عالی مکافات و نقد پولگه سزاوار بؤلگن.

۲ - خلق دردانه لری :

افغانستان اؤزبیکلری خلق آغزه کی ایجاددی نمونه لریگه قوشیمچه لر کریتیلگن حالده، ۱۹۸۶ میلادی ییلده تاشکنده گی غفور غلام نشریاتیده «۱۰» مینگ نسخه ده، کریل خطیده، چاپ ایتیلدی. کتاب ۲۲۶ بیتدن عبارت.

۳ - خلق دردانه لری :

اؤشه موضوع، بو کتاب ۱۳۸۲- نچی ییل ، جهانی همکارلیکلر اداره سی تامانیدن مزارشریف شهریده باسیلیب چیقدی . مهتمم: استاد نورالله آلتای.

دن فولکلور ژانریده گی قوشیق لرنی رادیو ده ثبت قیلدی . بو قوشیقلر حاضر هم افغانستان رادیوسی نینگ آرشیفیده سقلنماقده. او، ۱۳۵۱ ییلده افغانستان اطلاعات و کلتور وزیرلیگی تامانیدن ایشیتتیریشلرنینگ یوقاری سویه لیگی اوچون فخری یارلیق و پول مکافاتی بیلن تقدیرلندی.

اونی افغانستان رادیوسی محلی پروگراملری نینگ اساسچیسى و ایلك نطقلریدن بیری دیسک مبالغه بؤلمه یدی.

دیمک، «اساسچی» سؤزی، اوشه پیت اطلاعات و کلتور وزیرى محترم محمد ابراهیم عباسی جناب لری نینگ ، افغانستان رادیوسی ریسی عنوانیگه یازگن مکافات تۇغریسیده گی مکتوبیده هم ، ذکر ایتیلگن.

مکتوب متنی قوییده گیچه:

اطلاعاتو او کلتور وزارت

د تحریراتو لوی مدیریت

ع . ص . رئیس رادیو افغانستان!

ساعلی فیض الله ایماق ، ترتیب و تنظیم و (بوجود آوردن) پروگرام ازبکی و ترکمنی موفقیت محسوسی حاصل کرده است.

بنا برای موصوف دو ماه معاش طور بخشش داده شود.

محمد ابراهیم عباسی

امضاً (.....)

۱۳۵۰/۱۲/۴

داکتر فیض الله ایماق نینگ قطار علمی و تحقیقی مقاله لری، افغانستان و جهان مطبوعاتیده

۴ - خلق در دانه لری:

اؤشه موضوع، مذکور مجموعه ۱۸ بیتدن عبارت مقدمه و ینگى مطلبلر بیلن بیرگه لیکده، میرزا اولوغیبیک باسمه خانه سبیده، «جهانی همکار لیکلر» اداره سی تامانیدن، چاپ ایتیلدی. کتاب ۱۶۶ بیتدن عبارت.

۵ - شربت توس:

واسیلی شکایف نینگ داستان کتابی. اؤزبیکچه دن دریچه گه ایماق ترجمه سی. مذکور داستان ۱۹۸۶نچی ییل، تاشکند نینگ رادوگه «کمه لک» نشریاتی آرقه لی، چاپ ایتیلدی. کتاب ۵۹۰ بیتدن عبارت.

۶ - پادو:

ماکسیم گورکی قلمیگه منسوب داستان اثری. اؤزبیکچه دن دریچه گه ایماق ترجمه سی. اوشبو داستان کتابی ۱۹۸۷- ییل، «رادوگه» نشریاتی تامانیدن تاشکند ده باسیلیب چیقدی. کتاب ۴۵۴ بیتدن عبارت.

۷ - گارد جوان:

فادیف قلمیگه منسوب داستان. دری تیلیده گی مصحح و ایدیتور: ایماق. بو اثر، ۱۹۸۶-نچی ییل، تاشکند نینگ «رادوگه» نشریاتی تامانیدن چاپ ایتیلدی. کتاب ۳۹۱ بیتدن عبارت.

۸ - نرودنی پیسنی اؤزبیکوف افغانستانه:

ایماق دوکتورا علمی درجه سینى کؤته ریش نیتیده، ۱۹۸۷-نچی ییلی، روس تیلیده «افتو ریفیره ت» (علمی رساله) یازدی. بو رساله اؤزبیکستان فنلر اکادیمییه سی علمی شورا سی تامانیدن تصدیقلنگندن سؤنگ، مذکور اکادیمییه ده چاپ ایتیلدی. رساله - ۲۸ بیتدن عبارت.

۹- سوزوان:

بو کتابده، «یازی و زیبا» داستانی نینگ ۳۷۹ ته ینگى تورتلیکلری اؤرین آلگن. یازیب اؤوچی ونشرگه تیارلاووجی: ایماق. بو مجموعه، ۲۰۰۳-نچی ییل، تاشکند ده گی «زرقلم» نشریاتیده، چاپ ایتیلدی. مجموعه - ۱۱۵ بیتدن عبارت.

مذکور کتاب، ۲۰۰۴-نچی ییل ۲۱-نچی آگست ده «بنیاد جهانی ژورنالستان آریانا افغانستان» اداره سی تامانیدن اتریش مملکتی، ویانا شهریده «نخستین جشنواره بین المللی کتاب در تاریخ فرهنگ افغانستان» عنوانی آستیده تشکیل ایتیلگن خلق آرا انجمنده، (عمیق بخارای) ناملی مطبوعات مکافاتى نی ایگلله دی.

۱۰- سوزوان:

بو مجموعه، ۱۳۹۳-نچی ییلی بعضی بیر اؤزگريشلر بیلن «بنیاد غضنفر» نشریاتیده ۵۰۰ نسخه ده کابلده باسیلیب چیقدی.

۱۱- سوزوان قوشیقلری نینگ «سی دی» سی:

سی دی قوشیقلری، فیض الله و انابت ایماقلر تامانیدن ۲۰۰۴-نچی ییلی تاشکند خلق آرا رادیوسی سندیو لریده، دیکلمه قیلیندی.

۱۲- افغانستان اؤزبیکلری خلق قوشیقلری:

بو علمی تدقیقی رساله، ۲۰۱۰-نچی ییل، کانادا نینگ تورنتو شهریده ۵۰۰ نسخه ده باسیلیب چیقدی. کتاب، ۱۳۷ بیتدن عبارت.

۱۳- افغانستان اؤزبیکلری خلق قوشیقلری:

بو اثر، ایکینچی مراتبه ایسه، ۱۳۹۳-نچی ییلی «بنیاد غضنفر» نشریاتی آرقه لی ۵۰۰ نسخه ده کابلده باسیلیب چیقدی.

۱۴- سوز دل (دل سؤزلری):

گزیده اشعار، مقالات، مصاحبه ها و بیانیه های دری و اؤزبیکى ایماق. بو اثر، ۱۳۹۳-نچی ییلی «بنیاد غضنفر» نشریاتی آرقه لی ۵۰۰ نسخه ده کابلده باسیلیب چیقدی.

۱۵- شگوفه های ادب:

مشمتمل بر تک بیتى ها، دو بیتى ها و رباعیات گلچین (دری، پشتو و ترکی) بو اثر، ۱۳۹۳-نچی ییلی «بنیاد غضنفر» نشریاتی آرقه لی ۵۰۰ نسخه ده کابلده باسیلیب چیقدی.

۱۶ - اؤزبیکچه، دریچه و پشتوچه کیچیک قاموس: (آماده چاپ)

۱۷ - افغانستان اؤزبیک شاعرلری نینگ حیاتی و ایجاداتی: (آماده چاپ)

۱۸ - افغانستان اؤزبیکلری رسم - رسوملری: (آماده چاپ).

۱۹ - خلق در دانه لری (گور اؤغلی داستانی) (آماده چاپ)

۲۰ - ترک اؤزبیک مقاللری نینگ دریچه ترجمه سی: (آماده چاپ).

۲۱ - ما و کشور ما: معرفی شهرها و ولایات افغانستان. (آماده چاپ).

۲۲ - پروگرامهای محلی رادیو افغانستان:

مونوگراف «پایان نامه دوره لیسانس» فاکولته ژورنالیزم. (آماده چاپ).

فیض الله ایماق افغانستان رادیوسی نینگ محلی پروگرام لریده عمومی مدیر صفتیده ایشله ب تورگن پیتریده (۱۳۶۱ ییلی) تاشکند گه اسپیرانتوره گه اؤقیشگه یوباریلدی. او پروفیسر محمد نادرخان سیدوف رهبر لیگیده، میرزا اولوغ بیک نامیده گی دارالفنون قاشیده «افغانستان اؤزبیکلری خلق قوشیقلری» ناملی علمی ایشی نی حمایه قیلیب، داکتورلیک علمی عنوانگه سزاوار بؤلدی. محترم فیض الله ایماق تاشکند ده اسپیرانتوره ده گی پیته قوییده گی مدنی ایشلرنی بجردی:

اوج ییل «رادوگه» (کمه لک) نشریاتیده ترجمانلیک وظیفه سیده ایشله ب، شربت توس، پادو ناملی ایکی کتته داستانلر کتابینی اؤزبیک تیلیدن دری تیلیگه ترجمه قیلدی و فادیف قلمیگه منسوب «گارد جوان» داستان کتابی نی دری تیلیده گی مصحح سی و ایدیتوری دیر.

«خلق در دانه لری» کتابیگه قوشیمچه لر کیریتیب، غفور غلام نامیده گی ادبیات و صنعت نشریاتیده ۱۰ مینگ نسخه ده باسیب چیقردی.

تاشکند دولت شرفشناسلیک انستیتوتیده دری تیلیدن درس بیردی.

ایماق نینگ کؤپ مقاله لری اؤزبیکستان مطبوعاتیده چاپ ایتیلگن. ۱۹۸۶ م. ییلی «گلستان» مجله سی اداره سی تامانیدن «فخری یارلیق» بیلن مکافاتلندی. مذکور آینامه ده اونینگ بیر قطار مقاله لری باسیلیب چیققن.

تاشکند ده چیت ایلیک وطنداشلر اوچون چیقده دیگن «آیدین» جریده سیده اوج ییل محرر بؤلیب ایشله دی.

«اؤزبیک فلم» ده ۲۰ ته حجتلی و هنری فلملرنینگ دری و اؤزبیک تیلیده گی ترجمه و دبلاژ ایشلریده اشتراک ایتدی.

داکتر ایماق نینگ تاشکندده گی اؤقیش مدتی توگه شی بیلن، او ۱۹۸۷ ییلی کابل گه قه یتیب باردی و ۱۹۹۱ ییل نینگ آخیریگه چه افغانستان رادیوسیده ایشله ب، آنه وطن ده ناتینج وضعیت یوزه گه کیلگنی سببلی قه یتیب اؤزبیکستانگه کیلیب، تاشکند رادیوسی نینگ افغانستان اوچون ایشیتتیریشلر بؤلیمیده دری تیلیده نطق و ژورنالست صفتیده ایشله دی.

ایماق (۱۹۹۱-۲۰۰۵) ییلر مابینده افغانستان جهان هنرمندلری اوبوشمه سی نینگ مرکزی آسیا و جهان ژورنالست لری اوبوشمه سی نینگ اؤزبیکستان جمهوریتی بؤیله ب فخری ریسی صفتیده ایش آلیب باردی.

شو نینگ دیک ایماق مذکور ییلر دوامیده، ۹ ییل، افغانستان اسلامی جمهوریتی نینگ تاشکند ده گی ایلیچخانه سیده مدنیت ایشلری اتشه سی لوازمیده هم ایشله گن.

ف. ایماق ۱۴ ییل تاشکند رادیوسیده گی افغانستان اوچون دری تیلیده گی برنامه سیده و وطنداش رادیوسیده ایشله ب، افغانستان و اؤزبیکستان خلقی نینگ اؤتمیشده گی مدنیت بؤلیده قؤلگه کیلتیرگن یوتوقلرینی جهان مملکتلریده استقامت قیله یاتگن اؤزبیک و دری زبان خلقلریگه تیشیتیدی.

چیت ایله گئی و طنداشلر هر دایم ایماق نینگ بونده ی مدنی خدمتلیردن خورسند چیلیک لرینی اظهار قیلیب مکتوب یازر ایدیلهر. جمله دن تهرانده استقامت قیله یاتکن رادیو شنونده لریدن بیرى عبدالرحیم حافظ زاده، اوزی نینگ تاشکند رادیوسیگه یؤلله گن مکتوبیده ایماق نینگ شانیکه قویده گئی نظمی سطرلرنی یازگن ایدی. بو مکتوب ۱۹۹۷- انچی ییل، ۱۲- انچی نومبر آییده (ما و شونده گان) برنامه سی ارقه لی تاشکند رادیو سیدن نشر بؤلدى. مکتوب نینگ متنی قوییده گیچه :

مرحبا ای محترم ایماق ما
ای نشاط بخش دل غمناک ما
از دل ما غصه ها بیرون کنی
مهر لطف و عشق را افزون کنی
ما ز فیضت فیض ها آموختیم
درس هایی از وفا آموختیم
باتو ماهر صبح و شام یاریم همیشه
باتو گر نیستیم بیماریم همیشه
تو دواى رنج و درد و غصه ها
مونس قلب حزین بی دوا
بار دیگر من سلامت میکنم
خویشتن را من غلامت میکنم
عمر طولانی بخواهم از خدا
برتو فیض «ایماق» دایم هر کجا
«حافظ زاده» سخت بیمار جفاست
چاره ی درد و علاجش را نما

داکتر فیض الله ایماق ۲۰۰۵ ییل نینگ اکتوبریدن باشله ب، عایله اعضاسی ییلن بیرگه

لیکده، کاناداگه سفر قیلیب، بوگونگی کونده تورنتو شهریده استقامت قیلماقده. او کانادا گه کؤچب کیلگه نیده - نایق، اؤز مدنی- کلتوری فعالیتلرینی دوام ایئتیرماقده. او نینگ علمی تحقیقی مقاله لری تورنتوده باسیلیب چیقه دیگن : «اندیشه ی نو»، «آشیان»، «نایاب» ناملی مجله لریده اؤزبیک و درى تیللریده چاپ قیلینماقده. او «اندیشه ی نو» اینامه سی نینگ تحریر هیاتی اعضاسی همدیر. ایماق امریکا قوشمه ایالتلریده نشر بؤله دیگن خلق ارا افغان تلویزیون کورسه تؤلریده هم قتنه شیب توره دی. شو نینگ دیک ایماق افغانستان ملی تلویزیونی، اؤزبیک پروگرامی چو کاتیده «فولکلور- خلق قلبی ده گئی دینگیزدیر» پروگرامی متنی نی ۲۰۰۸ ییل سپتمبر آیی نینگ ۹نچی تاریخیدن باشله ب، اوچ ییل گچه یازیب- تیارله ب، ایمیل ارقه لی افغانستان ملی تلویزیونی اؤزبیک بؤلیمیگه جونته ته دی. مذکور پروگرام متنی سه شنبه کونلری کابل وقتی ییلن ساعت ۱۵:۲۰ ده فروزان خلیبار تامانیدن اؤقیب، ایشیتتیریلدی.

شونی ایتیب اؤتیشیمیز کیره ک که، داکتر ایماق خیرخواه و مدنیت پرور انسانلر سیره سیگه کیره دی. اونینگ خیر خواهانه و مدنیت پرور ایشلرینی اثباتلش اوچون، توجه لرینگیزنی «اصلاح» اینامه سی ده چاپ بؤ لگن بیر خبرگه جلب قیله میز :

داکتر فیض الله ایماق رییس «فتنا» کشور کانادا (۳۶۸) جلد کتاب را به وزارت اطلاعات و فرهنگ اهداء کرد.

یکتن از افغانان مقیم در کشور کانادا (۳۶۸) جلد کتاب را غرض افزایش غنای کتابخانه عامه، به دکتور سید مخدوم رهین وزیر اطلاعات و فرهنگ جمهوری اسلامی افغانستان، اهداء کرد. به گزارش خبرنگار آژانس باختر، این کتب شامل ترجمه و تفسیر قرآن عظیم الشان، لغت نامه ها، ادبیات زبانهای دری، پشتو، ترکی، اوزبیک، انگلیسی، روسی و کتب هنری و معلوماتی میباشد.

دکتور سید مخدوم رهین وزیر اطلاعات و فرهنگ، حین تسلیمی کتب مذکور، این اقدام دکتور فیض الله ایماق رییس فدراسیون فرهنگی تورکان افغانستان در کانادا و خانم وی را نشانه یی از دوستی و علاقمندی آنان به فرهنگ پر بار کشور دانسته گفت: «امیدوار هستم که هموطنان دیگر ما نیز با اهدای کتاب به وزارت اطلاعات و فرهنگ و از این طریق به کتابخانه های عامه افغانستان کمک کنند».

خلق قوۋشقلرى

داكتور رهين افزود: «ما احتياج زياد به تاسيس كتاب خانه هاى جديد در پايتخت و ولايات کشور داريم و بر علاوه آنچه کوشش ميکنيم که از منابع خارجي به دست بياوريم، کمک هموطنان نيز براي ما اهميت زياد دارد».

دكتور فيض الله ايماق و بي بي حاجي انابت ايماق خانمش گفتند که اين کتب را در مدت سي سال گذشته از خارج و داخل کشور خريداري نموده بودند و اکنون مایل اند که اين کتابها از طريق کتابخانه عامه به دسترس هموطنانيکه علاقمند مطالعه ميباشند قرار بگيرد.

داكتور رهين کتب مذکور را غرض غنامندي کتابخانه عامه، به عبدالحميد نبي زاده رئيس کتابخانه هاى عامه تسليم نمود.

(اژانس باختر)

اقتباس:

«شماره ۱۹۴۳ مورخ شنبه اول جوزا ۱۳۸۹ هجرى شمسى مطابق ۲۲ مى ۲۰۱۰ ميلادى روزنامه ي اصلاح، چاپ کابل»

حاضرگى وقتده، فيض الله ايماق نينگ ايککى اوغلى، ايککى قيزى، کانادا مملکتى گه تيگيشلى آنتاريو ايالتى، تورنتو شهرى اوقويورتلريده تحصيل الماقده لر. او کاناداکه کيلگه نيدناق، افغانستان اوژبيکلرى آغزه کى ايجاديني رواجلنتيريش و عامه لشتيريش مقصديده اوژبيک و درى تيللريده بير سايت آچيشگه موفق بولدى. مذکور سايت، «ادب گلشنى» عنوانى آستيده انترنت راديو سيگه ايگه. بو راديو ده افغانستان اوژبيک زبان شاعرلرى حياتى و ايجادى باره سيده معلومات بيريله دى. بو سايت نينگ آدرسى قوييده گيچه:

www.dordanalar.info